

Зелені Карпати

СПЕЦВИПУСК



MAGAZINE ZELENİ KARPATY



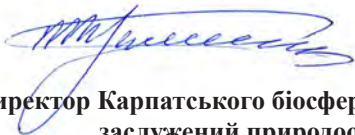


П'ЯТДЕСЯТ СЛАВНИХ ЛІТ

*Дорогі колеги, друзі-соротники,
читачі журналу «Зелені Карпати»!*

З радістю в серці хочу наголосити на знаменній події: Карпатському біосферному заповіднику виповнилося 50. Для багатьох з нас, у першу чергу його працівників, це, безумовно, промовиста дата. Людьми, державою нам доручено бути лицарями-охоронцями Українських Карпат, стояти на сторожі їх природних і культурних цінностей. За плечима – чимало звершень і перемог, попереду – ті ж карпатські верхи, до яких нам доростати і розумом, і душею. Щиро вітаю всіх, для кого Карпатський заповідник є не просто установою, а переднім краєм боротьби за збереження довкілля, об'єктом гордості, сподівань і надії. Успіхів, особистих і професійних, процвітання Вам і нашому славному ювіляру – флагману природоохорони України, широко відомому у всьому світі!

Щиро Ваш



Микола РИБАК,
директор Карпатського біосферного заповідника,
заслужений природоохоронець України

12 листопада 2018 р.,
м. Рахів



КАРПАТСЬКИЙ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ, ЗДОБУТКИ, ПРІОРИТЕТИ, ПЕРСПЕКТИВИ

СПЕЦВИПУСК З НАГОДИ 50-РІЧЧЯ УСТАНОВИ

2018, 12 листопада

*Заснований 1994 року.
Виходить раз на квартал.*

**«ЗЕЛЕНІ КАРПАТИ»
MAGAZINE ZELENİ KARPATY**

*Founded in 1994.
Published once a quarter.*

**ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ
ALL-UKRAINIAN ECOLOGICAL SCIENTIFIC-POPULAR MAGAZINE**

Засновники: Карпатський біосферний заповідник і Міністерство екології та природних ресурсів України.

Founders: Carpathian Biosphere Reserve and the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine.

Видавець: Карпатський біосферний заповідник.

Publisher: the Carpathian Biosphere Reserve.

*Ресстраційне свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України: Серія КВ, № 239.
Registry certificate of the State Committee of the Informative Policy and Radio and Television Broadcasting of Ukraine: KV, № 239.*

Адреса редакції: 90600, Україна, Закарпатська обл., м. Рахів, вул. Красне Плесо, 77

Тел. у Рахові – (03132) 2-21-93, в Ужгороді – (03122) 2-05-16

Електронна версія журналу «Зелені Карпати» розміщена на веб-сайті Карпатського біосферного заповідника
<http://cbr.nature.org.ua>

Address of the Editorial Office: 90600, Ukraine, Transcarpathian region, town of Rakhiv, Krasne Pleso street, 77

Telephone number in Rakhiv: (03132) 22193, in Uzhhorod – (03122) 20516

E-mail: zeleni_karpaty@ukr.net

Online version of the Zeleni Karpaty Magazine is available on the website of the Carpathian Biosphere Reserve
<http://cbr.nature.org.ua>



МОМЕНТ ІСТИНИ: ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА

З нагоди 50-ліття Карпатського біосферного заповідника редакція журналу «Зелені Карпати» провела своєрідне інтерв'ювання серед ветеранів і молодих працівників визнаної у світі природоохоронної установи, представників (нинішніх і колишніх) Міністерства екології та природних ресурсів України, місцевої влади і громадськості, міжнародної наукової спільноти тощо. Відповідаючи на запитання ювілейної анкети, кожен з опитуваних намагався визначити власний «момент істини»: коли, як і чому КБЗ став відігравати у його особистому житті одну з найважливіших ролей.

1. Ваша думка про місце і роль КБЗ у світовому природоохоронному процесі.
2. Найважливіші досягнення КБЗ: минуле і сьогодення.
3. Які нові напрямки у роботі КБЗ потрібно започаткувати?
4. Місія охоронця природи Карпат: плюси і мінуси.
5. Ваші власні перемоги і плани на майбутнє.
6. Найпам'ятніша подія у Вашому житті, пов'язана з діяльністю КБЗ.

Історія нашої природоохоронної установи почалася зі створення Карпатського державного заповідника відповідно до Постанови Ради Міністрів Української РСР від 12 листопада 1968 р. «Про організацію нових державних заповідників в Українській РСР» – на території Івано-Франківської та Закарпатської областей, площею 12672 гектари.

На той час заповідник складався з чотирьох ізольованих масивів, що утворювали два територіальні комплекси – Черногірський, площею 7938 гектарів, і Угольський (4734 гектари). Черногірський комплекс формували 3 масиви: Черногірський, Говерлянський і Високогірний, перший з яких знаходився на південному макросхилі Чорногори, а два останніх – на північному.

У такому вигляді заповідник проіснував до 1979 року, коли до нього, відповідно до постанови Ради Міністрів Української РСР від 12 грудня 1979 року, було приєднано державний ландшафтний заказник «Широколужанський» площею 5616 гектарів і ботанічний заказник «Долина нарцисів», площею 256,5 гектара. Загальна площа Карпатського державного заповідника збільшилася до 18 544 га. Проте уже в 1980 році від нього вилучаються два масиви на північному макросхилі Чорногори, які формують заповідне ядро новоствореного Карпатського державного природного парку площею близько 50 тис. гектарів. Після такої реорганізації Карпатський державний заповідник втрачає свою репрезентативність як гірський заповідник, оскільки унікальні високогірні комплекси залишаються поза його територією. Науковці і природоохоронці розпочинають новий етап боротьби за розширення й оптимізацію території заповідника. В першу чергу пропонувалося приєднати ділянки субальпіки та альпіки в Чорногорі, які на той час дуже потерпали від надмірного випасу, а також розширити Черногірський масив за рахунок цінних яворових та буково-яворових пралісів на схилах Петроса та смерекових лісів на західному схилі Говерли.

Наступний етап розширення розпочався наприкінці 80-х років, під час якого вдалося досягти більшості із поставлених цілей. Так, у 1990 році, відповідно до постанови Ради Міністрів Української РСР від 30 травня 1990 року, до складу заповідника включені два нові масиви: Марамороський, площею 3155 гектарів, і Кузійський, площею 747 гектарів, а також значно розширено територію існуючих Черногірського ма-



сиву (на 2577 га) та Угольсько-Широколужанського (на 633 га). Перший з них нарешті отримав високогірну ділянку на південному макросхилі Говерли і збагатився цінними лісовими площами на схилах Петросу, а другий, за рахунок наданих територій, утворив єдиний природно-територіальний комплекс із найбільшим в Європі осередком букових пралісів на площі понад 11 тис. га.

У 1993 році розпочалася нова епоха в житті Карпатського заповідника, згідно з Указом Президента України «Про біосферні заповідники в Україні» від 23 листопада 1993 року, він отримав статус біосферного і увійшов до Всесвітньої глобальної мережі біосферних резерватів під егідою ЮНЕСКО. На той час уже діяв Закон «Про природно-заповідний фонд України», який регламентував усі аспекти діяльності біосферних заповідників. Цей закон передбачав диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів біосферного заповідника згідно з функціональним зонуванням його території.

У 1997 році на базі Свидовецького ландшафтної заказника загальнодержавного значення і ботанічної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Скелі Близниці», відповідно до Указу Президента України «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника» від 11 квітня 1997 року, створено новий високогірний Свидовецький масив, значно розширено Черногірський, Мармароський, Угольсько-Широколужанський та Кузійський масиви, а також включено до складу КБЗ ботанічні заказники загальнодержавного значення «Чорна Гора» і «Юлівська Гора». Внаслідок цього територія заповідника збільшилася до 57 880 гектарів. Через кілька років з нього вилучили Стужицьку ділянку, яка, відповідно до Указу Президента України від 27

КАРПАТСЬКИЙ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК КРІЗЬ ПРИЗМУ П'ЯТИ ДЕСЯТИЛІТЬ

Микола РИБАК,
директор Карпатського
біосферного заповідника,
заслужений
природоохоронець України

вересня 1999 року, увійшла до створеного Ужанського національного природного парку.

Особливо важливою датою у житті заповідника є 28 червня 2007 року, коли Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО на 31 сесії ЮНЕСКО в місті Крайстчерч (Нова Зеландія) прийняв рішення про включення українсько-словацької номінації «Букові праліси Карпат» загальною площею 29278,9 га до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, де 70% становили букові праліси Карпатського біосферного заповідника.

Наступна реорганізація території КБЗ відбулася на початку 2010 року, коли (відповідно до Указу Президента України від 14 січня 2010 року № 25 «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника») до його складу увійшла ділянка на північно-західному макросхилі Говерли та було значно збільшено площі масивів на Чорногірському, Свидовецькому та Мармароському гірських хребтах. Як результат, сьогодні загальна площа КБЗ становить 58035,8 га, з яких 39485,8 га знаходяться у постійному користуванні заповідника, а 18550 га – в користуванні інших землекористувачів.

Сьогодні адміністрацією КБЗ активно проводяться роботи щодо наступного етапу розширення меж заповідника у Тячівському районі, внаслідок чого його площа збільшиться ще майже на 9 тис. гектарів, у першу чергу за рахунок унікальних букових пралісів.

Відповідно до проекту організації території та охорони його природних комплексів вся територія заповідника розподілена на 4 функціональні зони.

До заповідної зони включено 23674 гектари, що становить 40,8 % території заповідника, до буферної зони – 15671 гектарів, що становить відповідно 27% території, до зони антропогенних ландшафтів включено 17620 гектарів,

що становить відповідно 30,4% території. Зона регульованого заповідного режиму складає 1071 гектар, що становить 1,8% території.

Але на цьому впорядкування територіальної структури біосферного заповідника не завершилося.

Так, наприкінці 2013 року адміністрацією КБЗ підготовлено та подано періодичний звіт біосферного резервату про діяльність за 10-річний період.

Міжнародна координаційна рада Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», за результатами експертного розгляду звіту, у червні 2014 р. прийняла рішення щодо Карпатського біосферного заповідника, яке містило наступні пункти:

- Рада підтримала періодичний огляд Карпатського біосферного резервату. Вона високо оцінила роботу національної влади щодо другого подання періодичного огляду цього біосферного резервату з моменту його створення;

- Рада дійшла висновку, що цей об'єкт не повністю відповідає критеріям, визначеним положеннями Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів;

- національній владі також доручено переглянути зонування біосферного резервату відповідно до критеріїв, встановлених положеннями Статутних

рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

На виконання вищезазначеного рішення Міжнародної координаційної ради Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» адміністрацією заповідника навесні 2016 року розпочато інтенсивну роботу з формування транзитної території КБЗ. Як результат, впродовж 2016 року приведено територіальну структуру, а відповідно й зонування, до вимог критеріїв Статутних рамок для Всесвітньої мережі біосферних резерватів. Невідповідність вищезазначеним критеріям полягала у недостатніх розмірах перехідної зони, що обумовлювало кластерний характер територіальної структури, і, відповідно, значну фрагментованість території і низьку екологічну цілісність та зв'язність. Адміністрація установи досягла домовленості із Закарпатським обласним управлінням лісового і мисливського господарства про створення транзитної зони Карпатського біосферного резервату на територіях державних лісогосподарських підприємств, що знаходяться в його підпорядкуванні. Створення транзитної зони, або території сталого розвитку, задокументовано меморандумом про співпрацю між КБЗ та Закарпатським обласним управлінням лісового та мисливського господарства щодо створення території сталого розвитку (transition area)



Одна з адмінбудівель на центральній садибі КБЗ

в межах окремих державних лісогосподарських підприємств з метою забезпечення ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку в регіоні.

Крім вищезазначеного меморандуму, в 2016-2017 роках адміністрацією установи укладено і підписано декларації про співпрацю між біосферним заповідником та низкою сільських і селищних рад щодо включення їх, у рамках Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», до складу транзитної зони, або території сталого розвитку Карпатського біосферного резервату. Станом на 31 грудня 2017 року такі декларації були підписані з територіальними громадами населених пунктів Рахова, Богдана, Лугів, Видрички, Розтоків, Лазещини, Ясіня, Чорної Тиси, Квасів, Білина, Костишівки, Ділового, Луга і Косівської Поляни Рахівського району та Углі, Широкого Луга і Великої Угольки Тячівського району.

Вищезазначені державні лісогосподарські підприємства та територіальні громади формують територію транзитної, або перехідної зони загальною площею 136,9 тис. га. Новостворена територія КБР є цілісним об'єктом, позбавленим фрагментованості, із високою екологічною зв'язністю і цілісністю, що забезпечує, зокрема, умови для існування життєздатних популяцій великих хижих ссавців: ведмеда, вовка та рисі. Важливо зазначити, що новостворена територія транзитної зони включає значну частину екологічної мережі За-

карпатської області, зокрема усі основні широтні й меридіональні екологічні коридори, які з'єднують між собою ті кластерні ділянки біосферного резервату, які мають природоохоронний статус. Усі ці кластери мають класичне зонування, тобто включають заповідні зони, які відмежовуються буферними зонами від транзитної території, або зовнішніх меж біосферного резервату.

Завдяки проведеній роботі на 29 сесії Міжнародної координаційної ради Програми «Людина і біосфера» (12-15 червня 2017 р., м. Париж) прийнято рішення про повну відповідність територіальної структури КБР критеріям Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів, що позбавило установу загрози бути виключеною з вищезгаданої міжнародної мережі і відповідної втрати міжнародного статусу.

Таким чином, Карпатський біосферний резерват, разом із транзитною зоною, що складає 136,9 тис. га, обіймає площу понад 195 тис. га і є одним із найбільших біосферних резерватів Європи.

Карпатський біосферний заповідник сьогодні є також одним із найбільших природно-заповідних об'єктів України, який охороняє унікальні природні та антропогенні ландшафти від Закарпатського передгір'я та субальпійського й альпійського поясів Українських Карпат.

У заповідних екосистемах під охороною перебуває 1779 видів вищих рослин, 806 видів лишайників, 436 видів водоростей, 980 видів грибів, 66 видів ссавців, 193 види птахів, 9 видів плазунів, 15 видів земноводних, 29 видів риби та понад 3 000 видів безхребетних тварин.

Чимало з них включено до Червоної книги України, Міжнародного Червоного списку, Європейських червоних списків, охороняється Міжнародними конвенціями.

Діяльність Карпатського біосферного заповідника високо оцінена як в Україні, так і у Європі і світі.

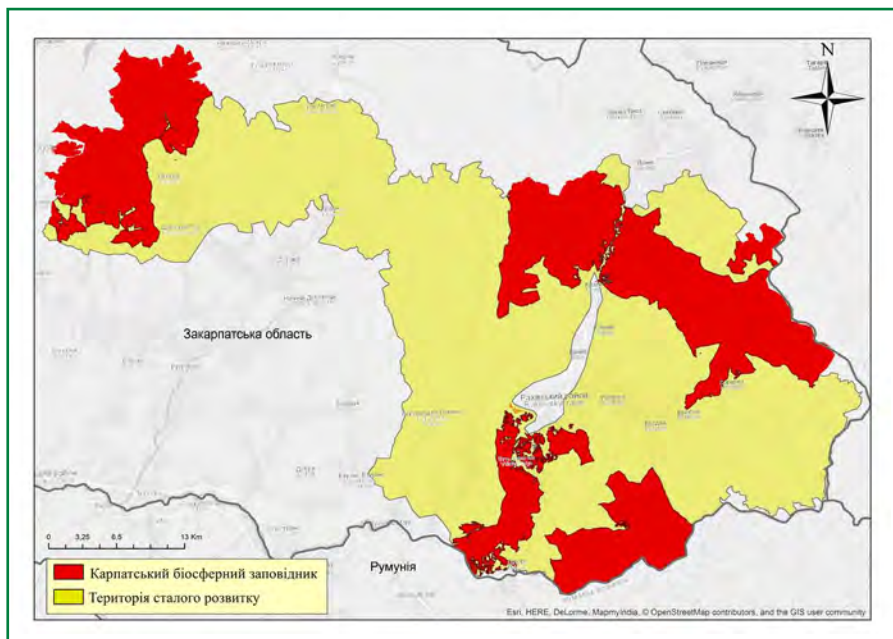
Так, у 1997, 2002, 2007 та 2012 рр. за визначні здобутки у збереженні та вивченні природних комплексів Українських Карпат Рада Європи нагороджувала Карпатський біосферний заповідник Європейським дипломом для природоохоронних територій.

А найважливішим досягненням КБР є створення та розширення об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО, де букові праліси заповідника (площею майже 21 тис. гектарів) є його найбільшою часткою. Під особливою охороною заповідника знаходиться понад 22% території пан'європейського об'єкта Спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

Важливим є також проведення аудиту заповідних територій Європейським товариством дикої природи. Так, за результатами проведеного аудиту в Угольсько-Широколужанському та Кузій-Трибушанському масивах минулого року, дві території КБР стали учасниками Європейської мережі дикої природи. Названі території отримали відповідні сертифікати, а територія Угольсько-Широколужанського масиву, де також знаходиться і найбільша складова частина Всесвітнього об'єкта природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», отримала сертифікат найвищого – платинового – рівня.

За час своєї діяльності Карпатський біосферний заповідник став міжнародно визнаною природоохоронною, науково-дослідною установою, яка зробила вагомий внесок у збереження природних екосистем та сталого розвитку Карпат, формування екологічної мережі та розвитку природно-заповідної справи в Україні. Тут створено досить потужну природоохоронну, науково-дослідну, еколого-освітню та господарську інфраструктуру. У заповіднику збудовано понад 60 будинків службового та виробничого призначення, утримується понад 140 км доріг та більше 350 км гірських стежок, хоча, на жаль, через низьке фінансування в останні роки все важче вдається утримувати наявну інфраструктуру у належному технічному стані. Великі очікування

Картосхема території КБР разом з «територією сталого розвитку»





Говерла – найвища вершина Українських Карпат

в цьому плані у нас на українсько-німецький проект «Підтримка природоохоронних територій в Україні».

Для забезпечення охорони у заповіднику створена служба державної охорони, яка нараховує 150 посадових осіб. До її структури включено 11 природоохоронних науково-дослідних відділень, відділ служби державної охорони та керівництво (директор і заступник директора – головний природознавець).

Працівники служби державної охорони відділень для забезпечення належної охорони працюють за гнучким графіком, проводячи патрулювання за встановленими маршрутами, чергування на КПП, здійснення рейдів, у тому числі разом з працівниками правоохоронних органів, а також виконують необхідні природоохоронні, еколого-освітні, рекреаційні та господарські заходи у межах закріплених обходів, об'їздів.

Ведення наукових досліджень у заповіднику здійснюється на основі Положення про наукову та науково-технічну діяльність природних і біосферних заповідників та національних природних парків працівниками наукових лабораторій і відділів. Основною науковою темою і одночасно формою щорічного звіту є «Літопис природи». Випущено у світ 41 том «Літопису природи».

За роки діяльності заповідник організував десятки міжнародних науково-практичних конференцій і взяв участь у реалізації численних міжнародних наукових проектів.

Ведення еколого-освітньої роботи у Карпатському біосферному заповіднику забезпечують відділ екологічної та освітньо-виховної роботи, відділ рекреації та сталого розвитку і редакційно-видавничий відділ наукових та науково-популярних видань. Для поширення інформації про заповідник, а також із просвітницькою й виховною метою, КБЗ на регулярній основі видає Всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати», газету «Вісник Карпатського біосферного заповідника» та постійно оновлює асортимент буклетів, листівок, туристичних карт, календариків та інших роздаткових матеріалів.

З 2016 року розпочато випуск наукового щорічника КБЗ та Інституту екології Карпат НАНУ (м. Львів) «Природа Карпат».

У заповіднику створено міцну базу для реалізації еколого-освітніх та рекреаційних заходів. Із 1994 р. на базі установи функціонує потужний еколого-освітній центр – Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах, який не має аналогів в Україні. За останні 10 років інформаційну інфраструктуру заповідника значно розширено. Тепер тут функціонують три еколого-освітні центри (вищезгаданий Музей екології гір, Музей нарциса та «Центр Європи») і чотири інформаційно-туристичні центри («Високогір'я Карпат», «Кевелів», «Карпатська форель», «Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО»). На території заповідника облаштовано 18 екотуристичних маршрутів та 45 місць відпочинку.

Щодо підтримки традиційного господарювання та реалізації проектів сталого розвитку, то слід зазначити, що Карпатський біосферний заповідник, відповідно до чинного природоохоронного законодавства та проекту організації території установи, надає можливість місцевому населенню у порядку загально-го використання у зоні антропогенних ландшафтів безоплатно проводити сінокосіння, випасати худобу та здійснювати збір грибів і ягід для власного споживання. Виділяє населенню за доступними цінами паливні дрова для опалення власних дворогосподарств та для ведення полонинського господарства.

Отож, Карпатський біосферний заповідник, де працюють близько 300 фахівців, впевнено продовжує вирішувати поставлені перед ним завдання. Налагоджена чітка робота усіх структурних підрозділів по виконанню основних завдань, здійснюється поетапне виконання заходів з покращення матеріально-технічного забезпечення структурних підрозділів та служби державної охорони. Ведуться на належному рівні необхідні науково-дослідні, природоохоронні, еколого-освітні і рекреаційні заходи та забезпечується підтримка традиційного господарювання населення. У цьому році планується завершити розробку нового проекту організації території і матеріалів лісовпорядкування установи, а також завершити внесення інформації про земельні ділянки до Державного земельного кадастру, що є надзвичайно важливим для подальшої стабільної роботи заповідника.

Попереду, сподіваюся, нас чекають ще багато нових звершень і перемог.

СУТНІСТЬ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ, ЇХ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ГЛОБАЛЬНА МЕРЕЖА

*Степан СТОЙКО,
доктор біологічних наук,
професор, доктор г.к.
Зволеньського технічного
університету (Словаччина)
та Львівського державного
університету безпеки
життєдіяльності*



*Думка
патріарха
заповідної
справи*

Характерною особливістю біосфери є наявність біологічного, екосистемного й ландшафтного різноманіття, яке формувалося упродовж геологічно тривалої еволюції й забезпечує її гомеостаз. Унаслідок різних видів антропогенного/техногенного впливу у біосфері настали істотні зміни, які негативно позначаються на її природному різноманітті. Тому збереження останнього – важливе природоохоронне завдання. Найнадійніше можна зберегти природне різноманіття в мережі національних парків, заповідників й інших охоронних територій. Згідно з даними Комісії МАБ ЮНЕСКО, у різних країнах світу вони займають 11% території суходолу. У сучасному техногенному віці вплив людини на природне середовище посилюватиметься й навряд, чи можливо зберегти природне різноманіття на Землі лише в особливо охоронних об'єктах. Тому потрібно, щоби в екосистемах економічного/господарського призначення був забезпечений такий режим невиснажливого використання й відновлення природних ресурсів, який сприяв би збереженню природного різноманіття біосфери й сталому соціально-економічному розвитку. Для його забезпечення необхідно мати на Землі надійний резерв/запас природ-

них територій й природних ресурсів. Саме тому Комісія МАБ ЮНЕСКО в 1974 р. обґрунтувала потребу створення глобальної мережі біосферних резерватів (БР) (Biosphere Reserves).

За своїм функціональним призначенням біосферні резервати відрізняються від національних парків, заповідників й інших категорій охоронних територій. Їх призначення полягає в поєднанні пасивних форм охорони природного середовища (заповідний режим), з активними формами охорони шляхом екологічно обґрунтованих методів використання й відновлення природних ресурсів [1]. Враховуючи таке багатогранне завдання БР, під егідою МАБ ЮНЕСКО створюється на підставі національних та міжнародних природоохоронних програм глобальна мережа біосферних резерватів. Біогеограф Каліфорнійського університету (США) М.Д.Ф. Удварди визначив на планеті 8 біогеографічних царств, 193 біогеографічних провінції та 360 біогеографічних регіонів [2]. Серед визначених регіонів є гірська система Карпат. Бажано, щоби в кожному біогеографічному регіоні були створені біосферні резервати. Вони призначені зберігати не лише природні екосистеми й ландшафти різного типу та їх біологічне різноманіття, але й обґрунтувати екологічні засади оптимізації еко-

номічних систем – агроєкосистем, лісових екосистем, водних екосистем. Тому біосферні резервати створюються не лише на суходолі, але і в прибережних зонах Світового океану та різних морських екосистем.

Згідно з даними МАБ ЮНЕСКО, в 2016 р. у 120 країнах світу було створено 669 біосферних резерватів. У 28 країнах Африки зараз є 70 БР, в 11 арабських країнах – 30 БР, у 24 країнах Азії й Тихого океану – 143 БР, у 36 країнах Європи й Північної Америки – 302 БР, у 21 країнах Латинської Америки й Карибського басейну – 125 БР. Враховуючи важливе природоохоронне та економічне значення біосферних резерватів для підтримання сталого розвитку, їх мережа продовжує розширюватись.

У транскордонних зонах деяких країн є цінні в екологічному та біогеографічному аспекті території. Для їх збереження МАБ ЮНЕСКО рекомендує створювати білатеральні біосферні резервати. До міжнародної мережі таких транскордонних біосферних резерватів належать: польсько-словацький БР «Татри» (1992); польсько-чеський «Карконоші» (1992); румунсько-український «Дельта Дунаю» (1998); французько-німецький «Пфферцвалд» (1998); українсько-словацько-польський «Східні Карпати» (1998). В Африці до цієї мережі включено

трилатеральний БР на кордоні країн Беніна, Буркіна-Фасо, Нігерії (2002). Українська й польська сторони готують обґрунтування створення білатерального біосферного резервату на Розточчі на базі польського національного (народового) парку «Розточанський» та українського біосферного резервату «Розточчя». У Східних Карпатах на румунсько-українському кордоні розташовані оригінальні в біогеографічному аспекті Мармароські гори. Існує реальна можливість створення на їх базі румунсько-українського біосферного резервату.

На території України біосферні заповідники (БЗ) почали створювати після проголошення її незалежності. Верховна Рада ухвалила у 1992 р. Закон України «Про природно-заповідний фонд», в якому визначено 7 категорій природних територій, які підлягають охороні: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища (лісові, степові, болотні та ін.).

Згідно з прийнятим Законом, біосферні заповідники є природоохоронними науково-дослідними установами міжнародного значення, які створюються для збереження в природному стані найтипівіших природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки. У різних природно-географічних регіонах тепер існують такі біосферні заповідники: Чорноморський БР (109254 га – в його межах морська акваторія становить 89129 га); Асканія-Нова (33307 га); Дунайський (50252 га); Карпатський (58025 га); польсько-словацько-український «Східні Карпати» (включає Ужанський НПП – 39159 га та Надсянський РЛП – 58587 га); українсько-білорусько-польський «Західне Полісся» (включає Шацький НПП – 48997 га; міждержавний Деснянський НПП – 58293 га; біосферний резерват «Розточчя» – 74416 га); Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник – 226964 га.

Згідно з МАБ ЮНЕСКО, Міжнародна мережа біосферних резерватів призначена виконувати наступні завдання: збереження репрезентативних для біогеографічних регіонів Землі природних екосистем, які ма-

ють еталонне значення для ренатуралізації деградованих ландшафтів; створення сприятливих екологічних умов для збереження генофонду рослинного й тваринного світу та спонтанного розвитку екосистем у природному середовищі; забезпечення наукової бази для порівняльних досліджень природних екосистем, а також окультурених й трансформованих екосистем/ландшафтів та їхньої реакції на різні види антропогенного впливу; обґрунтування екологічних засад природокористування й оптимізації природного середовища; організація моніторингу за станом природних і культурних екосистем унаслідок техногенного впливу; підтримання екологічного балансу в регіонах розташування БР; сприяння екологічній освіті населення; забезпечення міжнародного співробітництва щодо охорони навколишнього середовища.

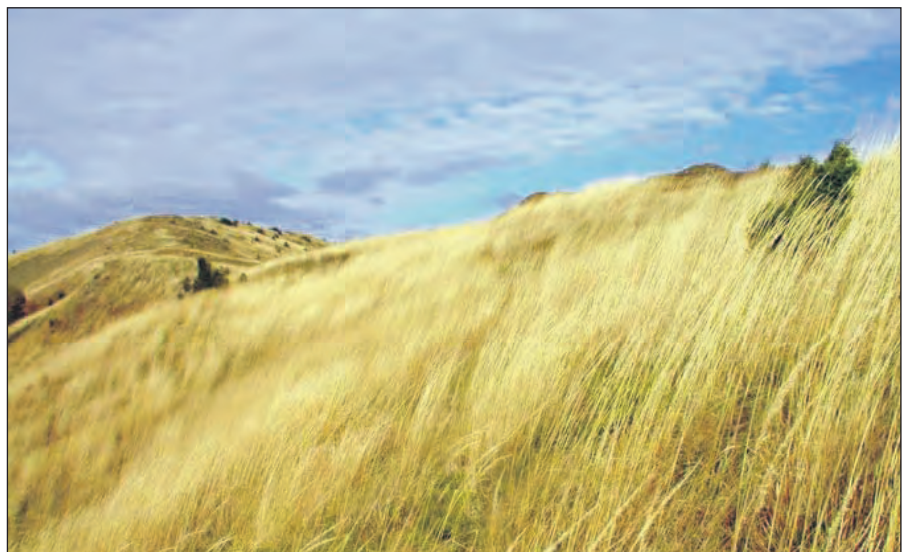
Для виконання природоохоронних, економічних, соціальних завдань на території біосферних резерватів визначають три зони, різні за функціональним призначенням: охоронне ядро БР (core zone); буферну захисну зону навколо ядра (buffer zone); перехідну господарську зону (transition zone). До охоронного ядра належать репрезентативні для певного біогеографічного регіону природні екосистеми, придатні для довготривалих екологічних досліджень й моніторингу за природними процесами. Екосистеми ядра БР слугують природними еталонами для оптимізації господарських екосистем у транзитній зоні.

Чітко окреслена навколо ядра буферна зона призначена для охорони заповідного ядра від негативного впливу, екологічної освіти, екологічного тренінгу, екологічного туризму.

Найбільшою та найрізноманітнішою за своїм призначенням є транзитна зона біосферного резервату, до якої належать різні сільськогосподарські, лісогосподарські, водногосподарські території із традиційним природокористуванням. До цієї зони можуть належати й трансформовані, або деградовані земельні ділянки, які доцільно рекультивувати та повернути для подальшого господарського використання. У таблиці (див. стор. 8) показано багатогранне призначення біосферних резерватів та диференційовані режими охорони у відповідних зонах. За таким принципом проведено зонування Карпатського біосферного заповідника [3].

У 1983 р. МАБ ЮНЕСКО та ЮНЕП провели в Мінську Всесвітній конгрес біосферних резерватів, де був схвалений для них план диференційованих екологічних заходів. У 1992 р. в Севільї відбулася Міжнародна конференція МАБ ЮНЕСКО по БР, на якій затверджено Стратегію формування світової мережі БР й розширення їхніх науково-природничих, соціально-економічних, освітніх функцій.

У методологічному плані при створенні національної та міжнародної мережі БР потрібно брати до уваги наступні природоохоронні й екологічні завдання: а) інтеграція на їх території цінних у біогеографічному аспекті та



Володіння Ужанського національного парку (резерват «Східні Карпати»)

репрезентативних для певних регіонів природних екосистем із екосистемами господарського призначення з метою оптимізації останніх; б) національний, міждержавний та міжнародний підхід при організації мережі БР, яка повинна бути репрезентативною як для певних регіонів країн, так і для біогеографічних регіонів Землі; в) організація на базі БР національної й глобальної мережі моніторингу за техногенним впливом на географічну оболонку Землі; г) інформаційна відкритість БР та сприяння міжнародному співробітництву щодо мінімізації техногенного впливу на навколишнє середовище.

Екологічна стратегія біосферних резерватів полягає в тому, що вони функціонують не як відокремлені від прилеглих господарських екосистем природні комплекси, а в соціально-економічній інтеграції з ними. Таким чином, в сутності біосферних резерватів є нова ідея природоохоронної стратегії – поєднання охорони природного середовища шляхом заповідного режиму з екологічно обґрунтованим сталим і невиснажливим використанням природних ресурсів.

Під час створення мережі БР на теренах України виникло неузгодження між їхніми завданнями, згідно з

МАБ ЮНЕСКО та Законом України про «Природно-заповідний фонд». В англійській назві «Biosphere Reserve» мається на увазі зберегти певний біосферний резерв для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку в країнах світу. У Законі України для біосферних резерватів прийнято офіційну назву «біосферний заповідник», який створюють за указом Президента. Згідно з Положенням про природно-заповідний фонд України, в заповіднику має бути забезпечена повна охорона природних екосистем. У біосферному ж заповіднику така охорона стосується лише його заповідного ядра та буферної зони. У найбільшій транзитній зоні БР рекомендується проводити заходи, спрямовані на оптимізацію традиційного сільського, лісового, водного господарства. Прийнятий в Україні термін «біосферний заповідник» не відповідає сутності «біосферного резервату» в розумінні МАБ ЮНЕСКО.

В англійській літературі та зарубіжних природоохоронних публікаціях термін «заповідник» не має еквівалентного замітника, що створює певні труднощі на міжнародних наукових конференціях та в наукових природоохоронних публікаціях. Тому потрібно

Гора Тарниця (Бешадський народний парк, Польща) – резерват «Східні Карпати»



**СТАН НАТУРАЛЬНОСТІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ
ОКРЕМИХ ЗОН БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ**

Таблиця

Назва та шифр зон БР	Характер натуральності екосистем	Роль у збереженні біорізноманітності	Екофункціональне призначення		Режим охорони
			Пріоритетне	Потенційне	
Заповідне ядро, «А»	Екосистеми первинні, не порушені антропогенним впливом	Важлива	Забезпечення повної охорони, наукове значення, база для моніторингу	Підтримання сталого розвитку, база для екодидактики	Абсолютний
Буферна зона, «В»	Екосистеми частково змінені, здатні до відновлення спонтанно, або за допомоги людини	Посередня	Захисне для зони «А», відновлення природних екосистем	Експериментальне науково-дослідне, екоєдукаційне, рекреаційне, екотуристичне	Регульований
Транзитна зона, «С»	Окультурені екосистеми господарського призначення, які потрібно оптимізувати	Незначна	Економічне, сприяння сталому розвитку, збереження етнокультурних цінностей, рекреаційне, екодидактичне	Екологічно обґрунтоване традиційне природокористування	Регульований

прийняти для біосферних заповідників в Україні міжнародну назву «біосферний резерват» та внести відповідну зміну в Законі України про природний заповідний фонд. Для кожного біосферного резервату, залежно від природно-географічного регіону, в якому він розташований, потрібно опрацювати диференційований режим менеджменту й охорони та обґрунтувати систему ведення господарства в його транзитній господарській зоні.

У сучасному техногенному віці наслідки впливу техносфери проявляються в глобальному масштабі. У біосфері почалися незворотні процеси – збіднення біологічної різноманітності, хімічне забруднення гідросфери, педосфери, атмосфери, руйнування озонового горизонту, глобальне потепління клімату. Вони створюють загрозу не лише для нашого покоління, але й для наступних генерацій глобальної спільноти.

Для встановлення потенційних змін у біосфері, обґрунтування ефективних заходів збереження природного середовища потрібно організувати на базі біосферних резерватів глобальну мережу моніторингу за екологічним станом усіх блоків біосфери – літосфери, гідросфери, педосфери, атмосфери, рослинним й тваринним світом. Для оцінки техногенного впливу на природне середовище на теренах України такий моніторинг слід організувати на базі біосферних резерватів, розташованих у різних природно-географічних зонах. Одержана об'єктивна інформація матиме значення для обґрунтування екологічних заходів збереження природного середовища, раціонального природокористування, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стойко С.М. Поліфункціональне значення заповідних екосистем та оптимізація їхнього заповідного режиму. Заповідні екосистеми Карпат.– Львів: Світоч. – 1991. – С. 205-218.

2. Udvardy M.D.F. A classification of the biogeographical provinces of the World. IUCN occasional paper N 18.– Morges. – Switzerland. – Map. – 1975.

3. Стойко С.М., Гамор Ф.Д., Маханець І.А. Функціональне зонування біосферного заповідника. Біорізноманітність Карпатського біосферного заповідника та режим його охорони. – 1992. – С. 368-371.

4. <https://uk.wikipedia.org>

МОМЕНТ ІСТИНИ:

ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА



**Д-р Ганс КНАПП,
професор, заступник голови
Фундації Міхаеля Зуккова,
м. Грайфсвальд, Німеччина**

1. КБЗ є учасником двох міжнародних мереж глобального значення ЮНЕСКО: глобальної мережі біосферних резерватів та глобальної мережі Всесвітньої спадщини. З відповідним зонуванням та успішною реалізацією цілей менеджменту (сувора охорона пралісів та старовікових лісів, сталий розвиток сільських місцевостей), а також налагодженими зв'язками з місцевими органами влади, національним урядом, неурядовими організаціями та міжнародним науковим співтовариством – він є прикладом кращого практичного втілення на європейському рівні.

2. Серйозний рівень охорони пралісів та постійний менеджмент на основі принципу невтручання в заповідній зоні, незважаючи на стійкий опір та лобювання підприємств лісозаготівельної сфери; залучення та участь людей, освіта дітей та молоді, а також підвищення рівня поінформованості громадськості про необхідність охорони пралісів та збереження природних цінностей; номінування пралісів до переліку об'єктів Всесвітньої природної спадщини, також ініціативи у Європейській мережі та співробітництво на науковому, технічному та політичному рівнях.

3. Ми живемо в період глобальних змін, багато з яких є руйнів-

ними. Природоохоронна діяльність спрямована на захист довкілля як найважливішої основи людського життя. У перспективах природоохоронної діяльності все більш важливим стає пошук нових підходів і напрямків.

КБЗ має чітко визначений підхід до охорони пралісів, а також до сталого розвитку сільських місцевостей. Це постійні виклики. Не змінюйте успішного напрямку. Розвиток біосферного резервату – це довготривалий процес.

6. О, тут є декілька пам'ятних подій, наприклад, 2003 р. – міжнародна конференція в Мукачеві, куди я їхав без візи, а також моє перше враження від пралісів Угольки; 2007 р. – перша тристороння зустріч на острові Вільм, подальша загальноєвропейська співпраця; 2009 р. – квітуча Долина нарцисів та гуцульський фестиваль; 2017 р. – хвилююча зустріч зі школярами в Рахові...





Микола РИБАК,
директор Карпатського
біосферного заповідника,
заслужений
природоохоронець України

Відділ науково-дослідної роботи та міжнародної співпраці КБЗ, як структурний науковий підрозділ Карпатського біосферного заповідника, засновано в 1996 році. З 1996 року по 2003 рік він функціонував під назвою «науково-дослідна лабораторія обробки і аналізу ГІС», на базі якої у 2011 році створено відділ науково-дослідної роботи та сталого розвитку. У січні 2018 року підрозділ перейменовано.

Упродовж цього часу у відділі працювало чимало талановитих і креативних людей, результати роботи яких відчуваються сьогодні. Не можна не згадати Олексія Теута, який започаткував впровадження ГІС в установі під час реалізації проекту ГЕФ «Збереження біорізноманіття Карпат» (1995-1996 рр.), Ярославу Рещук, яка дала нове дихання підтримці полонинського господарства на території КБЗ, та багатьох інших.

Відділ науково-дослідної роботи та міжнародної співпраці є структурним науковим підрозділом Карпатського біосферного заповідника та виступає організуючою ланкою у системі проведення наукових досліджень та міжнародного співробітництва установи. Він забезпечує виконання наукових тем, проведення аналізу та узагальнення інформації, створення та ведення баз даних, інформаційних систем, опрацювання результатів проведених досліджень; розробляє та реалізовує національні



Юрій БЕРКЕЛА,
начальник відділу,
кандидат фізико-
математичних наук

та міжнародні наукові проекти з питань природоохоронної справи, збереження біорізноманіття, сталого розвитку, дослідження екологічних процесів тощо; здійснює організаційне забезпечення міжнародного співробітництва установи; забезпечує організацію виконання та впровадження:

- рекомендацій та рішень: Міжнародної координаційної ради Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАВ); Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Ради Європи щодо Європейського диплома для природоохоронних територій, а також підготовку відповідних періодичних звітів;

- положень Конвенцій: про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини; про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовище існування водоплавних птахів; про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (щодо Смарагдової мережі) та ін.;

- документів Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (Статутні рамки для біосферних резерватів, Севільська стратегія, Лімський план дій).

Також забезпечує роботу складових геоінформаційної системи та супроводження веб-сайту заповідника, встановлення програмного забезпечення для наукових підрозділів. Поповнює цифрове картографічне забезпечення.

Відділ проводить активну роботу, яка стосується багатьох ключових для біосферного заповідника напрямків. Се-



Василь ПОКИНЬЧЕРЕДА,
заступник начальника відділу,
секретар Сектору природної
спадщини Національної комісії
України у справах ЮНЕСКО

ред них, зокрема: 1. Біосферний резерват ЮНЕСКО. 2. Реалізація концепції сталого розвитку. 3. Об'єкт Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. 4. Розширення території КБЗ. 5. Ідентифікація пралісів та старовікових лісів. 6. Транскордонна співпраця, зокрема створення транскордонного біосферного резервату в Мармароських горах. 7. Співпраця з Європейським товариством дикої природи (European Wilderness Society). 8. Водно-болотні угіддя міжнародного значення. 9. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (Київ, 2003 р.). 10. Диплом Ради Європи для природоохоронних територій. 11. Організація навчальних практик для студентів провідних університетів Європи.

БІОСФЕРНИЙ РЕЗЕРВАТ ЮНЕСКО

Карпатський заповідник із 1993 року входить до Міжнародної мережі біосферних резерватів МАБ-ЮНЕСКО. Сьогодні він займає площу 58 035,8 га, з яких 31977 га перебувають у постійному користуванні, 18550 га – без виділення в землекористувачів і 7508,8 га земель передано установі під охорону відповідно до Указу Президента України «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника» № 25 від 14 січня 2010 року. Його територія складається з восьми відокремлених масивів, які знаходяться

КЛЮЧОВІ НАПРЯМКИ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

ВІДДІЛ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ТА МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ

на територіях Виноградівського, Рахівського, Тячівського і Хустського адміністративних районів Закарпатської області. Карпатський біосферний заповідник (КБЗ) розташований у межах висот 180-2061 м н.р.м. – від Закарпатської низовини до альпійського поясу, і репрезентує практично всі висотні пояси, які характерні для південних мегахилів Українських Карпат.

КБЗ одночасно виконує функції і біосферного заповідника, і біосферного резервату. Різниця між цими структурами є дуже принциповою. Біосферний заповідник – це природоохоронна територія, яка функціонує відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» і має доволі жорсткі обмеження щодо природокористування на своїй території. Натомість біосферні резервати є міжнародними структурами, які створюються в рамках Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАБ). Вони включають як природоохоронні території, так і значну за площею так звану транзитну, або перехідну зону. Ця частина біосферного резервату немає спеціального природоохоронного статусу і створюється з метою реалізації тут концепції сталого розвитку. Вона включає, зокрема, і населені пункти.

Наприкінці 2013 року Карпатський біосферний заповідник підготував та подав періодичний огляд (звіт) про діяльність біосферного резервату за 10-річний період. Міжнародна координаційна рада Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАБ), за результатами експертного розгляду звіту, у червні 2014 р. прийняла рішення щодо КБЗ, яке, зокрема,

містить висновок, що цей об'єкт не повністю відповідає критеріям, визначеним положеннями Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів. Невідповідність вищезазначеним критеріям полягає у недостатніх розмірах перехідної (транзитної) зони, що обумовлено кластерним характером територіальної структури, значною фрагментованістю території і її низькою екологічною цілісністю та зв'язністю.

Щоб виконати вищезазначене рішення, адміністрація заповідника навесні 2016 р. розпочала інтенсивну роботу з формування транзитної території КБЗ. Першочергово досягнуто домовленості із Закарпатським обласним управлінням лісового і мисливського господарства про створення транзитної зони Карпатського біосферного резервату (КБР) на територіях окремих державних лісогосподарських підприємств з метою забезпечення ведення лісового

господарства в регіоні на засадах сталого розвитку. Створення транзитної зони, або території сталого розвитку, задокументовано спеціальним меморандумом про співпрацю, який підготовлено і підписано керівниками обох інституцій 14 квітня 2016 р.

Відповідно до вищезгаданого меморандуму, транзитну зону КБР формують державні лісогосподарські підприємства, що розташовані безпосередньо у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника в межах Рахівського і Тячівського адміністративних районів Закарпатської області, а саме «Рахівське лісове дослідне господарство» (повністю), «Ясінянське лісомисливське господарство» (Свидовецьке та Лопушанське лісництва), «Великобичківське лісомисливське господарство» (за винятком Верхньоводянського лісництва), «Брустурянське лісомисливське господарство» (Груниківське лісництво) та «Мокрянське лісомис-



Монокультура смереки у Черногорі

ливське господарство» (Тиховецьке, Краснянське, Усть-Чорнянське та Тарасівське лісництва). Земельні ділянки державних лісгосподарських підприємств включаються до транзитної зони з метою впровадження ідей сталого соціально-економічного розвитку, зокрема сталого використання лісових ресурсів, збільшення їх рекреаційної привабливості та з метою поглиблення співпраці в збереженні цінних природних комплексів. Усі вони без винятку сертифіковані за міжнародною схемою FSC і відповідають усім її критеріям і принципам.

Також у меморандумі зазначено, що адміністрація КБЗ та інші лісгосподарські підприємства, а також місцеві громади, що знаходяться у зоні діяльності установи та поряд, співпрацюють у галузі охорони природних і культурних комплексів та об'єктів, соціально-економічного розвитку Карпатського регіону. Пріоритетними напрямками щодо співпраці є: реалізація концепції сталого використання лісових ресурсів, розвиток інфраструктури, активізація рекреаційно-туристичної діяльності, зменшення впливу господарської діяльності на довкілля, підготовка планів і програм соціально-економічного розвитку та реалізація відповід-

них демонстраційних проектів, пошук фінансування та забезпечення відповідних ресурсів, екологічна освітньо-виховна діяльність, навчання та підвищення кваліфікації, інформування громадськості та залучення місцевого населення, спільні акції тощо.

Крім вищезазначеного меморандуму, нещодавно адміністрація КБЗ уклала й підписала декларації про співпрацю між Карпатським біосферним заповідником та низкою сільських і селищних рад щодо включення їх до складу транзитної зони, або території сталого розвитку КБР. Станом на 31 вересня 2018 р. такі декларації були підписані з територіальними громадами населених пунктів Богдан, Луги, Видричка, Розтоки, Ясіня, Кваси, Ділове, Косівська Поляна, Луг, Чорна Тиса і Костилівка Рахівського району та Угля, Широкий Луг і Велика Уголька Тячівського району.

Вищезазначені державні лісгосподарські підприємства та територіальні громади формують територію транзитної зони загальною площею 124,3 тис. га. Таким чином, загальна площа перформатованої території КБР становить 181138,8 га. Новостворена територія КБР є цілісним об'єктом, позбавленим фрагментованості, із високою екологіч-

ною зв'язністю і цілісністю, що забезпечує, зокрема, умови для існування життєздатних популяцій великих хижих ссавців: ведмедя, вовка та рисі. Важливо зазначити, що новостворена територія транзитної зони включає значну частину екологічної мережі Закарпатської області, зокрема усі основні широтні й меридіональні екологічні коридори, які з'єднують між собою ті кластерні ділянки біосферного резервату, які мають природоохоронний статус. Усі ці кластери мають класичне зонування, тобто включають заповідні зони, які відмежовуються буферними зонами від транзитної території.

У березні 2017 року Дорадчий комітет МАБ ЮНЕСКО, за підсумками розгляду поданих біосферним заповідником матеріалів, підтвердив повну відповідність його нового зонування і територіальної структури критеріям Статутних рамок для Всесвітньої мережі біосферних резерватів. Отже, адміністрація КБЗ в стислі терміни зуміла вирішити одну із найбільш важливих проблем і таким чином зберегла статус установи міжнародного значення в якості Карпатського біосферного резервату. Адаже, відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», біосферні заповідники набувають міжнародного статусу лише за умови включення до Всесвітньої мережі біосферних резерватів у рамках Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера».

У контексті БР важливо зазначити, що працівники відділу брали активну участь у підготовці Лімського плану дій для біосферних резерватів ЮНЕСКО та інших важливих природоохоронних документів національного та міжнародного рівнів.

Картохему території КБР із новоствореною транзитною зоною див. на стор. 4.

У перехідній, або транзитній зоні (територія сталого розвитку) Карпатського біосферного резервату розташовано 17 сільських, селищних і міських рад, які включають 33 населені пункти, зокрема райцентр Рахів. Основна інформація про територіальні громади в перехідній зоні КБР подається в табл. 1.

У перехідній зоні КБР, станом на 31.12.2017 р., проживало 71705 осіб, в тому числі 15137 осіб – у райцентрі. За етнічним складом переважають українці, далі йдуть угорці, представлені також цигани, румуни, росіяни тощо.



Директор Карпатського біосферного заповідника Микола РИБАК (зліва) та директор угорського національного парку «Дуна-Іполі» Ондраш ФІОРІ (справа) підписали меморандум про взаєморозуміння і співпрацю між установами (м. Будапешт, 15 червня 2016 р.)



Таблиця 1

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ПЕРЕХІДНОЇ ЗОНИ КБР

№ за/п	Назва	Центр	Населені пункти	Площа, га	Населення, осіб	Загалом населення, осіб
1	Рахівська міська рада	м. Рахів	м. Рахів	568	15137	15137
2	Розтоківська сільська рада	с. Розтоки	с. Розтоки	205	2803	2803
3	Видричанська сільська рада	с. Видричка	с. Видричка	1150	2322	2322
4	Лугівська сільська рада	с. Луги	с. Луги	145	1008	1388
			с. Говерла	80	380	
5	Квасівська сільська рада	с. Кваси	с. Кваси	647	1794	2313
			с. Сітний	32	142	
			с. Тростянець	240	377	
6	Богданська сільська рада	с. Богдан	с. Богдан	1290	3364	4074
			с. Бреболя	540	710	
7	Білинська сільська рада	с. Білин	с. Білин	400	1746	1746
8	Лазещинська сільська рада	с. Лазещина	с. Лазещина	1078	4174	4174
9	Ясінська селищна рада	смт Ясіня	смт Ясіня	146	7501	8308
			с. Стебний	97	807	
			с. Вільховатий	79	1365	
10	Лужанська сільська рада	с. Луг	с. Луг	375	1985	1985
11	Діловецька сільська рада	с. Ділове	с. Ділове	860	3505	3505
			с. Круглий			
			с. Хмелів			
12	Косівсько-Полянська сільська рада	с. Косівська Поляна	с. Косівська Поляна	1129	4222	4222
13	Костилівська сільська рада	с. Костилівка	с. Костилівка	685	4049	5414
14	Чорнотисянська сільська рада	с. Чорна Тиса	с. Чорна Тиса		2746	2746
15	Углянська сільська рада	с. Угля	с. Угля	241	3117	6234
			с. Бобове		198	
			с. Груники		1416	
			с. Мала Уголька		1503	
16	Великоугольська сільська рада	с. Велика Уголька	с. Велика Уголька	180	2052	2052
17	Широколузька сільська рада	с. Широкий Луг	с. Широкий Луг	721	1964	3282
			с. Пригідь		663	
			с. Фонтиняси		655	
			с. Зарічне		384	
			с. Кіреші		1404	
с. Чертіж	1517					
ЗАГАЛОМ НАСЕЛЕННЯ						71705



РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Враховуючи, що основним завданням біосферних резерватів ЮНЕСКО є впровадження засад сталого розвитку, необхідно згадати, що в зоні діяльності КБЗ розташовано 40 населених пунктів, де проживає близько 100 тисяч чоловік. Отже, належне збереження природних екосистем установи неможливе без налагодження системної роботи в розрізі поглиблення співпраці адміністрації заповідника з територіальними громадами щодо сталого розвитку прилеглих територій та традиційного ведення господарства місцевим населенням на території заповідника, де це передбачено чинним законодавством. Мова йде про буферну зону та зону антропогенних ландшафтів.

Як відомо, основним і дієвим довідчим органом біосферних резерватів світу є координаційна рада, яка створюється з метою ефективного управління резерватом і включає представників усіх ключових зацікавлених сторін цієї території. Така Координаційна рада створена і в Карпатському біосферному заповіднику. До неї зараховано представників територіальних громад, органів місцевого самоврядування, виконавчої влади, керівників державних лісогосподарських підприємств, туристичного бізнесу, працівників Карпатського біосферного заповідника тощо. Забезпечення роботи Координаційної ради також покладеться на відділ – її незмінним секре-

тарем є заступник начальника Василь Покинньчереда.

У квітні 2013 року, на першому засіданні Координаційної ради, між адміністрацією заповідника та головами райдержадміністрації, районної ради та місцевих територіальних громад укладено меморандум про співпрацю у збереженні і сталому використанні природних комплексів КБЗ у межах Рахівського району як частини об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат і давні букові ліси Німеччини». Загалом його підписали 24 уповноважені особи. Метою співпраці стало забезпечення виконання Указу Президента України «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника від 14.01.2010 року № 25» та об'єднання зусиль щодо збереження та сталого використання природних комплексів КБЗ на основі системного врегулювання екологічних, економічних, соціальних та інших суспільних інтересів територіальних громад Рахівського району. У 2012 р. ідентичний меморандум укладено у межах Тячівського району.

Враховуючи необхідність об'єднання зусиль для спільної охорони цінних природних комплексів заповідника і забезпечення сталого розвитку та благоустрою прилеглих до нього населених пунктів, назріло питання поглиблення співпраці між КБЗ і територіальними громадами шляхом укладання окремих угод, спрямованих на досягнення цієї мети.

Важливими заходами у налагодженні такої співпраці з громадами стали наступні засідання Координаційної

Члени української делегації
Юрій БЕРКЕЛА, Віра та Василь
ПОКИНЬЧЕРЕДИ, Микола РИБАК
(другий, третя, четвертий, п'ятий
зліва) серед учасників міжнародної
конференції, присвяченої 25-річчю
біосферного резервату «Рьон»
(Німеччина, 10 червня 2016 р.)

ради КБЗ, які пройшли 20 жовтня 2016 р., 24 травня та 23 листопада 2017 року. На них одногослоно схвалено діяльність адміністрації Карпатського біосферного заповідника та отримано чіткий сигнал від більшості територіальних громад щодо готовності поглиблювати взаємовигідну співпрацю.

Координаційна рада напрацювала низку пропозицій та рекомендацій до адміністрації заповідника, зокрема, щодо розширення території заповідника за рахунок букових пралісів Тячівського району, сталого розвитку територіальних громад, врегулювання питань спільної рекреаційної та еколого-освітньої діяльності, а також впорядкування загального та спеціального використання природних ресурсів для задоволення життєво-необхідних потреб громадян.

Розвиваючи співробітництво з територіальними громадами і опираючись на клопотання місцевих рад, адміністрація у 2016 році і на початку 2017 року уклала угоди з окремими територіальними громадами про співпрацю щодо покращення ведення полонинського господарства, збереження полонинської культури і сталого використання природних комплексів. Сьогодні вони підписані головами населених пунктах Ділове, Луг, Костилівка, Косівська Поляна та Лазещина Рахівського району. Ще в семи населених пунктах такі угоди знаходяться на розгляді.

Для забезпечення життєво-необхідних потреб, за рахунок проведення санітарних та інших рубок, місцевому населенню, що проживає у зоні діяльності установи, адміністрація заповідника щорічно виділяє близько семи тисяч кубометрів паливних дров та будівельного лісу. Для наведення порядку у забезпеченні паливною деревиною населення та полонинських господарств, враховуючи, що ціни на дрова у заповіднику у порівнянні з сусідніми держлісгоспами є значно нижчими, заповідником складаються списки громадян на отримання дров, які погоджуються головами відповідних населених пунктів.

Адміністрація КБЗ переконана, що конструктивна співпраця з місцевими територіальними громадами та суб'єктами господарської діяльності щодо сталого розвитку прилеглих територій та забезпечення традиційного господарювання дозволить, з одного боку, забезпечити належне збереження об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат і давні букові ліси Німеччини», а з другого боку, сприятиме їх соціально-економічному розвитку та підвищенню добробуту місцевого населення.

ОБ'ЄКТ ВСЕСВІТНЬОЇ ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО

Одним із важливих напрямків роботи відділу є забезпечення функціонування об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Його працівники брали якнайактивнішу участь у підготовці номінаційного дос'є, на підставі якого у 2007 р. букові праліси КБЗ увійшли до складу об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат». Зокрема вони підготували опис кластерів, що номінувалися, здійснили загальну редакцію тексту, підготували усі необхідні картографічні матеріали.

Працівники відділу надавали посильну допомогу німецьким партнерам під час підготовки номінаційного дос'є на розширення Спадщини за рахунок 5-ти кластерів старовікових буко-

вих лісів Німеччини, яке було успішно реалізовано в 2011 р.

У зв'язку з утворенням у 2011 р. об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО прийняв рекомендації, які містили доручення урядом України, Словаччини та Німеччини завершити формування даного об'єкта, включивши до його складу найцінніші ділянки букових пралісів і старовікових лісів з усієї Європи. Виконуючи доручення, Уряд Німеччини започаткував міжнародний проект «Букові ліси – Всесвітня природна спадщина Європи», який реалізувався протягом 2012-2014 рр. Метою проекту було забезпечення підтримки пан'європейського процесу розширення об'єкта за рахунок особливо цінних ділянок букових пралісів та старовікових лісів з тих біогеографічних регіонів Європи, які ще не представлені в ньому. Перший семінар у рамках проекту відбувся впродовж 3-6 жовтня 2012 р. на острові Вільм в Міжнародній академії охорони природи при Федеральному міністерстві екології, охорони природи, будівництва і безпеки ядерних реакторів ФРН. На семінарі обговорено та спільно допрацьовано результати порівняльного аналізу різних пралісових та старовікових ділянок букових лісів Європи, відповідно до їх потенціалу в контексті розширення існуючого об'єкта. Крім того, спільними зусиллями підготовлено попередню версію обґрунтування видатної універсальної цінності пан'європейської номінації та запропоновано географічні

межі можливого розширення об'єкта. Зокрема, погоджено поділ ареалу бука лісового на 12 так званих «Букових лісових регіонів» (БЛР), з яких в Україні знаходиться чотири: Карпатський, Полонсько-подільсько-молдовський, Панонський та Еуксинський.

Наступним важливим етапом реалізації проекту став семінар експертів, який відбувся 18–21 вересня 2013 р. у м. Рахів, на базі Карпатського біосферного заповідника (КБЗ). У його рамках погоджено критерії відбору найцінніших ділянок букових пралісів і старовікових лісів, укладено їх перелік (так званий Рахівський список), який, зокрема, включав три українські кластери, і, нарешті, затверджено дорожню карту підготовки пан'європейського номінаційного дос'є. Один із співавторів цієї статті – заступник начальника відділу науково-дослідної роботи і сталого розвитку КБЗ – презентував на семінарі ділянки букових пралісів і старовікових лісів із двох БЛР Європи: Полонсько-подільсько-молдовського й Еуксинського, які були відібрані камеральним шляхом.

У 2014 р., протягом 2-3 квітня, відбувся черговий семінар у Відні (Австрія), в роботі якого взяли участь експерти із двадцяти трьох країн Європи та уповноважені представники Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО й Міжнародного союзу охорони природи (МСОП). Ключовими завданнями семінару було погодження процедури відбору ділянок-кандидатів для розширення існуючого об'єкта та визначення їх додаткової видатної універсальної



Учасники міжнародної зустрічі з нагоди підбиття підсумків розширення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» (м. Гайнбург-на-Дунай, Австрія, жовтень 2017 р.)

МОМЕНТ ІСТИНИ:

ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА



Ігор ІВАНЕНКО,
начальник Державної
служби заповідної справи
України (2005-2007 рр.),
директор Департаменту
заповідної справи
Мінприроди України
(2014-2017 рр.), нині –
заступник директора
ННІ економіки та еколо-
гії природокористування
Державної екологічної ака-
демії післядипломної освіти
та управління, м. Київ

1. КБЗ займає провідне місце в світовому природоохоронному процесі. Він відіграє важливу роль в Конвенції ЮНЕСКО щодо охорони Всесвітньої природної спадщини, а також Програми «Людина і біосфера».

2. Розбудова інфраструктури біосферного заповідника, якої немає в інших заповідних установах: обладнані природоохоронні відділення, діючі музеї, еколого-освітні центри, відомче житло, адміністративні приміщення. Налагоджена чітка система охорони та відтворення біорізноманіття КБЗ, встановлено численні міжнародні зв'язки, створено об'єкти Всесвітньої природної спадщини та забезпечено їх збереження.

3. Міжнародний навчально-науковий центр збереження букових пралісів, створений на базі КБЗ.

4. Збереження природи Карпат є однією з благородних місій, що оцінюється не тільки нинішніми, але й прийдешніми поколіннями. Мінуси: поточний менталітет та досвід місцевого населення не дозволяє в повній мірі оцінити важливість роботи працівників КБЗ. Тому й пріоритет еколого-освітньої роботи – не тільки для гостей, але й для місцевого населення.

5. Започаткована система підвищення кваліфікації для працівників установ природно-заповідного фонду в Державній екологічній академії післядипломної освіти та управління. В майбутньому всі працівники установ ПЗФ мають бути охоплені заходами підвищення кваліфікації, профільною вищою освітою та підготовкою наукових кадрів.

6. Польовий виїзд німецької делегації з питань управління об'єктом Всесвітньої природної спадщини 9 травня 1999 року.



цінності. Також у його рамках складено уточнений, так званий Віденський список ділянок-кандидатів, який, на відміну від Рахівського списку, включав уже п'ять українських кластерів із територій національних природних парків «Синевир», «Зачарований край» і «Подільські Товтри» та природних заповідників «Горгани» й «Розточчя».

Того ж року, восени, у Бонні (Німеччина) відбулася робоча зустріч міжнародного проекту, присвячена, зокрема, обговоренню дорожньої карти щодо підготовки пан'європейської номінації з розширення об'єкта та процедури включення ділянок-кандидатів до попереднього списку, що є необхідною передумовою для їх подальшого номінування. Присутня тут українська делегація офіційно погодила включення до попереднього списку усіх 5 відібраних ділянок із території України.

На виконання домовленостей, прийнятих на Боннській зустрічі, науковці КБЗ ініціювали і провели семінар, присвячений підготовці аплікаційних форм для українських територій (18 листопада 2014 р., м. Рахів). Результатом семінару стало включення до вищезгаданого списку усіх 5-ти ділянок букових пралісів і старовікових лісів.

Для завершення робіт на національному рівні щодо номінування перспективних ділянок науковці КБЗ спільно з працівниками зацікавлених установ ПЗФ України, впродовж 2015 р., провели ґрунтовні роботи щодо польової оцінки цих ділянок для встановлення їх відповідності затвердженим у рамках міжнародного проекту критеріям відбору. Також у рамках польової фази здійснена робота з визначення площ й конфігурацій кожної з ділянок, які стали основою для підготовки відповідних картографічних матеріалів із використанням програмно-апаратного комплексу ГІС КБЗ. Паралельно забезпечено збір інформації щодо ключових абіотичних і біотичних характеристик ділянок-кандидатів, яка є необхідною для підготовки номінаційних дос'є.

За результатами проведених польових досліджень, 31 липня 2015 року в КБЗ організовано черговий семінар, який став важливим кроком на шляху до успішного завершення процесу номінування ділянок-кандидатів із території України, і забезпечив усі необхідні передумови щодо підготовки номінаційного дос'є, картографічних матеріалів та іншої супровідної доку-

ментації. За його результатами підготовлено пакет документів для п'яти ділянок букових пралісів і старовікових лісів, три з яких знаходяться в Карпатському регіоні (НПП «Синевир» і «Зачарований край», ПЗ «Горгани»), решту – на Подільській височині (НПП «Подільські Товтри» і ПЗ «Розточчя»).

7 липня і 21-22 вересня 2015 року відбулися також дві важливі робочі зустрічі у Відні, організовані Федеральним агентством навколишнього середовища Австрії. Обидві присвячені завершенню підготовки спільного номінаційного досьє на розширення об'єкта Спадщини ЮНЕСКО. На першому семінарі розглядалися переважно національні номінаційні досьє, а на другому основна увага була приділена обговоренню загальної частини спільного номінаційного досьє, зокрема пропонованої системи менеджменту. Саме тут прийнято узгоджене рішення, що розширена спадщина матиме назву «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

Протягом листопада 2015 р. спільне номінаційне досьє пройшло так званий пречек, тобто попередню перевірку. У її рамках європейські експерти детально проаналізували вищезазначений документ і зробили низку зауважень до його змісту. Протягом першої половини грудня українською стороною внесено в досьє необхідні редакційні правки і передано цей документ австрійським партнерам, які виступали координаторами пан'європейського номінаційного процесу. На початку 2016 р. зведене номінаційне досьє офіційно підписано послами країн-учасниць в ЮНЕСКО на зустрічі в Парижі. Після підписання, 28 січня, воно передано на розгляд у Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та у МСОП. 1 березня 2016 р. оприлюднено результати перевірки досьє, які підтвердили його повну відповідність стандартам. Цій події передувало подання офіційних листів підтримки від України, Словаччини і Німеччини на адресу Комітету Всесвітньої спадщини щодо підтримки пан'європейської номінації.

Упродовж першої половини 2016 р. в Україні тривала активна підготовка до візиту експерта МСОП, який повинен здійснити польову оцінку номінованих територій. Експерт Куміко Йонедо з Японії працювала в Україні з 1 по 5 жовтня. Програма включала екскурсію до кожної з ділянок, що номі-

нувалися, а також зустрічі з місцевими «стейкхолдерами», в яких брали участь представники адміністрацій природоохоронних територій, органів місцевої влади та самоврядування, територіальних громад, громадських організацій, бізнесу тощо. Переважна більшість виступаючих висловлювалися на підтримку надання статусу Всесвітньої спадщини номінованим територіям, зазначаючи, що такий статус сприятиме не тільки їх збереженню, але й покращенню міжнародного іміджу України. В рамках візиту експерта була зібрана вся необхідна інформація, яка, в свою чергу, дала можливість зробити об'єктивні висновки щодо відповідності номінованих ділянок критеріям об'єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

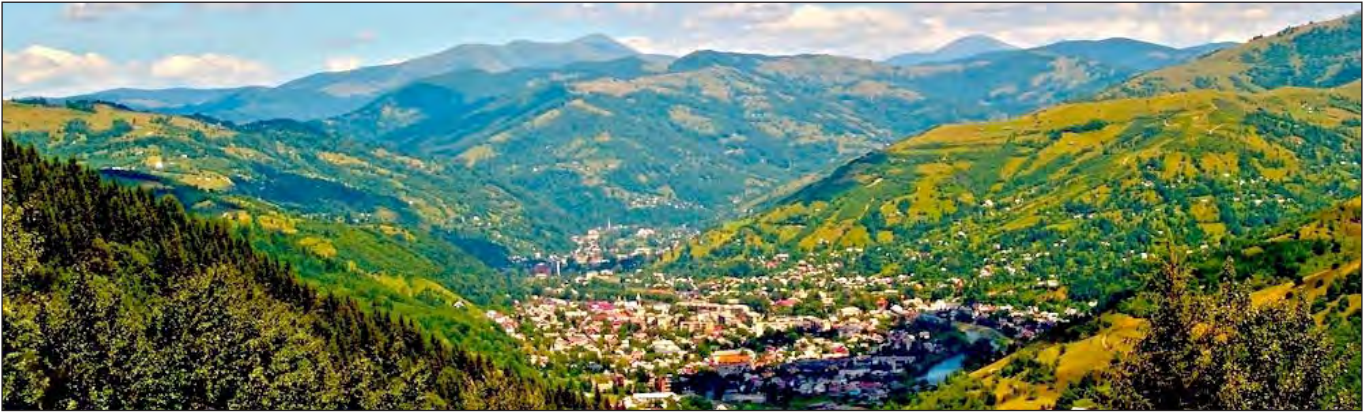
Попри окремі зауваження МСОП щодо пан'європейської номінації, 7 липня 2017 р., на засіданні 41-ї сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (6-8 липня 2017 р., м. Краків, Польща), прийнято історичне рішення про значне розширення українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та його перейменування в «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи». Розширення стосується 63 ділянок букових пралісів та старовікових лісів із 10 європейських країн, а саме Албанії, Австрії, Бельгії, Болгарії, Хорватії, Італії, Румунії, Словенії, Іспанії та України, загальною пло-

щею 58407,04 га, які Комітет визнав світовим надбанням, оскільки вони є свідченням виняткової еволюції виду *Fagus sylvatica* та експансії і значення букових екосистем у Європі після останнього льодовикового періоду. У цьому переліку Україна представлена 9 ділянками, які охороняються в національних природних парках «Синевир», «Зачарований край» і «Подільські Товтри» та природних заповідниках «Горгани» і «Розточчя». Важливим є те, що саме науковцями Карпатського біосферного заповідника, під керівництвом координатора процесу розширення об'єкта ЮНЕСКО в Україні В. Покиньючереди, забезпечувалася підготовка номінаційних матеріалів для вищезазначених установ ПЗФ України. Здобуття українськими природоохоронними територіями статусу Всесвітньої природної спадщини є визначною подією як для окремих природоохоронних територій, так і для України загалом. Їй передувала багаторічна напружена робота науковців із вищезазначених національних парків і заповідників, яка координувалася й підтримувалася Карпатським біосферним заповідником і Дунайсько-Карпатською програмою WWF.

Таким чином, новий серійний транснаціональний об'єкт Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» включає 78 ділянок букових пралісів і старовікових лісів із 12 європейських країн, які займають



Під час обстеження букових пралісів Національного природного парку «Зачарований край». Експерт МСОП Куміко ЙОНЕДА – третя справа у першому ряду. Крайній справа – координатор розширення Всесвітньої природної спадщини в Україні Василь ПОКИНЬЧЕРЕДА



Місто Рахів – адміністративний центр Карпатського біосферного заповідника

площу 92023,24 га, а їх буферна зона становить 253815,69 га. В Україні загалом нараховується 15 складових частин загальною площею 26453,98 га, що становить 28,75% від загальної площі цього пан'європейського об'єкта. Площа буферної зони українських складових частин складає 44126,65 га.

Важливим продовженням зазначеної вище події була міжнародна зустріч за наслідками 41-го засідання Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», організована Федеральним міністерством сільськогосподарства та лісового господарства, охорони навколишнього середовища та управління водними ресурсами Австрії, яка проходила з 3 по 5 жовтня 2017 р. у м. Гайнбург-на-Дунаї (Австрія). Україну тут представляли директор Департаменту заповідної справи та екологічної мережі Мінприроди України В. Клід, природоохоронний координатор Всесвітнього фонду природи (WWF) в Україні Б. Проць та науковці Карпатського біосферного заповідника – Ю. Беркела та В. Покин'єчереда. Загалом учасниками заходу стали понад 30 експертів з 11 країн Європи – представники міністерств та відомств, адміністрацій природоохоронних територій, наукових установ та вищих навчальних закладів, неурядових організацій. Метою зустрічі був розгляд питань щодо подальших кроків за наслідками рішення Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО про розширення трilaterального об'єкта та утворення на його базі об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні

ліси Карпат та інших регіонів Європи». Зокрема, обговорено зобов'язання сторін, текст спільної декларації про наміри, імплементацію системи інтегрованого менеджменту, формат наступного засідання Спільного менеджмент-комітету, шляхи впровадження рекомендацій Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, проблему зміни та уточнення меж складових частин, фінансування координаційної роботи, а також питання наступного розширення об'єкта. Представники Карпатського біосферного заповідника Юрій Беркела та Василь Покин'єчереда представили інформацію про проведене у вересні 2017 р. засідання Спільного менеджмент-комітету українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», взяли участь у обговореннях та дискусіях.

У контексті Конвенції про захист світової культурної та природної спадщини (Париж, 1972 р.), Карпатський біосферний заповідник забезпечив організацію та проведення 27 вересня 2017 р. останнього засідання Спільного менеджмент-комітету українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» (м. Рахів), у рамках міжнародної науково-практичної конференції з нагоди десятиріччя включення букових пралісів України та Словаччини до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. До складу Спільного менеджмент-комітету входять представники міністерств охорони довкілля країн-учасниць, відповідних природоохоронних установ та експерти. Загалом у засіданні взяли участь близько двадцяти осіб, розглянуто 6 питань порядку денного. За результатами підготовлено відповідний протокол.

За дорученням Департаменту екомережі та природно-заповідного фонду Мінприроди України, працівниками відділу проводилося також доопрацювання матеріалів щодо проблем збереження ділянки Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Стужиця-Ужок», що розташована на території Ужанського національного природного парку. Також, за дорученням цього ж відомства, розроблено низку пропозицій щодо оптимізації конфігурації складової частини Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Саганівська дача» із території Національного природного парку «Подільські Товтри». Результати роботи щодо обох доручень доповідалися на засіданнях робочої групи Сектору природничих наук та природної спадщини Національної комісії України у справах ЮНЕСКО.

26–28 квітня 2018 року, на базі національних парків «Паклениця» та «Північний Велебіт» (Хорватія), відбулося перше засідання Спільного керуючого комітету об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», в якому взяли участь понад 40 осіб з 11 країн Європи – представники міністерств та відомств, адміністрацій природоохоронних територій, наукових установ та неурядових організацій. Серед учасників були 2 представники КБЗ – співробітники відділу НДР та міжнародної співпраці.

Керівник підрозділу Ю. Беркела та його заступник В. Покин'єчереда входять до складу національної керівної групи – української частини Спільного керуючого комітету об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», В. Покин'єчереда є секретарем цієї групи.

РОЗШИРЕННЯ ТЕРИТОРІЇ КБЗ

Працівники відділу були активними учасниками усіх без винятку розширень території КБЗ, починаючи з 1991 року. Завдяки їх внеску площа заповідника збільшилася з 18 тис. га до більш як 58 тис. га, що дозволило взяти під охорону значні ділянки природних екосистем із притаманним їм багатим біорізноманіттям зі значною часткою раритетних видів. Вони, зокрема, брали участь в обстеженнях територій під розширення, готували наукові обґрунтування та відповідні картографічні матеріали. Зараз відділ є лідером чергового розширення території КБЗ, яке реалізовується на Закарпатті в межах Тячівського району. У рамках даного розширення площа заповідника має зрости більш як на 9 тис. га, на яких, в основному, будуть представлені унікальні букові праліси. Територія, на якій планується реалізувати проект розширення Карпатського біосферного заповідника (КБЗ) за рахунок суміжних ділянок букових пралісів, знаходиться безпосередньо на межі Угольсько-Широколужанського масиву, в межах гірського хребта Красна – частини основного вододільного хребта Українських Карпат, та на прилеглих до нього ділянках, які відносяться до зони Мармароських стрімчаків.

З метою камерального виявлення потенційних осередків букових пралісів і старовікових лісів працівниками відділу опрацьовано матеріали лісовпорядкування для ДП «Мокрянське ЛМГ» в розрізі 5-ти лісництв (Тарасівське, Краснянське, Усть-Чорнянське, Русько-Мокрянське та Комсомольське) та ДП «Брустурянське ЛМГ» (Груниківське лісництво) за період з 1948 по 2012 роки. Матеріали лісовпорядкування чехословацької доби не брались до уваги, оскільки достеменно відомо, що в цей період букові ліси, які знаходилися у віддалених від населених пунктів місцях, не мали жодного господарського значення і не підпадали під жодні лісгосподарські заходи.

Також відділ опрацював дані, отримані в рамках кількох масштабних міжнародних проектів. Мова йде в першу чергу про українсько-голландський проект «Праліси Закарпаття (Україна) як ядрові зони Пан'європейської

Таблиця 2

ПОТЕНЦІЙНІ ПРАЛІСИ ТА СТАРОВІКОВІ ЛІСИ ДП «МОКРЯНСЬКЕ ЛМГ»

Лісництво	Квартал/виділ	Площа, га
Краснянське лісництво	Кв. 1/ 1-11, 13, 21-23	100
	Кв. 2/ 1-7, 15, 16	64
	Кв. 3/ 1-5, 17, 12, 14	81
	Кв. 5/ 1, 4-8	59,5
	Кв. 6/ 1-3, 6, 10	79,2
	Кв. 7/ 1-12, 15, 16, 19, 20	150,8
	Кв. 11/ 1-7, 8, 9	54
	Кв. 12/ 1-9, 13	57,3
	Кв. 13/ 1-11, 13, 19	76,7
	Кв. 19/ 1, 2, 3, 5	30,6
	РАЗОМ по лісництву	753,1
Комсомольське лісництво	Кв. 23/ 31-35, 40-42	46,8
	Кв. 24/ 18, 19, 22	63,9
	Кв. 25/ 17-24	49
	Кв. 26/ 48, 51-56	65,2
	Кв. 27/ 4, 16, 22, 27-29, 34-36	71,3
	Кв. 28/ 1-15, 27-29, 35, 37-39,43	141,3
	Кв. 29/ 7-10, 15-27	172,2
	Кв. 30/ 1-7, 41, 44-46	93
	Кв. 31	120
	Кв. 32/ 7-14, 17-21	90,5
	РАЗОМ по лісництву	913,0
Усть-Чорнянське лісництво	Кв. 1	191
	Кв. 2	165
	Кв. 3	200
	Кв. 4	137
	Кв. 5	168
	Кв. 6	121
	Кв. 7/ 36, 37, 42, 43	23,6
	Кв. 8/ 9, 10, 21-22	25,2
	Кв. 19/ 1, 2, 4-7	61,3
	Кв. 20/ 1, 2, 4, 10, 12	29,4
	Кв. 21/ 1-7, 46, 47	45
РАЗОМ по лісництву	1167,0	
Русько-Мокрянське лісництво	Кв. 32/ 40-50	68,8
	Кв. 33/ 9, 11-22, 26-29	61
	Кв. 31/ 14-16, 8-16	96,9
	Кв. 34/ 15-36	126
	Кв. 35	104
	Кв. 36/ 7-12, 14, 33, 20-26, 30-33	136,8
РАЗОМ по лісництву	593,5	
Тарасівське лісництво	Кв. 1	126
	Кв. 2	97
	Кв. 3	165
	Кв. 4	105
	Кв. 5	146
	Кв. 6/ 1-19, 31-37	79,8
	Кв. 7/ 1-27, 33, 35	140,7
	Кв. 8/ 1-25, 30-32	143
	Кв. 9	138
	Кв. 10/ 1, 8, 10, 11, 12, 14, 23,	57,4
	Кв. 11/ 1-20	55,4
	Кв. 12/ 1-8	93,6
	Кв. 13	115
	Кв. 14/ 15,18, 20, 21, 22, 28	40,9
РАЗОМ по лісництву	1461,9	
ВСЬОГО	4888,0	

екологічної мережі», який виконувався впродовж 2005-2007 років Карпатським біосферним заповідником у співпраці з Голландським королівським товариством охорони природи (KNNV) і фінансувався фондом BBI-MATRA Міністерства сільського господарства, природи і якості продуктів та Міністерства закордонних справ Нідерландів, а також про низку проектів із визначення пралісів і старовікових лісів (реалізовувалися в Українських Карпатах із 2012 по 2017 рр. під егідою WWF-DCP).

Результати аналізу зазначених вище архівних матеріалів у розрізі лісництв подано у таблиці 2 (див. стор. 19), яка містить перелік кварталів/виділів, де представлені потенційні букові праліси і старовікові ліси.

Таким чином, за результатами аналізу архівних даних, потенційні букові праліси і старовікові ліси визначено на площі 4888 га.

Крім того, відділом проведена робота з визначення ділянок букових лісів на прилеглий до сучасних меж КБЗ території, які могли б слугувати ресурсом для забезпечення потреб місцевого населення в паливних дровах. Як згадувалося вище, тут знаходяться Угольське й Широколужанське ПНДВ КБЗ, які практично повністю входять до складу об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси та дав-

ні ліси Карпат та інших регіонів Європи», де заборонена будь-яка господарська діяльність. Водночас прилегли до цих заповідних відділень території не газифіковані і дрова є тут єдиним джерелом опалення. Все це призводить до постійно діючого конфлікту інтересів між місцевими громадами й біосферним заповідником. Включення до його складу лісів господарського призначення допомогло б зняти напруженість у відносинах з місцевим населенням і сприяло б збереженню наявних тут пралісів і старовікових лісів. Загальна площа господарських лісів, перспективних для включення до складу КБЗ, становить близько 3,8 тис. га.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПРАЛІСІВ ТА СТАРОВІКОВИХ ЛІСІВ У СПІВПРАЦІ З WWF DCP

Збереження пралісів і старовікових лісів є одним із ключових завдань Карпатського біосферного заповідника, яке, в свою чергу, передбачає їх ідентифікацію як на камеральному рівні, так і в польових умовах. Працівники відділу займалися визначенням пралісів і старовікових лісів у рамках кількох масштабних міжнародних проектів.

За результатами реалізації українсько-голландського проекту «Праліси Закарпаття (Україна) як ядрові зони Пан'європейської екологічної мережі» було камерально опрацьовано матеріали лісовпорядкування для лісів загальною площею 526 тис га. З них польовою оцінкою охоплено 251358 га деревостанів у межах Рахівського і Тячівського районів, серед яких виявлено пралісів на площі 38672,3 га. Крім цього, у камеральний спосіб виявлено ще 22517 га потенційних пралісів у межах лісового фонду інших районів Закарпатської області. Для ідентифікованих пралісів Закарпаття розроблено геоінформаційну базу даних (ГБД), створену в програмному середовищі ESRI ArcGIS 9. Структура ГБД включає 2 цільових класи ознак та 15 електронних таблиць. Опираючись на зазначену вище ГБД, виготовлено карти розміщення пралісових ділянок – загалом 6, а також карти лісів Закарпаття і пралісів за типами деревостанів.

Працівники відділу брали участь у низці проектів (як зазначалося вище) із встановлення пралісів і старовікових лісів, які реалізовувалися в Українських Карпатах із 2012 по 2017 рр. під егідою WWF-DCP. Зокрема, вони провели роботу з визначення особливо цінних лісів за методиками WWF для трьох ПНДВ КБЗ, а саме Марамороського, Трибушанського та Рахів-Берлибаського, опрацювавши матеріали лісовпорядкування загальною площею понад 10 тис. га. Загалом, особливо цінні ліси тут виявлені на площі 5 тис. га і включають приполонинні, протиерозійні, водозахисні тощо.

У рамках іншого проекту WWF-DCP проведено визначення пралісів і старовікових лісів на території ДП «Воловецький ЛГ»: Нижньоволовецьке лісництво (5362,4 га) і Верхньоволовецьке лісництво (5146,1 га); ДП «Хустський ЛДГ»: Вишківське лісництво (4586,6 га) і Велятинське лісництво (3269,8 га); ДП «Велико-Бичківський ЛМГ»: Косівсько-Полянське лісництво (6478,2 га), ім. Томащука (5062,9 га), Середньоріцьке лісництво (5745,1 га) та Щербилівське лісництво (6231 га); ДП «Ясінянське ЛМГ»: Лазещинське лісництво (6842 га) та ДП «Рахівське ЛДГ»: Рахівське лісництво (2922 га), Богданське лісництво (5526 га), Квасівське



Студенти Університету сталого розвитку м. Еберсвальде (Німеччина) під час екскурсії до пралісів Угольсько-Широколужанського масиву КБЗ. Травень 2017 р.



Карстовий міст в Угольських пралісах

лісництво (6282 га) і Говерлянське лісництво (5090 га). Результати роботи наступні. У розрізі вищезазначених підприємств старовікових лісів і пралісів ідентифіковано на площах: ДП «Воловецький ЛГ» – 3046,1 га, ДП «Хустський ЛДГ» – 250,1, ДП «Велико-Бичківський ЛМГ» – 2117,7 га, ДП «Ясінянське ЛМГ» – 291 га, ДП «Рахівське ЛДГ» – 3183 га.

У контексті теми пралісів і старовікових лісів важливо зазначити, що відділ був учасником низки законотворчих ініціатив, зокрема брав активну участь у розробці нещодавно прийнятого Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», а також інших важливих природоохоронних документів національного та міжнародного рівнів. Тема пралісів і надалі залишиться ключовою.

ТРАНСКОРДОННА СПІВПРАЦЯ

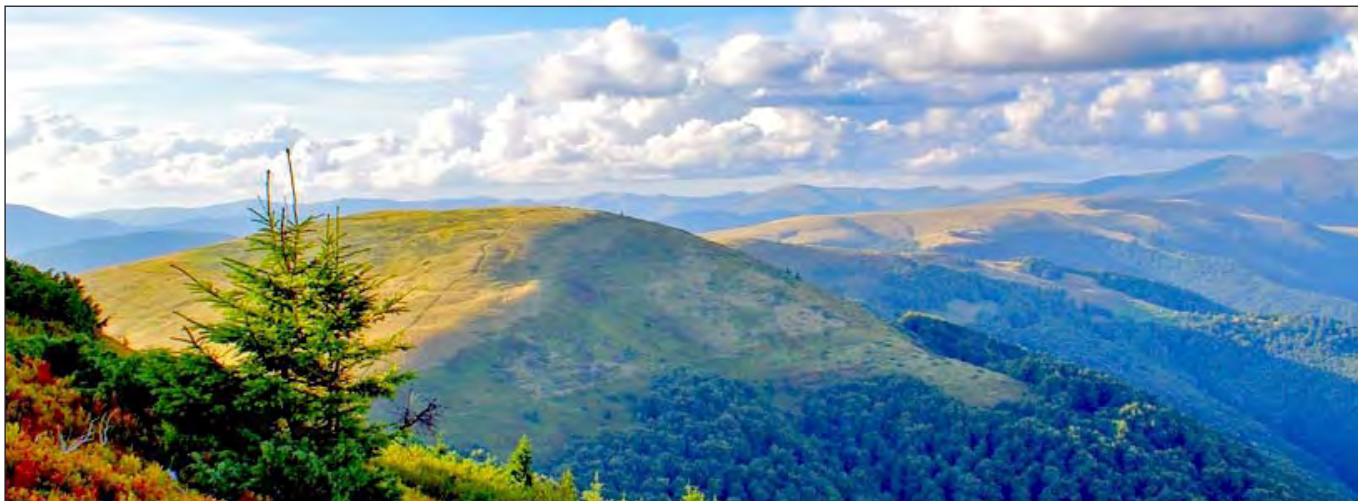
Одним із основних напрямків роботи установи є транскордонна співпраця, яка, зокрема, передбачає створення транскордонного українсько-румунського біосферного резервату «Мармароські гори» на базі Карпатського біосферного заповідника (Україна) та природного парку «Гори Мараморощини» (Румунія). Його організація передбачена «Стратегією виконання Рам-

кової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», схваленої Розпорядженням Кабміну України № 11-р від 16 січня 2007 р.

У цьому контексті важливим є те, що з 2011 по 2014 роки Карпатський біосферний заповідник разом із природним парком «Гори Мараморощини» брали участь у реалізації масштабного міжнародного проекту «БІОРЕГІО-Карпати: Інтегрований менеджмент біологічного і ландшафтного різноманіття для сталого регіонального розвитку і екологічної зв'язності у Карпатах». Даний проект ставив за мету перед українським і румунським партнерами створити всі необхідні передумови для організації транскордонного біосферного резервату у Мармароських горах. Впродовж зазначеного періоду проведено низку робочих нарад за участю румунських партнерів. Їх основним результатом стало підписання кількох меморандумів про взаєморозуміння між Карпатським біосферним заповідником (Україна) і природним парком «Гори Мараморощини» (Румунія) щодо створення українсько-румунського транскордонного біосферного резервату в Мармароських горах. Останній із них був підписаний у 2014 р. керівниками установ Миколою Рибакком та Каталіною Богдан. У ході численних зустрічей румунські колеги неодноразово інформували українську сторону про стан робіт із підготовки аплікаційної форми для отримання статусу біосферного резервату МАБ, завершення яких стало б початком спільної роботи щодо отримання статусу транскор-

донного біосферного резервату (ТБР). Незважаючи на завершення робіт щодо підготовки аплікаційної форми, адміністрація природного парку до цього часу не отримала погодження щодо створення БР від місцевих територіальних громад. Сьогодні ця робота все ще триває. Враховуючи цю ситуацію, адміністрація КБЗ все частіше бере до уваги зміну формату ТБР шляхом залучення до його створення українських природоохоронних територій, що безпосередньо межують з румунським природним парком «Гори Мараморощини» (зокрема, Верховинським та Черемоським НПП), а також національного парку «Родна» із території Румунії. Кроки в цьому напрямку будуть зроблені вже найближчим часом.

У контексті транскордонної співпраці важливо згадати, що науковці відділу активно долучаються до відповідних міжнародних проектів. Діючим зараз є проект «Транскордонна співпраця для сталого розвитку на основі екосистемного підходу», який реалізує давній партнер КБЗ – Університет сталого розвитку в м. Еберсвальде (Федеративна Республіка Німеччина). У його рамках працівники відділу нещодавно взяли участь у міжнародній конференції, яка відбулася з 5 по 7 грудня 2017 р. на базі зазначеного вище університету. Даний проект, у рамках програми «Діалог Схід-Захід» (East-West Dialogue), впроваджується цією інституцією впродовж 2017-2018 років



Експерт МСОП Ерве ЛЕТЬС (Швейцарія) та начальник відділу КБЗ Вікторія ГУБКО під час польової оцінки території Черногірського ПНДВ, 15 вересня 2011 р.

спільно з Національним лісотехнічним університетом України (м. Львів, Україна), Карпатським біосферним заповідником (м. Рахів, Україна), Університетом Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія), Національним інститутом лісових досліджень та менеджменту ICAS (м. Кимпулунг-Молдовенеск, Румунія), Державним університетом Молдови (м. Кишинів, Молдова) та фінансувався Німецькою службою академічного обміну DAAD. Метою проекту було налагодження співпраці та обмінів між науковими установами, навчальними закладами та експертами з питань транскордонної співпраці для сталого розвитку на основі екосистемного підходу. Карпатський біосферний заповідник виступав одним з головних партнерів проекту, а науковці установи залучалися до його реалізації в якості експертів. У конференції взяли участь 24 особи з Міжнародного союзу охорони природи (МСОП, або IUCN), природоохоронних територій, наукових установ, вищих навчальних закладів, неурядових організацій тощо з Німеччини, Молдови, Румунії та України. Карпатський біосферний заповідник тут представляли працівники відділу Ю. Беркелі і В. Покиньючереда. Міжнародна конференція присвячувалася розгляду питань щодо сучасного стану транскордонної співпраці та виробленню спільних планів на майбутнє з метою її поглиблення та поліпшення. На засіданнях заслухано



12 доповідей, зокрема В. Покин'є череда представив інформацію про міжнародну діяльність установи за останні роки, а також прокоментував ситуацію зі створення українсько-румунського біосферного резервату у Мармароських горах. За результатами презентацій відбулося обговорення майбутніх спільних проектних пропозицій, які стосувалися й українсько-румунської співпраці в контексті створення вищезазначеного транскордонного біосферного резервату. Також працівники Карпатського біосферного заповідника взяли участь у панельній дискусії, темою якої була політична, соціально-економічна та екологічна ситуація в Україні, організованої мерією м. Еберсвальде спільно з Університетом сталого розвитку та за участі місцевих ЗМІ. У рамках конференції відбулася екскурсія до національного парку «Нижня долина Одера» (Німеччина), а також однойменного ландшафтного парку на території Польщі. Учасники екскурсії ознайомилися з діяльністю названих природоохоронних територій.

СПІВПРАЦЯ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ ТОВАРИСТВОМ ДИКОЇ ПРИРОДИ (EUROPEAN WILDERNESS SOCIETY)

До нових напрямків міжнародної діяльності КБЗ відноситься співпраця з Європейським товариством дикої природи (European Wilderness Society) – екологічною неприбутковою організацією, створеною для захисту дикої природи, яка має за мету ідентифіку-

вати, управляти і пропагувати останні європейські дикі річки, старовікові ліси та праліси, природоохоронні території та дику природу загалом. Товариство позиціонує себе як єдину в Європі організацію, що опікається захистом дикої природи і є частиною глобального руху за збереження останніх великих територій дикої природи в контексті того, що багато європейських країн взяли на себе зобов'язання захищати до 2% дикої природи на своїх територіях, відповідно до Стратегії з біорізноманіття.

Товариство розробило Європейський стандарт якості дикої природи і систему аудиту (EWQA), які є всесвітньо визнаними і базуються на більш як 300-х індикаторах, поділених на 9 принципів та 72 критерії. Згідно з ними кожна ідентифікована територія дикої природи, яка включає, зокрема, такі категорії, як ділянка дикої природи, дика річка, дикий ліс тощо, оцінюється за 4 рівнями Європейської мережі дикої природи: бронзова, срібна, золота чи платинова. Наразі в Україні лише кілька природоохоронних територій сертифіковані Європейським товариством дикої природи, серед них і КБЗ. Завдяки тісній співпраці з експертами Товариства, у КБЗ впродовж 2016-2018 років сертифіковано 6 територій дикої природи, які включають одну ділянку дикої природи – Угольку-Широкий Луг площею 7117 га, оцінену за найвищою категорією – платиновою; дві ділянки дикого лісу – Уголька-Широкий Луг та Кізій-Трибушани площею, відповідно, 7117 га (платина) та 1370 га (бронза), і три дикі річки: Мала Уголька протяжністю 7 км,

Велика Уголька – 8 км, та Широкий Луг – 9 км. Усі дикі річки оцінені за платиновим рівнем. Але на цьому потенціал території КБЗ далеко не вичерпаний. Попереду багато роботи, яка, безумовно, принесе нові здобутки та досягнення.

ВОДНО-БОЛОТНІ УГІДДЯ МІЖНАРОДНОГО ЗНАЧЕННЯ

Карпатський біосферний заповідник завдяки унікальній територіальній структурі володіє величезним біорізноманіттям, зокрема на рівні екосистем. На його території добре представлені водно-болотні угіддя, серед яких є такі, що відповідають критеріям Рамсарських угідь. З метою їх ідентифікації, впродовж 2008-2010 рр. заступник начальника відділу Василь Покин'є череда організував кілька комплексних наукових експедицій. За результатами їх роботи підготовлено аплікаційні форми та розроблено необхідні картографічні матеріали для внесення до Переліку водно-болотних угідь міжнародного значення п'яти природних об'єктів із території КБЗ, а саме Долини нарцисів, площею 256 га (Хустський район), карстової печери «Дружба», площею 0,13 га (Тячівський район), та трьох високогірних урочищ з Рахівського району: «Озирний-Бребенескул» площею 1656,91 га, «Свидовецьке високогірне», площею 1629,19 га, і «Мармароське високогірне», площею 2128 га. У 2011 році Розпорядженнями Кабінету Міністрів України «Про погодження надання водно-болотним угіддям

European Diploma

for the Carpathian Biosphere Reserve
awarded by the Committee of Ministers
of the Council of Europe

Whereas it is desirable
to promote close co-operation
between member countries of the Council of Europe,
with a view to conserving and enhancing
the natural environment of the peoples of Europe,
for the material and spiritual well-being
of present and future generations;

Whereas the Committee of Ministers
has instituted to that effect a European Diploma
to place under the sponsorship
of the Council of Europe
certain protected landscapes,
reserves and natural features
of European interest;

I, Daniel Tarschys,
Secretary General of the Council of Europe,
hereby certify that:
The Committee of Ministers,
Having regard to Resolution (65) 6
instituting the European Diploma;
Having taken note of the proposal made
by the Bureau of the Committee for the Activities
of the Council of Europe
in the field of Biological and Landscape Diversity;
Having noted further the consent of the Government
of Ukraine;
Having deliberated thereon,
Has, in its Resolution (97) 21,
solemnly awarded the present diploma
for the **CARPATHIAN BIOSPHERE RESERVE**
to the **Ministry for Environmental Protection
and Nuclear Safety of Ukraine**,
thereby placing the said reserve under the sponsorship
of the Council of Europe until 30 September 2002.
In witness whereof I have hereto appended my signature
and affixed the seal of the Council of Europe.
Done at the seat of the Council of Europe
this 30 September 1997,

Signed: *Daniel Tarschys*

Secretary General



**Європейський диплом, яким
Рада Європи нагородила
Карпатський біосферний
заповідник;
Сертифікат об'єкта Всесвітньої
спадщини ЮНЕСКО
«Букові праліси та давні ліси
Карпат й інших регіонів Європи»**

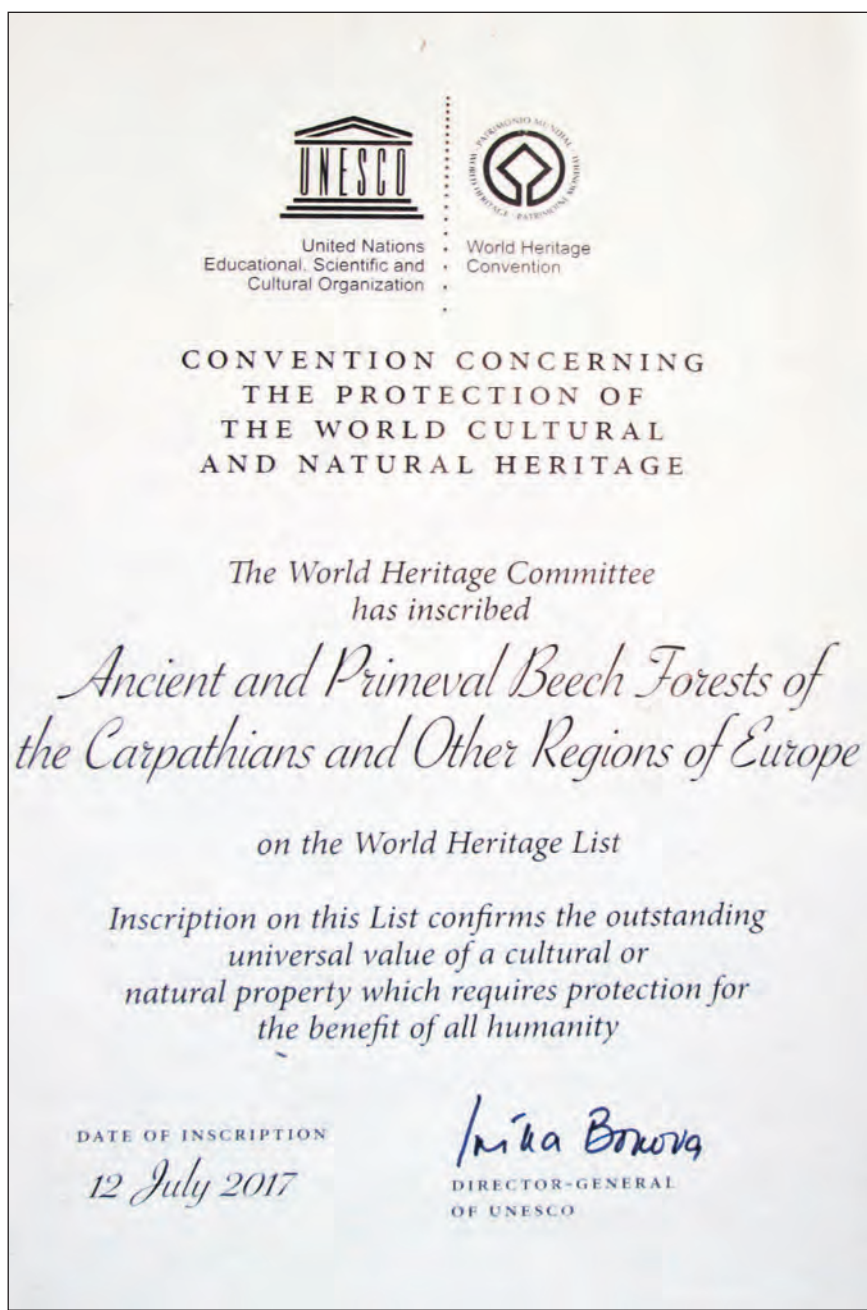
статусу водно-болотних угідь міжнародного значення», відповідно за № 147-р від 23 лютого 2011 року та № 895-р від 21 вересня 2011 року, погоджено надання статусу водно-болотних угідь міжнародного значення трьом природним об'єктам із території Карпатського біосферного заповідника, а саме Долини нарцисів, площею 256 га (Хустський район), карстовій печері «Дружба», площею 0,13 га (Тячівський район), та урочищу «Озірний-Бребенескул» (Рахівський район), площею 1656,91 га. Проте зазначені вище об'єкти не були внесені до Рамсарського списку в зв'язку зі змінами вимог до підготовки аплікаційних форм та картографічних матеріалів, які підготував Секретаріат Рамсарської конвенції. Зараз відділ працює над внесенням відповідних коректив і планує завершити цю роботу впродовж найближчого часу.

РАМКОВА КОНВЕНЦІЯ ПРО ОХОРОНУ ТА СТАЛІЙ РОЗВИТОК КАРПАТ (Київ, 2003 р.)

З метою практичного втілення положень Карпатської конвенції у 2011 р. започатковано Панкарпатський проект «Біорегіо-Карпати: Інтегрований менеджмент біологічного і ландшафтного різноманіття для сталого регіонального розвитку і екологічної зв'язності у Карпатах», який завершився влітку звітного року.

У цьому контексті важливим є те, що з 2011 року Карпатський біосферний заповідник разом із природним парком «Гори Мараморощини» беруть участь у реалізації масштабного міжнародного проекту «БІОРЕГІО-Карпати: Інтегрований менеджмент біологічного і ландшафтного різноманіття для сталого регіонального розвитку і екологічної зв'язності у Карпатах».

Даний проект ставить за мету перед українським і румунським партне-



рами створити всі необхідні передумови для організації транскордонного біосферного резервату у Мармароських горах. 27-28 липня 2011 р. В. Покинчереда брав участь у стартовій конференції міжнародного проекту «БІОРЕГІО-Карпати», яка відбулася у Румунії (округ Брашів, національний парк «П'ятра Країулуй»). Під час конференції пройшла зустріч із представником адміністрації природного парку «Гори Мараморощини», в процесі якої обговорено організаційно-технічні засади майбутньої співпраці в рамках проекту.

8 жовтня того ж року КБЗ відвідала делегація природного парку «Гори Мараморощини» спільно з керівництвом проекту БІОРЕГІО-Карпати. Під час робочої наради розроблено план співпраці на рівні установ та спільні заходи в рамках даного проекту. Також протягом 26-28 листопада 2012 р. відбувся семінар експертів міжнародного проекту «БІОРЕГІО-

Карпати» (за участі працівників КБЗ) у м. Бая-Маре, Румунія.

У 2014 р. працівники біосферного заповідника у рамках даного проекту брали участь у наступних заходах:

1. Четвертій міжнародній зустрічі робочої групи WP3 проекту «БІОРЕГІО-Карпати: Інтегрований менеджмент біологічного і ландшафтного різноманіття для сталого регіонального розвитку і екологічної зв'язності у Карпатах» (29-30 січня 2014 р., м. Банська Бистриця, Словаччина) з метою узгодження Червоного Списку видів та оселищ, а також списку інвазійних видів Карпатського регіону.

2. Третій міжнародній зустрічі партнерів робочого пакету WP6 («Пілотні території») проекту «БІОРЕГІО-Карпати: Інтегрований менеджмент біологічного і ландшафтного різноманіття для сталого регіонального розвитку і екологічної зв'язності у Карпатах» (15-16 квітня 2014 р., м. Оршова,

Румунія) з метою зміцнення міжнародної природоохоронної співпраці. У рамках зустрічі проведено, зокрема, екскурсії до природного парку «Залізни Ворота» (Румунія) і національного парку «Джердап» (Сербія).

3. Четвертій міжнародній зустрічі у рамках 6-го робочого пакету проекту «БІОРЕГІО-Карпати: Інтегрований менеджмент біологічного і ландшафтного різноманіття для сталого регіонального розвитку і екологічної зв'язності у Карпатах» (29-30 квітня 2014 р., м. Вішеу-де-Сус, Румунія). На зустрічі обговорено перспективи співпраці між транскордонними природоохоронними установами, зокрема між природним парком «Гори Мараморощини» (Румунія) і Карпатським біосферним заповідником (Україна).

4. Підсумковій конференції міжнародного проекту «БІОРЕГІО-Карпати: Інтегрований менеджмент біологічного і ландшафтного різноманіття для сталого регіонального розвитку

МОМЕНТ ІСТИНИ:

ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА

Юрій БЕРКЕЛА,
начальник відділу
науково-дослідної роботи
та міжнародної
співпраці КБЗ



1. Карпатський біосферний заповідник відіграє важливу роль у європейському природоохоронному процесі і як складова частина об'єкта Всесвітньої природної спадщини, і як елемент Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. У останні десятиліття наша установа гідно представляє Україну на міжнародній арені, вона відома в широких колах природоохоронців та науковців.

2. Статус біосферного резервату ЮНЕСКО; об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; розширення території КБЗ; міжнародна співпраця з науковими і природоохоронними установами

світу; випуск наукової та науково-популярної друкованої продукції.

3. Необхідно вдосконалювати та наповнювати новим змістом існуючі напрямки роботи.

4. Охорона та вивчення природи – цікава, благородна і необхідна справа, яка, на жаль, нині не має достатнього матеріально-технічного та фінансового забезпечення.

5. Впровадження в установі нових інформаційних технологій.

6. Стажування у Швейцарському федеральному інституті лісових, снігових та ландшафтних досліджень, участь у різних міжнародних заходах.



МОМЕНТ ІСТИНИ: ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА



Микола РИБАК,
директор Карпатського
біосферного заповідника,
заслужений
природоохоронець
України

1. Карпатський біосферний заповідник, особливо після створення транзитної зони (2016), став повноцінним біосферним резерватом у Міжнародній мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, який, відповідно до рішення Міжнародної координаційної ради (червень 2017 р.), повністю відповідає вимогам статутних рамок біосферних резерватів світу.

Після успішної реалізації проекту щодо включення букових пралісів заповідника до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат» (2007), розширення об'єкта Спадщини «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» (2011) та «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» (2017) Карпатський біосферний заповідник – потужний каталізатор у світовому природоохоронному процесі.

Остаточо підтвердивши свою відповідність статутним рамкам біосферних резерватів ЮНЕСКО, він став одним із провідних природоохоронних об'єктів України, який демонструє високі результати транскордонної та міжнародної співпраці.

2. Найважливішим досягненням КБЗ, безперечно, є створення та розширення об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО, де букові праліси заповідника, площею майже 21 тис. гектарів, є його найбільшою часткою. Під охороною заповідника знаходиться понад 22% території пан'європейського об'єкта.

Примітним є також те, що за результатами аудиту, проведеного Європейським товариством дикої природи в Угольсько-Широколужанському та Кузій-Трибушанському масивах, дві території КБЗ стали учасниками Європейської мережі дикої природи (2017). Названі території отримали відповідні сертифікати, а територія Угольсько-Широколужанського масиву, де також знаходиться і найбільша складова частина об'єкта Всесвітнього природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», здобула сертифікат найвищого – платиного – рівня.

Таким чином, з'явилася нова можливість представити Карпатський біосферний заповідник в більш ширших масштабах та інформувати європейське і світове співтовариство про природні цінності Карпат, сприяти розвитку рекреаційного потенціалу краю.

До важливих досягнень КБЗ слід віднести також створення транзитної зони заповідника (2016), підтвердження відповідності останнього статутним рамкам біосферних резерватів ЮНЕСКО (2017), започаткування та дієва робота Координаційної ради, укладання та підписання адміністрацією заповідника з органами влади та органами місцевого самоврядування меморандуму про співпрацю в збереженні і невиснажливо використанні природних комплексів Карпатського біосферного заповідника як частини транснаціонального об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», реалізації концепції сталого розвитку на прилеглих до нього територіях (2018).

3. З метою досягнення кращих результатів у забезпеченні дотримання заповідного режиму на всій території КБЗ, слід започаткувати збільшення спільних рейдів працівників служби державної охорони заповідника з працівниками правоохоронних органів та екологічної інспекції по попередженню та виявленню порушень.

Шляхом поглиблення співпраці з територіальними громадами залучати населення до спільних дій, спрямованих на збереження довкілля, управління заповідником та вирішення питань сталого розвитку на прилеглих територіях.

Керівник впроваджуваної організації українсько-німецького проекту «Підтримка природоохоронних територій в Україні» Міхаель БРОМБАХЕР вручає ключі від автомобіля підвищеної прохідності «Renault DUSTER» директору КБЗ Миколі РИБАКУ (м. Київ)

З метою розвитку екотуризму у володіннях КБЗ залучати до спільної рекреаційної діяльності представників бізнесу.

На базі заповідника створити центр екологічної освіти та підготовки кадрів для роботи у структурі служби державної охорони природоохоронних установ Карпатського регіону.

4. Зберегти природу та забезпечити дотримання природоохоронного законодавства при проведенні природоохоронних, лісогосподарських заходів.

Краще вдається виконати зазначені завдання на територіях природно-заповідного фонду. На територіях лісогосподарських підприємств через недосконале природоохоронне законодавство та інші чинники часто-густо відбувається знищення природи Карпат (суцільні рубки, використання гусеничних тракторів при трелюванні лісу тощо). Як наслідок, руйнується довкілля паводками, селями та зсувами.

Для установ ПЗФ, у тому числі для заповідника, важливо зміцнити статус охоронця, його матеріальне і фінансове забезпечення. Це можна зробити наданням службового транспорту підвищеної прохідності, придбанням службової зброї, форменного одягу, оргтехніки тощо.

5. Безперервно пропрацював у Карпатському біосферному заповіднику понад 35 років: від лісника, майстра з охорони природи, лісничого, заступника директора – до директора установи. Успішність моєї роботи підтверджена численними грамотами різного рівня та присвоєнням почесного звання «Заслужений природоохоронець України» (2009). Опублікував понад 30 наукових праць. По завершенні навчання у Національному транспортному університеті (травень 2019) планую отримати другу вищу освіту за спеціальністю «магістр з екології». У планах – поліпшити знання англійської мови. Планую і надалі працювати у Карпатському біосферному заповіднику, організувати належне виконання основних завдань по збереженню природи для майбутніх поколінь.

Зокрема, впроваджувати заходи з поглиблення співпраці адміністрації заповідника з громадськістю та представниками бізнесу у збереженні і невиснажливо використанні природних комплексів КБЗ (як частини транснаціонального об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи»), реалізації концепції сталого розвитку на прилеглих до заповідника територіях.

6. За 35 років роботи у заповіднику було багато подій. Наведу лише окремі з них.

Під час роботи лісником у Чорногірському лісництві (1984), виконуючи природоохоронні роботи у закріпленому обході, я зустрівся із озброєними бракон'єрами. Був на той час ще молодим охоронцем, опанувати себе було непросто. Все ж не схибив, хоч і був без зброї. Порушники кинулися втікати... Згадую цей випадок, щоб ще раз наголосити, якою непростою є місія захисника Українських Карпат.

Запам'яталася приємна для мене подія, коли отримав пропозицію від директора очолити новостворене Марамороське лісництво Карпатського природного заповідника (1990), а по семи роках на цій посаді – стати головним лісничим (1997).

1998, 2001, 2008, 2010 роки – ліквідація наслідків катастрофічних паводків на території Карпатського біосферного заповідника... Через брак коштів та відсутність відповідної техніки, а також неготовність як заповідника, так і Мінприроди України до вжиття оперативних заходів, виникали конфліктні ситуації з територіальними громадами, які у літній період через зруйновані дороги, мости і берегові підпірні стінки не мали можливості своєчасно виганяти худобу на полонини, звозити звідтам молочну продукцію. У всіх зазначених випадках я (як заступник директора – головний природознавець) очолював робочі комісії.

У 2010 році, коли був депутатом Рахівської районної ради, на сесії колеги-депутати прийняли одногосносно (крім мене і начальника Кевелівського ПНДВ В. Вербіцького) рішення направити до вищих керівних органів України звернення про відміну Указу Президента України № 25 від 14 січ-

ня 2010 року «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника».

Рішення було оскаржено мною до прокуратури у Рахівському районі.

Знакова подія відбулася також 30 квітня 2013 року, коли за моєї ініціативи, як керівника на той час заповідника, відбулося перше засідання Координаційної ради, на якому підписано меморандум про співпрацю в збереженні і сталому використанні природних комплексів Карпатського біосферного заповідника, як частини українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», з усіма головами населених пунктів Рахівського району, керівництвом Рахівської районної державної адміністрації та Рахівської районної ради (24 підписи).

Підписання зазначеного меморандуму стало початком реальної співпраці адміністрації заповідника з територіальними громадами щодо спільного вирішення питань збереження і сталого використання його природних комплексів та реалізації заходів з виконання Указу Президента України № 25 від 14 січня 2010 року «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника».

Важливою подією для мене як директора установи стало також урочисте отримання ключів від автомобіля підвищеної прохідності «Renault DUSTER» у м. Києві. Зазначений автомобіль придбано за кошти українсько-німецького проекту «Підтримка природоохоронних територій в Україні» (травень 2018).



і екологічної зв'язності у Карпатах» (12-13 червня 2014 р., м. Пояна Брашов, Румунія). У роботі конференції взяли участь понад 100 учасників, серед них – представники урядових структур, установ-партнерів проекту з України, Румунії, Угорщини, Австрії, Італії, Словаччини, Чеської Республіки, Польщі, Сербії та ін. Було презентовано та обговорено основні результати за усіма робочими пакетами проекту та представлено підсумкову публікацію. Також заслухано доповіді про діяльність програми «Південно-Східна Європа», діяльність в рамках проєктів Green Mountain, UNDP-GEF «Покращення фінансової сталості Карпатської системи природоохоронних територій». У рамках роботи конференції проведено 4 семінари-тренінги щодо різних напрямків діяльності у рамках проєкту та 2 екскурсії до національного парку «П'ятра Краулуй».

За результатами проєкту також опубліковано низку наукових праць щодо раритетних видів флори і фауни, рідкісних типів оселищ, а також інвазивних видів рослин і тварин із регіону Карпат, у написанні яких брали участь науковці КБЗ. Серед них: Draft Carpathian Red List of Threatened Mammals (Mammalia), Draft Carpathian red list of Forest habitat, Draft Red list of vascular plants of the Carpathians, Draft list of invasive alien species of the Carpathian region тощо.

ДИПЛОМ РАДИ ЄВРОПИ ДЛЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ

У 1997 році Карпатський біосферний заповідник нагороджений Дипломом Ради Європи для природоохоронних територій. Підставою для цього стали визначні здобутки в збереженні та вивченні природних комплексів Карпат. Важливо, що й донині наша установа залишається єдиною природоохоронною територією в Україні, яка володіє цією почесною нагородою. Працівники відділу регулярно здійснюють щорічне звітування, а також організовують і забезпечують роботу експертів, які здійснюють перевірку установи на предмет відпо-



відності суворим критеріям Диплома. Саме завдяки напруженій роботі його працівників у 2002, 2007 і 2012 роках дія Диплома Ради Європи для КБЗ продовжувалася на наступні періоди.

Зокрема, у 2001 р. першу експертну оцінку КБЗ, яка й лягла в основу відповідного рішення Ради Європи, зробив відомий швейцарський науковець Маріо Броджі. У 2006 р. на території КБЗ працювала польська дослідниця Ядвіга Сенкевіч з Інституту охорони довкілля польської Академії наук, що у Варшаві.

У 2012 р. минув черговий термін Диплома, у зв'язку з чим реалізовано процедуру продовження дії цієї відзнаки. Секретаріат Ради Європи призначив на виконання цього завдання п. Ерве Летє (Швейцарія) – експерта МСОП. Польова місія експерта на території КБЗ тривала протягом 12-16 вересня 2011 року, під час якої проведено зустрічі з працівниками установи, представниками місцевої/регіональної влади та іншими зацікавленими сторонами, які працюють у зоні діяльності КБЗ. Експерт також відвідав територію трьох ПНДВ, де ознайомився з роботою служби державної охорони і станом дотримання природоохоронного режиму, оцінив ефективність збереження природних комплексів та наявну тут інфраструктуру. Результатом місії, на підставі підготовленого звіту, стало поновлення Карпатському біосферному заповіднику Європейського диплома Ради Європи для природоохоронних територій на наступні 10 років. Офіційне рішення було прийнято в березні 2012 року.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРАКТИК ДЛЯ СТУДЕНТІВ ПРОВІДНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ЄВРОПИ

До кола обов'язків працівників відділу входить забезпечення проведення на базі заповідника польових навчальних практик для студентів вищих навчальних закладів як із України, так і Європи в цілому. Зокрема, щорічні практики тут проходять бакалаври та магістри з Університету сталого розвитку м. Еберсвальде (Німеччина), університетського коледжу м. Рітл (Великобританія), Національного університету «Кієво-Могилянська академія» та багатьох інших провідних вузів. Також працівники відділу забезпечують умови для написання дипломних бакалаврських і магістерських робіт студентам зазначених вище вишів.

Особливо продуктивною й показовою є співпраця в цьому напрямку з німецьким Університетом сталого розвитку. У 2004 р. студенти названого вузу, за власною ініціативою, відвідали КБЗ з метою ознайомлення з пралісами, які охороняються на його території. Екскурсію для них провів науковець Василь Покин'черета, за допомогою якого вони мали змогу відвідати найцікавіші природні комплекси заповідника. Результатом цього візиту стало започаткування співпраці на рівні установ, яка на перших порах мала характер проведення лише студентських навчальних практик. За час, що минув, на базі КБЗ пройшли вишкіл понад п'ятсот студентів із більш як 15 країн світу! Сьогодні ця співпраця стала значно ширшою і включає низку напрямків, які далеко виходять за рамки освітніх процесів. Вона сприяла й залученню ширшого кола партнерів як з України (наприклад, Національний лісотехнічний університет України, м. Львів), так і закордону (Державний університет Молдови з м. Кишиневу, румунський Університет Штефана чел Маре тощо). З кожним роком ця співпраця стає все активнішою й набирає нових змістів та перспектив.

ПРО ЗАХОДИ АДМІНІСТРАЦІЇ КБЗ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ БУКОВИХ ПРАЛІСІВ

Микола РИБАК,
директор Карпатського
біосферного заповідника,
заслужений
природоохоронець України

З часу включення букових пралісів КБЗ до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО пройшло понад 11 років.

Забезпечує охорону території об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та її буферної зони, а це майже вся територія заповідника, служба державної охорони, штатна чисельність якої у заповіднику 150 чоловік.

Найперше, що було зроблено адміністрацією заповідника, – це винесено межі Спадщини ЮНЕСКО у натуру та встановлено інформаційні стенди та знаки.

По-друге, враховуючи, що у зоні діяльності установи розташовано 40 населених пунктів, де проживає близько 100 тисяч чоловік, адміністрація КБЗ для належного забезпечення збереження букових пралісів вживає заходи щодо поглиблення співпраці з територіальними громадами у питаннях сталого розвитку прилеглих територій та традиційного ведення господарства місцевим населенням на території заповідника поза межами об'єкта Світової спадщини, а саме у буферній зоні та зоні антропогенних ландшафтів.

Важливо зазначити, що біосферний заповідник – це природоохоронна територія, яка функціонує відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», і на якій, відповідно до функціонального зонування, встановлені різні обмеження щодо природокористування. Зокрема, у заповідній зоні забороняється будь-яка діяльність, окрім наукової, у буферній діяльність має суттєві обмеження, а у зоні антропогенних ландшафтів дозволяється традиційне господарювання відповідно до проекту організації території та на підставі рішення науково-технічної ради.

Як відомо, одними із основних дієвих дорадчих органів біосферних резерватів світу є координаційні ради, які включають представників усіх ключових зацікавлених сторін.

Перше засідання Координаційної ради КБЗ за участі представників органів місцевого самоврядування, виконавчої влади, керівників державних лісогосподарських підприємств, туристичного бізнесу відбулося 30 квітня 2013 року.

Ключовим результатом засідання ради стало підписання меморандуму про співпрацю у збереженні і сталому використанні природних комплексів КБЗ як частини об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат і давні букові ліси Німеччини» у межах Рахівського району Закарпатської області.

Меморандум був підписаний автором цих рядків як керівником заповідника, всіма головами населених пунктів Рахівського району (21 підпис), головою районної державної адміністрації та головою районної ради.

Метою співпраці стало забезпечення виконання Указу Президента Украї-

ни «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника» від 14.01.2010 року № 25.

Також сторони погодились на об'єднання зусиль щодо збереження та сталого використання природних комплексів КБЗ на основі системного врегулювання екологічних, економічних, соціальних та інших суспільних інтересів територіальних громад Рахівського району.

Роком раніше подібний меморандум про співпрацю був підписаний між Карпатським біосферним заповідником і Тячівською районною державною адміністрацією у межах Тячівського району Закарпатської області.

Карпатський біосферний заповідник, відповідно до чинного природоохоронного законодавства та проекту організації території установи, надає можливість місцевому населенню у порядку загального використання у зоні антропогенних ландшафтів безоплатно проводити сінокосіння, випасати худобу та здійснювати збір грибів і ягід для власного споживання.



Під час наради із питань розширення природно-заповідного фонду України (третій справа у першому ряду – Міністр екології та природних ресурсів України О.М. СЕМЕРАК). Угольський інформаційно-туристичний центр «Букові праліси – Всесвітня спадщина ЮНЕСКО, 2016 р.



Букові праліси Угольки; на поклик небес

Важливими заходами у налагодженні тісної співпраці з громадами стали засідання Координаційної ради КБЗ, які відбулися 20 жовтня 2016 року та 24 травня 2017 року. На них одногосно схвалено діяльність адміністрації Карпатського біосферного заповідника та отримано чіткий сигнал від більшості територіальних громад щодо готовності поглиблювати співпрацю.

Координаційна рада прийняла цілий ряд пропозицій та рекомендацій для адміністрації заповідника, зокрема щодо врегулювання питань спільної рекреаційної та еколого-освітньої діяльності, а також впорядкування загального та спеціального використання природних ресурсів.

Рада одногосно підтримала заходи КБЗ щодо розширення його території, зокрема за рахунок букових пралісів Тячівського району, та звернулася до Мінприроди України з клопотанням щодо спрощення надання дозволу біосферному заповіднику для проведення санітарно-оздоровчих заходів та інших рубок без отримання лімітів на спеціальне використання природних ресурсів.

На засіданні 20 жовтня 2016 року Координаційна рада КБЗ прийняла рішення рекомендувати адміністрації установи підготувати відповідні угоди щодо поглиблення співпраці між біосферним заповідником і територіальними громадами прилеглих населених пунктів. На виконання зазначеного

Розвиваючи співпрацю з територіальними громадами і опираючись на клопотання місцевих рад, заповідник у 2016 році і на початку 2017 р. уклав угоди з територіальними громадами про співпрацю щодо покращення ведення полонинського господарства, збереження полонинської культури і сталого використання природних комплексів у населених пунктах Ділове, Костилівка, Косівська Поляна, Луг, Богдан та Лазещина Рахівського району. В інших населених пунктах такі угоди зараз знаходяться на розгляді.

За рахунок проведення санітарних та інших рубок місцевому населенню, що проживає у зоні діяльності установи, щорічно виділяється близько семи тисяч кубометрів паливних дров та будівельного лісу.

Букові праліси приваблюють туристів. У Малій Угольці, де розташована їх найбільша територія, споруджено інформаційний центр «Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО». Облаштовано еколого-освітні та наукові маршрути. Ведеться наукова робота щодо вивчення природних процесів у пралісах. Закладено пробні площі тощо.

Особливу увагу адміністрація КБЗ приділяє розвитку рекреаційної інфраструктури. Як наслідок, відвідування рекреаційних об'єктів заповідника щороку збільшується. Сьогодні туристичний потік складає понад 40 тис. відвідувачів у рік. А це – додатковий заробіток для місцевих мешканців, які задіяні у наданні різноманітних рекреаційних послуг відвідувачам (проживання, харчування, проведення екскурсій тощо).



рішення впродовж 2016 і 2017 років укладено декларації про співпрацю з сімнадцятьма територіальними громадами населених пунктів, а саме Богдана, Лугів, Видрички, Розтоків, Лазещини, Ясіня, Чорної Тиси, Квасів, Білина, Рахова, Костишівки, Ділового, Луга й Косівської Поляни Рахівського району та Углі, Широкого Луга і Великої Угольки Тячівського району.

У цьому документі сторонами висловлено наміри щодо взаємної підтримки та сприяння співробітництву у впровадженні екологічно відповідального, соціально вигідного і економічно збалансованого розвитку зазначених населених пунктів, а також у галузі збереження цінних природних і культурних комплексів та об'єктів, сталого розвитку Карпатського регіону та підвищення соціально-економічного добробуту територіальних громад.

У 2016 році заповідником також укладено меморандум про співпрацю із Закарпатським обласним управлінням лісового та мисливського господарства щодо створення території сталого розвитку в межах окремих державних лісгосподарських підприємств з метою забезпечення ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку в регіоні.

Рівень підтримки КБЗ населенням у збереженні букових пралісів як об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО залежить також від спроби надати допомогу щодо сталого розвитку населених пунктів та їх благоустрою. КБЗ, у порівнянні з сусідніми держлісгоспами, має обмежені можливості що-

до надання безпосередньої допомоги, проте наділений значними можливостями для залучення інвестицій та започаткування спільних проєктів.

Зокрема реалізація першочергових заходів у територіальних громадах, які передбачені українсько-німецьким проєктом «Підтримка природоохоронних територій в Україні» (зараз реалізується в Україні) – перший крок у реальному вирішенні проблем громад і, як наслідок, це зміцнить співпрацю заповідника з територіальними громадами у питаннях збереження букових пралісів та покращить його імідж.

Важливими нормативно-правовими актами для зміцнення ролі Карпатського біосферного заповідника щодо впровадження ідей сталого розвитку гірських територіальних громад, які підготовлені, в тому числі, і за ініціативи працівників заповідника, особливо професора Ф.Д. Гамора, стали Доручення Президента України та Розпорядження Кабінету Міністрів України щодо сталого розвитку і благоустрою населених пунктів української частини об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», а також Доручення Кабінету Міністрів України щодо порядку та джерел фінансування зазначених заходів.

Певна частина заходів, передбачених вищезазначеними актами, вже впроваджена.

При розробці проєкту організації території КБЗ, який є за своєю суттю менеджмент-планом установи (робота над ним цього року добігає кінця), букові праліси заповідника, складова об'єкта

Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», будуть практично повністю включені до заповідної зони. Відповідно її площа збільшиться з 29,6 до 36,2%, в першу чергу, за рахунок буферної зони. Проте ці зміни не призведуть до зменшення площі тих територій біосферного заповідника, де ведеться традиційне господарювання. Готуються відповідні картографічні матеріали. Також чітко буде занесено у таксаційні описи та виготовлено плани лісонасаджень відділень, майстерських дільниць і обходів на території букових пралісів при розробленні матеріалів лісовпорядкування. У 2016 році заповіднику було виділено цільове фінансування на першу частину цих завдань – польові роботи. У 2018 році виділено кошти на проведення камеральних робіт. Зараз очікуємо повного завершення робіт з лісовпорядкування.

Є, звичайно, у нас і певні проблемні питання, які потребують вирішення. Це впорядкування рівня оплати праці працівників служби державної охорони.

Сьогодні місячний посадовий оклад начальника природоохоронного науково-дослідного відділення, який, відповідно до Положення про КБЗ, є керівником основного структурного підрозділу, дуже низький і становить всього 4339 гривень, а зарплата інспектора ПЗФ – 3391 грн, при рівні мінімальної зарплати 3723 грн у місяць.

Така ситуація унеможливіє заповнити вакантні посади, кількість яких зростає, кваліфікованими кадрами. Для прикладу, вакантну посаду начальника Кісвлянського ПНДВ не вдається заповнити вже понад 2 роки. Не заповнені тривалий час посади заступників начальника Петрос-Говерляньського, Рахів-Берлибаського, Богдан-Петроського та Угольського ПНД відділень. Щодо майстрів з охорони і інспекторів ПЗФ, то з метою хоч якось утримати ситуацію під контролем, до роботи допускаються претенденти на зайняття вакантних посад без наявної спеціальної освіти.

Якщо додати те, що служба державної охорони не має форменого одягу, транспорту, службової зброї та засобів зв'язку, то можна зрозуміти, чому у нас велика плінність кадрів та відсутність підготовлених фахівців. Це, безумовно, впливає на рівень забезпечення охорони об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та дотримання тут встановленого заповідного режиму.

ІСТОРІЯ, ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗООЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ



Ярослав ДОВГАНИЧ,
завідувач зоологічної
лабораторії КБЗ

Масиви Карпатського біосферного заповідника знаходяться у різних частинах Закарпаття, тому інформацію про його тваринний світ можна знайти у працях зоологів, що досліджували цей край.

Закарпаття тривалий час (кілька століть) входило до складу Угорщини, тому більшість фауністичних досліджень була виконана угорськими зоологами. Поряд з ними серед дослідників місцевої фауни знаходимо також польських та німецьких вчених. Вони досліджували переважно район Чорногори, де зараз знаходиться найбільший масив Карпатського біосферного заповідника. Першою науковою працею, в якій подано деякі дані про тварин на території, що входять нині до складу КБЗ, є публікація Г. Кюля (1819). Списки ссавців Мараморощини – району, де зараз знаходиться Марамороський масив заповідника, подані у працях К. Кардоша

(1876) і К. Бескида (1929). У 1919 році Закарпаття увійшло до складу Чехословаччини і вивчення фауни тут здійснювали переважно спеціалісти цієї країни.

Ентомологічні дослідження на території заповідника розпочались у 1982 році. Вони проводились як штатними ентомологами, так і спеціалістами сторонніх установ, зокрема Інституту зоології НАНУ, Львівського науково-природничого музею НАНУ, Ужгородського та Львівського національних університетів та інших вузів України і колишнього СРСР. Великий вклад в дослідження ентомофауни заповідника вніс С.К. Ляшенко, який вже 35 років досліджує лускокрилих та деякі інші групи комах.

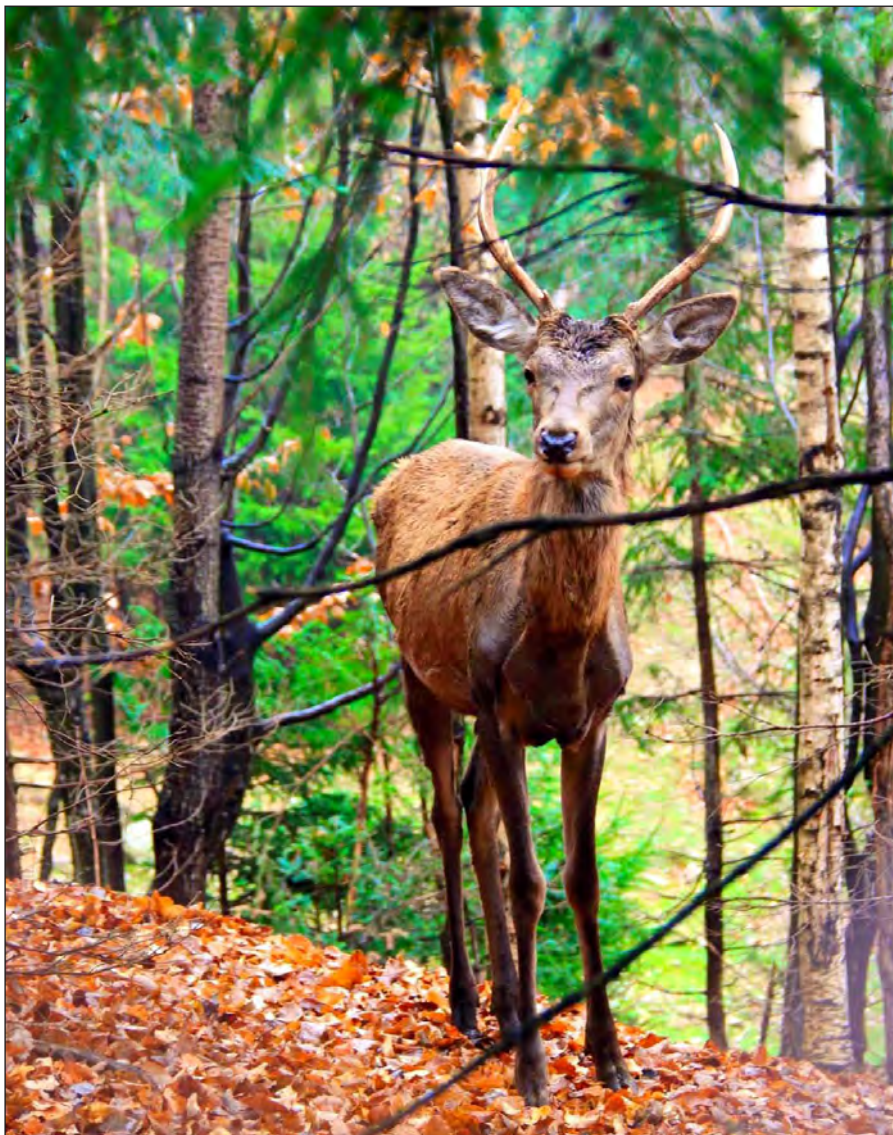
Вивченням була охоплена значна кількість таксономічних одиниць безхребетних тварин. Слід зазначити, що, у порівнянні з іншими групами тварин заповідника, різноманіття безхребетних найбагатше як у видовому, так і в кількісному відношенні. Сьогодні на території заповідника вже виявлено 3268 видів безхребетних. Програма наукових досліджень безхребетних тварин здійснюється згідно з вимогами головної теми заповідника – «Літопису природи».

Перша інвентаризація земноводних КБЗ була проведена О.О. Луговим (1988), дані якого тривалий час використовувались для опису видового складу заповідника. Останнє найбільш ґрунтовне дослідження фауни проведено науковцями зоологічної лабораторії В.Ф. Покинчередею та В.О. Чумаком в рамках Проекту «Збереження біорізноманіття Карпат» і відображено в монографії «Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника» (1997). Під час цього дослідження встановлено видовий склад батрахофауни та поширення окремих видів. Подальші дослідження видового скла-

ду та поширення окремих видів на території заповідника разом з колегами і окремо продовжила В.В. Покинчереда (2010-2018). Сьогодні фауна земноводних заповідника нараховує 15 видів, з яких 6 є представниками ряду Хвостатих, решта – Безхвостих.

Плазуни на території КБЗ вивчаються, починаючи з його створення у 1968 році. Перша повна інвентаризація проведена у 1982-1985 рр. та опублікована О.О. Луговим (1988). В цій роботі подається анотований список герпетофауни та короткі дані про поширення видів та їх чисельність. Наступна інвентаризація, у зв'язку з розширенням території заповідника, проведена у 1991-1995 рр. його науковцем В.Ф. Покинчередею. Дані щодо видового складу (7 видів), поширення видів та рекомендації щодо їх збереження опубліковано в монографії «Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника» (1997). Деякі екологічні особливості плазунів описані у праці О.І. Юркуц (1998). Подальші дослідження герпетофауни проводилися на території заповідника у період 1999-2016 рр. Ю.М. Поповичем (2014, 2016). Описано сучасний стан, поширення по масивах заповідника, сезонну активність та особливості біології (живлення, сезонна активність, розмноження).

Відомості про птахів на території заповідника, починаючи від часу його створення у 1968 році, опубліковані у більш ніж 50 наукових роботах. Значна їх частина присвячена певним групам птахів регіону або вивченню деяких питань зоології чи екології окремих видів. Тому в них подаються лише окремі дані про птахів на заповідній території. Основні з них: Талпош (1972), Крочко (1973), Зубаровський (1977), Вайнагій, Горбань (1992) та інші. Перша інвентаризація орнітофауни заповідника



проведена в 1981-1985 рр. (Луговой, 1988). З того часу декілька разів проводились повторні інвентаризації орнітофауни та уточнення списків птахів (Гузій, 1984-1988, Годованець, 1995-1997, 2004, 2008; 2016).

Теріофауна сучасної території Карпатського біосферного заповідника почала вивчатися ще у довоєнний період. У радянську добу тут працювали такі відомі дослідники, як В. Абельцев, І.І. Колюшев, І.І. Тулянин, К.А. Татаринів, Ю.І. Крочко. Після створення наукового відділу заповідника теріологічні дослідження на його території проводили Я.О. Довганич, В.Ф. Покиньючерда, іноді у співпраці з фахівцями сторонніх науково-дослідних установ. Перша інвентаризація ссавців проведена Я.О. Довганичем у 1988 році. З того часу поглиблено досліджувалася екологія гризунів (Довганич, 1988, 1990), ратичних (Довганич, 1993, 1995, 1996, 2013, 2014) та великих хижаків (Довганич, 1986, 1997, 2002, 2004, 2006, 2010-2017).

З 1985 року дослідження рукокрилих на території КБЗ проводить В.Ф. Покиньючерда. Його основна увага була зосереджена на вивченні печерних угруповань кажанів під час зимівлі, зокрема їх структури та динаміки. Протягом більш як 30-річного періоду досліджень В.Ф. Покиньючерді вдалося встановити видовий склад кажанів заповідної території (23 види), абсолютну чисельність зимових колоній рукокрилих та багаторічну динаміку її змін, а також їх просторову, вікову, статеву та видову структури, визначити вплив мікроклімату і його змін на характер зимівлі кажанів, дізнатися багато нового про екологію та фенологію окремих видів. Вся ця інформація відображена у численних працях (1990, 1991, 1993, 1996-1998, 2004, 2005, 2012, 2014).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТВАРИННОГО СВІТУ

Головним завданням Карпатського біосферного заповідника (КБЗ), згідно із Законом України «Про природно-заповідний фонд України», є збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічних моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів. Тварини

Олень благородний;
з юними природолюбамі спілкується науковець КБЗ Віра ПОКИНЬЧЕРЕДА

є невід’ємною складовою частиною природних екосистем, тому їх дослідження на території заповідника – важливий напрямок діяльності.

Сьогодні в цілому вивчена фауна усіх груп наземних хребетних, деяких таксонів комах, зокрема жуків турунів, стафілінід, попелиць (рівнокрилі), лускокрилих (метеликів), а також класу багатоніжок. Частково проведена інвентаризація павуків, молюсків, черв’їв.

Нині в КБЗ найбільш повно вивчено екологію та динаміку населення таких груп ссавців, як кажани та ратичні. Глибоко вивчені гніздове населення птахів у різних типах лісу, висотний та просторовий розподіл, фенологія, особливості біології типових та фонових видів птахів.

Актуальним питанням зоологічних досліджень в КБЗ залишається продовження інвентаризації фауни безхребетних. Це завдання може виконуватися тільки силами сторонніх спеціалістів, оскільки штат зоологічної лабораторії заповідника не може включати фахівців усіх зоологічних спеціальностей. Проблемою є те, що в бюджеті не передбачаються кошти, якими могли б оплачуватися послуги спеціалістів сторонніх науково-дослідних установ.

Станом на 2018 рік науковими дослідженнями встановлено перебування на території Карпатського біосферного заповідника 3583 види тварин, з яких 88 видів черв’їв, 3018 видів членистоногих, які включають 260 видів павукоподібних, 32 види багатоніжок

та 2804 види комах, 81 вид молюсків, 1 вид круглоротих, 29 видів риб, 15 видів земноводних, 10 видів плазунів, 193 види птахів та 67 видів ссавців. На території, що займає менше 1% площі Українських Карпат, знаходять притулок близько 65% видів тварин цього регіону (частка хребетних тварин ще вища – 76%). Що стосується рідкісних видів заповідника, то їх частка становить близько 41% від усіх «червонокнижних» видів Українських Карпат. Але дослідження продовжуються і щороку виявляються нові види. Видове різноманіття тварин Карпатського біосферного заповідника, у порівнянні з фауною України та Українських Карпат, станом на 2018 рік показане у таблиці.

Нижче подано результати досліджень тварин заповідника за систематичними групами.

Ссавці. Від часу створення Карпатського природного заповідника у 1968 році і до 2017 року на території КБЗ різними дослідниками було встановлено мешкання 67 видів тварин з класу Ссавці, які відносяться до 6 рядів, 17 родин та 41 роду.

Найрізноманітнішими у систематичному плані є ряди Гризунів, які представлені 5 родинами і 14 родами, Хижих, які належать до 4 родин і 9 родів, Рукокрилих (2 родини і 9 родів) та Комахоїдних (3 родини і 5 родів). Ряд Ратичних представлений всього 2 родинами і 3 родами, а Зайцеподібних – 1 родиною і 1 родом.

За кількістю видів найбагатшими є Рукокрилі (23 види). За ними йдуть Гризуни (19 видів), Хижі (13 видів), Комахоїдні (8 видів). Найбіднішими у видовому плані є Ратичні (3 види) і Зайцеподібні (1 вид).

Птахи. Станом на 2018 р. на території Карпатського біосферного заповідника зареєстровано 193 види птахів, які належать до 17 рядів, 46 родин та 113 родів. Найбільш різноманітною та багатого у видовому плані таксономічною групою сучасної орнітофауни заповідника є горобцеподібні (89 видів). Другим за кількістю видів є ряд Соколоподібні – 22 види. Лелекоподібні, Гусеподібні, Сивкоподібні, Совоподібні та Дятлоподібні представлені від 8 до 15 видами. Помітною у фауні заповідника є участь представників рядів Куроподібних, Журавлеподібних та Голубоподібних. Вони представлені відповідно 5-6 видами. Решта 7 рядів представлені 12 видами птахів.

Плазуни. Сучасна герпетофауна Карпатського біосферного заповідника представлена 10 видами, 8 родами, 5 родинами та 2 рядами. Найбільш різноманітними та багатими у видовому плані таксономічними групами є родини Вужеви (вуж звичайний, вуж водяний, полоз лісовий та мідянка звичайна) та Справжніх ящірок (ящірка зелена, ящірка прудка, ящірка живородна). По одному виду представлені родини Прісноводні черепахи (черепаха болотна), Веретільниці (веретільниця ламка) та Гадюкові (гадюка звичайна).



Старший науковий співробітник Євген ЛЯШЕНКО випускає в природу самку сатурнії павонісли, вирощену в лабораторних умовах; типовий мешканець букових пралісів – вусач альпійський



Старший науковий співробітник,
кандидат біологічних наук
Богдан ГОДОВАНЕЦЬ
з норцем малим

Земноводні. Нині фауна земноводних Карпатського біосферного заповідника включає 15 видів, які відносяться до 2 рядів, 5 родин та 9 родів. Ряд Хвостаті (*Caudata*) налічує 6 видів. Вони представлені лише однією родиною – Саламандрові, яка включає в себе 4 роди. Ряд Безхвості представлений 9 видами земноводних, що відносяться до 4 родин і 5 родів.

Більшість видів земноводних населяють як гірську, так і рівнинну частини заповідника. Тільки представники групи зелених жаб, а саме жаба озерна та жаба їстівна, зустрічаються лише на рівнинній частині.

Риби і круглороті. Іхтіофауна водойм Карпатського біосферного заповідника вивчена недостатньо. На його території відмічено 1 вид круглоротих (карпатська мінога), а також 29 видів риб, що належать до 5 рядів, 8 родин, 23 родів. Серед масивів заповідника найбільша кількість видів риб зареєстрована у водоймах Свидовецького масиву (17), що пояснюється наявністю на території масиву найбільшого водотоку заповідника – р. Тиса.

Найбільша кількість видів риб виявлена в річці Тисі (19) та її притоці Чорній Тисі (16). Тут були відмічені види, які не зустрічалися в інших водотоках: чоп великий, форель райдужна, минь річковий, слиж європейський, вусач південний. Найменша

Таблиця
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ ВИДІВ ТВАРИН В УКРАЇНІ,
КАРПАТАХ ТА КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ
ЗАПОВІДНИКУ (СТАНОМ НА 2018 р.)

Група тварин	Україна	Українські Карпати	КБЗ
Ссавці	108	85	67
Птахи	413	236	193
Плазуни	21	14	10
Земноводні	20	18	15
Риби і круглороті	200	59	30
Безхребетні (без комах)	5000	1800	464
Комахи	35000	3500	2804
Загалом	40762	5712	3583

кількість видів нами зареєстрована в р. Хустець – 11 видів. Слід зазначити, що в річці Хустець відмічений своєрідний іхтіокомплекс риб. Тут зустрічаються 9 видів риб, не зареєстрованих в інших гірських річках та потоках заповідника.

Безхребетні. Фауна безхребетних, у порівнянні з іншими групами тварин заповідника, найбагатша як у видовому, так і в кількісному плані. Станом на 2018 рік на території КБЗ вже виявлено 3268 видів безхребетних.

За результатами досліджень 1982-2018 років було встановлено, що серед комах найбільш вивченими є наступні систематичні групи: Твердокрилі – 800 видів, Лусокрилі – 722 та Перетинчастокрилі – 666 видів. Це пояснюється тим, що за видовим складом представників вказаних груп загалом є найбільше як в Україні, так і у світі, а також наявністю відповідних фахівців в Україні. Інші таксономічні групи нараховують порівняно незначну кількість видів. Залишаються ще недостатньо вивченими такі систематичні групи комах, як Напівтвердокрилі, Веснянки, Волохокрильці та Двокрилі.

Найбільш поширеними в заповіднику є наступні таксони: ряд Рівнокрилі – практично всі масиви, ряд Лусокрилі – всі масиви, ряд Твердокрилі – практично всі масиви, ряд Перетинчастокрилі – практично всі масиви. Інші систематичні групи вивчені ще недостатньо, чим може пояснюватися їх відсутність в окремих масивах заповідника.

ЕНДЕМІЧНІ ВИДИ ТА ПІДВИДИ ТВАРИН

На території КБЗ мешкає чимало видів та підвидів тварин, які зустрічаються тільки в Карпатському регіоні, або тільки в Карпатах і на Балканах. Це карпатські, східнокарпатські та карпато-балканські ендеміки. Наприклад, такі поширені в Європі види ссавців, як благородний олень, рись, ведмідь, кріт, білка, лісова мишівка, снігова полівка, представлені в Карпатах особливими гірськими підвидами: ізольований гірський підвид оленя (*Cervus elaphus montanus* Votzat, 1903), ізольований гірський підвид рисі (*Lynx lynx carpathica* Neptner, 1972), ізольований гірський підвид ведмедя (*Ursus arctos polonicus* Gray, 1864), дрібна форма гірських кротів (*Tapla europaea kratochvili* Grulich, 1969), гірський напівізольований підвид білки (*Sciurus vulgaris carpathicus* Pietruski, 1853), яка, на відміну від номінального підвиду, має не руде, а чорно-буре хутро. Карпати населяє також ізольований ендемічний підвид лісових мишівок (*Sicista betulina montana* Mehely, 1913) та гірсько-альпійський ендемік снігових полівок (*Chionomys nivalis alpinus* Miller, 1908). Усі вони зустрічаються на території Карпатського біосферного заповідника. Крім того, на території заповідника мешкають карпатський ендемічний вид з альпійської групи підземних полівок татранська норича (*Terricola tatricus* Kratochvil, 1952) та гірська форма водяних полівок – норича Шермана (*Arvicola scherman* Shaw, 1801).

1. Карпатський біосферний заповідник є однією з найрепрезентативніших і найкраще збережених природоохоронних територій Карпатського регіону. Під його дахом знайшли притулок багато видів карпатської флори і фауни, які знаходяться під загрозою в регіоні. На його території знаходиться найбільший у світі осередок пралісів з участю бука лісового, що зробило його найважливішою частиною об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат і давні букові ліси Європи». Наявність на території КБЗ еталонних екосистем гірських лісів (пралісів) викликає до нього великий науковий інтерес з боку екологів всього світу. Зокрема, фахівці Швейцарського інституту лісових, снігових і ландшафтних досліджень (WSL) вже багато років досліджують праліси КБЗ спільно з науковцями Карпатського біосферного заповідника. КБЗ є також чудовою навчальною базою для студентів різних вишів, у тому числі і зарубіжних. Зокрема, вже понад 10 років на базі заповідника проходять практику студенти з Університету сталого розвитку міста Еберсвальде (Німеччина). КБЗ є важливим потенційним полігоном для міжнародної мережі моніторингу за станом довкілля нашої планети, який, на жаль, поки що мало використовується для цієї мети. Включення КБЗ у територію Карпатського біосферного резервату дозволить йому вносити значний внесок у сталий розвиток і раціональне використання природних ресурсів у регіоні Українських Карпат.

2. Одержання статусу біосферного, включення в Міжнародну мережу біосферних резерватів ЮНЕСКО, включення його букових пралісів і старовікових лісів у міжнародний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», розширення території КБЗ з включенням цінних у природоохоронному та науковому плані ділянок природи, організація міжнародної співпраці з науковими і природоохоронними установами США, Швейцарії, Голландії, Чехії, Словаччини, Німеччини, Польщі, Угорщини, Румунії та інших країн, створення трилатерального транскордонного біосферного резервату «Східні Карпати». Випущено 25

МОМЕНТ ІСТИНИ: ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА

*Ярослав ДОВГАНІЧ,
завідувач зоологічної
лабораторії КБЗ*

монографій, 18 томів матеріалів науково-практичних конференцій та понад 970 наукових публікацій. На базі заповідника підготовлено 15 дисертацій та десятки студентських дипломних і курсових робіт. Розпочата підготовка до створення транскордонного українсько-румунського біосферного резервату «Гори Мараморощини».

3. Для підвищення комплексності досліджень і глибокого аналізу результатів моніторингу слід створити комплексну базу даних для внесення, обробки та аналізу інформації про стан і функціонування екосистем заповідника, яка б дозволяла дистанційне внесення даних спостережень усіма працівниками заповідника та добровільними помічниками.

Наукову діяльність КБЗ слід організувати у вигляді проектів із детальним обґрунтуванням тем, зазначенням колективів виконавців, засобів та коштів, необхідних для виконання досліджень, джерел фінансування.

Створити на базі центральної садиби мобільну групу швидкого реагування із добре оснащених і навчених рейнджерів, яка б забезпечила охорону заповідника у найкритичніших місцях і в найкритичніші терміни, шляхом організації раптових рейдів.

Для розвитку рекреації і туризму на території заповідника започаткувати тісну співпрацю з турагентствами України.

Створити відділ сталого розвитку, який би займався організацією створення Карпатського біосферного резервату і надалі організацією співпраці з громадами, які увійдуть до складу цього резервату.

4. Плюсів мало. Один із них: охорона природи – це благородна справа, за яку подякують майбутні покоління.



Мінуси: низький освітній рівень служби охорони (не вимагається спеціальної освіти), критично низька зарплата (на таку зарплатню люди з освітою не підуть), слабка соціальна захищеність охоронців (при такій правовій захищеності і зарплатні ніхто не буде ризикувати життям і здоров'ям), дуже погана оснащеність транспортними засобами, зброєю, спецодягом, спеціальним обладнанням для забезпечення ефективної охорони території заповідника (веб-камери, фотопастки, прилади нічного бачення тощо).

5. Опубліковано понад 120 наукових праць. Плани на майбутнє – піти на пенсію, коли побачу, що моя праця приносить мало користі заповіднику.

6. Коли були покарані зловлені на браконьєрстві в заповіднику секретар Тячівського райкому компартії Дишко та секретар Закарпатського обкому партії Чулей; стажування в Інституті досліджень екологічних систем (ESRI, Редландс, США), Масачусетському університеті (UMAS, Спрінгфілд, США) та Федеральному інституті лісових, снігових і ландшафтних досліджень (WSL, Бірменсдорф, Швейцарія).



Ендемічні види, або підвиди птахів: глухар, довгохвоста сова та білоспинний дятел представлені в Карпатах особливими гірськими підвидами (відповідно *Tetrao urogalus rudolfi*, *Strix uralensis macroura* та *Dendrocopos leucotos carpathicus*).

Невеликі стоячі водойми в субальпійському та лісовому поясах використовують для нересту ендемічні види хвостатих земноводних – карпатський тритон, який зустрічається тільки в Карпатах, та дунайський тритон, який є карпато-балканським ендеміком. Серед видів риб, що населяють водойми заповідника, також є ендемічні. Серед них – ендеміки басейну Дунаю дунайський лосось, дунайський пічкур та чоп великий, а також ендемічний карпатський підвид андруга закарпатська (*Leuciscus souffia agassizi*). У водоймах заповідника зустрічається також ендемічний вид круглоротих – карпатська мінога, яка є ендеміком басейну Тиси.

В Українських Карпатах зустрічається також чимало видів безхребетних, які є карпатськими та східнокарпатськими ендеміками. Серед них комахи калосома інквізитор, турун трансільванський, трехус плікатулюс, дюваліус рутенський, кведій карпатський, ксифідрія Маркевича, хризоліна карпатська та ін. Усі вони мешкають на території Карпатського біосферного заповідника.

У деяких карстових печерах заповідника відмічена унікальна фауна безхребетних-троглобіонтів, серед яких є ряд вузько ендемічних видів, відомих у світі тільки з території Українських

Карпат. Це, зокрема, жук дюваліус закарпатський та колембола віллемія віра.

На території заповідника мешкають рідкісні види комах з південно-європейськими зв'язками: богомол, аскалаф строкатий, порфірофора полонська, а також деякі види перетинчастокрилих та метеликів.

РІДКІСНІ ВИДИ ТВАРИН

Особливої уваги та постійного контролю за їх чисельністю вимагають види тварин, занесені до Червоної книги України (2009), переліку видів тварин, що підлягають особливій охороні на території Закарпатської області (регіональний «червоний» список), Європейського Червоного списку тварин, які знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі (1991), Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи (IUCN Red list, 2009), переліків та додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція) (1979), Конвенції про збереження мігруючих диких тварин (Бонн, 1979), Конвенції про міжнародну торгівлю видами, які перебувають під загрозою зникнення (Вашингтонська конвенція) (1973), Угоди про збереження афро-євразійських водно-болотних птахів (1996).

Загалом на території заповідника знайшли притулок 115 видів тварин, які занесені до Червоної книги України (це 80% рідкісних видів усіх Карпат). Крім

того, 124 види тварин заповідника занесені до Червоної книги Карпат, 196 – у додатки Бернської конвенції, 20 – у додаток Боннської конвенції, 2 види – у додаток Вашингтонської конвенції (СІТЕС), 22 види – до Європейського червоного списку.

А ось як виглядає видовий склад рідкісних тварин заповідника в окремих систематичних групах.

Ссавці. Майже половина видів ссавців, які населяють територію Карпатського біосферного заповідника (32 види з 67), занесені до Червоної книги України. Це означає, що вони знаходяться під певними загрозами в масштабі України і вимагають особливої уваги природоохоронних органів. Більшість «червонокнижних» видів ссавців належить до ряду Рукокрилих (23 види). Другою групою за кількістю видів з Червоної книги України є хижак (7 видів). Це бурий ведмідь, видра, європейська норка, горностаї, лісовий тхір та євразійська рись. Із гризунів фауни заповідника у Червоній книзі України 3 види (татранська полівка, снігова полівка і лісова мишівка), із комахоїдних – 2 види (альпійська бурозубка і мала кутора). 8 видів ссавців фауни України занесені до Європейського червоного списку видів тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі. Це вовк, вовчок ліщиновий, видра, бурий ведмідь, євразійська рись, кажани велика нічниця, війчаста нічниця та звичайний вухань. 38 видів ссавців заповідника занесені до 2 і 3 додатків Бернської конвенції. Це переважно зникаючі та вразливі



Дослідник рукокрилих Василь ПОКИНЬЧЕРЕДА біля карстової печери «Дружба» (с. Мала Уголька Тячівського району Закарпатської області)

мігруючі види, збереження яких потребує співробітництва декількох держав. Серед них бурий ведмідь, вовк, рись, 23 види кажанів та деякі інші види. У Карпатському біосферному заповіднику мешкає також 21 вид ссавців, які занесені у 2 додаток Боннської конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин. Це винятково кажани. 16 видів ссавців фауни заповідника занесені до регіонального Червоного списку видів тварин, які знаходяться під особливою охороною в регіоні Українських Карпат. Серед них гризуни вовчок лісовий, татранська нориця та лісова мишівка, комахоїдна кутора звичайна та кілька видів кажанів. Є ще Червоний список Міжнародного союзу охорони природи (IUCN). На території Карпатського біосферного заповідника зустрічається 34 види ссавців з цього списку.

Птахи. Орнітофауна заповідника добре представлена в природоохоронних списках різного рангу: із 193 видів птахів 34 занесені до Червоної книги України, 14 – до Червоного списку МСОП із категоріями VU, NT LC, 3 – до Європейського червоного списку, 183 – до додатків Бернської конвенції, 63 – до Додатку 2 Боннської конвенції, 33 – до додатків Вашингтонської конвенції (CITES), 36 – до списків Афро-Євразійської угоди про охорону мігруючих видів птахів (AEWA).

На території заповідника охороняється близько 10% гніздових популяцій Українських Карпат, таких «червонокнижних» видів, як малий підорлик, беркут, сапсан, тетерук, глушець, голубсиняк, пугач, волохатий сич, сичигоробець, білоспинний дятел, строкакий скеляр та близько 25% гніздової популяції альпійської тинівки.

Плазуни. Всі представники герпетофауни заповідника підлягають охороні як на національному, так і на міжнародному рівні. Три види занесені до Червоної книги України (2009): ящірка зелена, полоз лісовий, мідянка звичайна. Інші занесені до Червоного списку МСОП та додатків до Бернської конвенції.

Земноводні. Абсолютно всі земноводні, що населяють Карпатський біосферний заповідник, внесені до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи (IUCN). Окрім тритона дунайського, який має статус виду, що близький до загрозливого стану, всі решта відносяться до відносно благополучних видів. Крім цього, 6 видів амфібій вписані до Червоної книги України,

а саме – саламандра плямиста, тритон карпатський, альпійський та дунайський, кумка гірська, які мають статус «вразливі види», та жаба прудка – «зникаючий вид». Також 13 видів внесені в додатки Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція). До категорії «Види, що підлягають охороні» (Додаток 3) відносяться 5 видів, до категорії «Види, що підлягають особливій охороні» (Додаток 2) – 7 видів.

Риби і круглороті. Всі представники іхтіофауни заповідника, крім форелі райдужної, занесені в різноманітні природоохоронні списки та додатки до природоохоронних конвенцій. До Червоної Книги України занесені 1 вид круглоротих (мінога карпатська) та 7 представників риб: лосось дунайський, харіус європейський, карась золотий, марена звичайна, ялець-андруга європейський, чоп великий та минь річковий. В Європейській червоній списку занесені лосось дунайський та чоп великий. До додатків Бернської конвенції – 12 представників іхтіофауни заповідника. Всі види заповідника занесені до Червоного списку МСОП.

Безхребетні. На території Карпатського біосферного заповідника станом на 2018 рік зареєстровано 59 видів безхребетних, які занесено до різноманітних природоохоронних списків різного рангу: до Міжнародного Червоного списку (IUCN) – 15, Європейського Червоного списку (ЄЧС) – 16, до додатків Бернської конвенції (БК) – 10 та до Червоної книги України (ЧКУ) – 46.

ЗАВДАННЯ ЗООЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КБЗ

Головним завданням зоологічної лабораторії КБЗ ми вважаємо розробку методів менеджменту тваринного населення на власній та на прилеглих до заповідника територіях. Складовими цієї роботи є вивчення поширення, чисельності та особливостей біології рідкісних та зникаючих видів тварин, картування їх локалітетів, налагодження екологічного моніторингу за станом їх популяцій, розробка заходів, спрямованих на відтворення, підтримання та збереження зоокомплексів на території різних функціональних зон заповідника, створення

зоологічної електронної бази даних. Важливими напрямками зоологічних досліджень, що проводяться сьогодні зоологічною лабораторією КБЗ, є вивчення стану і динаміки популяцій видів тварин, які відіграють ключову роль в екосистемах (фонові види, види-індикатори), а також рідкісних видів, чисельність яких в межах ареалу стрімко падає під впливом антропогенних змін їх середовища існування. Основна увага зосереджена на таких групах тварин, як ссавці (великі хижаки, ратичні, кажани), птахи (курині, сови, хижі), земноводні (хвостаті земноводні), деякі групи комах (булавовусі лускокрилі, їздці, жуки-короїди). Вибір об'єктів досліджень у значній мірі визначається наявністю фахівців у штаті наукового відділу КБЗ.

Планується поглиблене вивчення стану населення великих хижих ссавців. Це тварини, які потребують великих просторів дикої природи, через що охорона тільки на території заповідника не може забезпечити їх збереження в регіоні. Окрема проблема, яку заповідник планує вирішувати у найближчий час, – збереження і відтворення популяції європейської норки. Цю роботу планується проводити у співпраці із зарубіжними фахівцями.

Особлива увага зоологів заповідника приділятиметься рукокрилим, що зумовлено значною різноманітністю місцевої хіроптерофауни – 23 види, та наявністю на заповідній території найбільших в Україні зимовищ кажанів. Моніторинг зимових колоній цих тварин проводиться тут близько 30 років.

Розробляються також плани реінтродукції видів тварин, які у свій час зникли з території заповідника, але умови для їх проживання ще збереглися. До таких видів, зокрема, належать гірська серна, гірський бабак, метелик аполлон.

Цвіте «червона рута» (рододендрон східно-карпатський) на горі Шип-Іван Марамороський; смереків пралісі (верхня межа лісу) у Марамороському заповідному масиві

Зелені Карпати





ІСТОРІЯ, ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ БОТАНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ

Микола ВОЛОЩУК,
*завідувач ботанічної
лабораторії КБЗ,
кандидат біологічних наук,*
Тетяна АНТОСЯК,
Алла КОЗУРАК,
старші наукові співробітники

Перші наукові дослідження, приурочені флористичному вивченню масивів Українських Карпат, проведені ще понад століття тому. Унікальні матеріали публікують Л. Вагнер, Г. Запалович, Ф. Пакс, С. Яворка, І. Кляштерський, К. Домін, А. Маргітай, Ф. Гербіх та інші. Значна частина досліджень присвячена питанням охорони особливо цінних ділянок Черногори та Полонинського хребта. Відомі чеські ботаніки А. Златнік, А. Гілітцер домагаються розширення Говерлянського резервату в Черногорі та обґрунтовують створення резерватів у букових пралісах басейну р. Лужанка та буково-ялиново-ялинових пралісах г. Піп-Іван Марамороський. Вивченню флори і рослинності гори Піп-Іван Марамороський присвячена монографія чеського ботаніка М. Дейла. Своїми дослідженнями у 1926-1936 рр. А. Златнік науково обґрунтував необхідність заповідання букових пралісів південних схилів гірського хребта Красна, які у наш час увійшли до складу Широколужанського масиву заповідника. Дані стосовно флори і рослинності Свидовецького гірського масиву знаходимо у працях, опублікованих наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., зокрема Г. Запаловичем і Ф. Паксом, К. Доміном, І. Кралем.



Алла КОЗУРАК, Тетяна АНТОСЯК та Микола ВОЛОЩУК
у Черногірському заповідному масиві

Після приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР розпочався період більш системного та інтенсивного вивчення рослинного світу Українських Карпат. У цей час тут працює цілий ряд ботаніків з провідних наукових установ, серед яких П.Д. Ярошенко, М.Г. Попов, С.С. Харкевич, С.М. Стойко, В.І. Комендар, С.С. Фодор та інші. За результатами досліджень вчених, особливо цінні ділянки Черногірського та Угольського масивів Українських Карпат стали основою для створення у 1968 році Карпатського державного заповідника, площею 12 672 га, на території Івано-Франківської та Закарпатської областей.

З середини 70-х років почалися цілеспрямовані та планомірні ботанічні дослідження заповідних територій. Флора і рослинність Карпатського заповідника вивчалась науковцями В.І. Вай-

нагієм, Д.Д. Сухарюком, В.І. Кудричем, співробітниками Інституту ботаніки ім. Холодного (Львівський філіал), кафедри ботаніки Ужгородського університету та іншими спеціалістами. Зокрема, співробітниками Інституту ботаніки Й.В. Цариком та Ю.І. Кобівом започатковані роботи з вивчення щавельників Черногірського масиву, І.Л. Навроцькою – лишайників Черногірського та Говерлянського лісництва. Науковці Ужгородського університету під керівництвом В.І. Комендаря досліджували склад і структуру чагарникових і трав'янистих угруповань та біологію їх компонентів. Працівники заповідника В.І. Вайнагіт, Г.Г. Лазуткін займалися вивченням лучної рослинності, її видового складу, структури і екології основних компонентів. За результатами досліджень та літературних джерел, у 1976 році науковцями Кар-

Шафрани Гейфеля на
г. Менчул; гірський потік
(Черногірське ПНДВ)

патського заповідника був складений перший список флори вищих судинних рослин, який нараховував 693 види, що належали до 80 родин і 305 родів, а на основі літературних даних – список карпатських ендеміків, які зростають на території заповідника. Із 77 ендеміків, які поширені у високогір'ї Українських Карпат, на заповідних територіях було відмічено 51 вид.

Завдяки зусиллям І.В. Вайнагія у 1974 році засновано гербарій КБЗ, в якому зараз зберігається понад 10 тис. гербарних листів, з 2011 р. він представлений у національному переліку гербаріїв України «Index Herbariorum Ucrainicum» під акронімом – СВР. У літературних джерелах з'являються публікації І.В. Вайнагія про поширення деяких рідкісних видів рослин та їх насінну продуктивність.

У 80-х роках територія Карпатського заповідника зазнала змін. До складу було приєднано нові території, зокрема масиви «Широкий Луг» та «Долина нарцисів». Флору і рослинність заповідника вивчають працівники Д.Д. Сухарюк, В.М. Антосяк, В.І. Кудрич. З урахуванням територіальних змін, у 1982 році вийшли з друку науково-популярне видання «Карпатський заповідник» та монографія «Флора і рослинність Карпатського заповідника»,

у якій зведено результати робіт багатьох дослідників. Список флори Угольсько-Широколужанського масиву був представлений у дисертації Л.О. Тасенкевич. За її даними, в Угольському масиві виявлено 483 види, а у Широколужанському – 372. Також у 1983 році було підписано договір про наукову співпрацю з Всесоюзним інститутом лікарських рослин (ВІЛР), для проведення інвентаризації флори заповідника під керівництвом проф. О.І. Шретера (ВІЛР) та Д.Д. Сухарюка (КДЗ). Основні виконавці О.П. Єфремов (ВІЛР) та м.н.с. В.М. Антосяк (КДЗ) провели детальне флористичне дослідження всієї заповідної території. За результатами цієї інвентаризації опубліковано працю О.П. Єфремова, В.М. Антосяка та Д.Д. Сухарюка «Флора Карпатського заповідника (сосудистые растения)», в якій для території заповідника вказується вже 899 судинних рослин, в тому числі для Угольського масиву – 633, Широколужанського – 506, Чорногірського – 443 та Долини нарцисів – 446 видів. Лабораторією біогеографії Інституту географії АН СРСР організоване комплексне дослідження лісових екосистем за програмою геосистемного моніторингу в Угольському та Чорногірському лісництвах. Працівниками ботсаду Львівського університету

під керівництвом Р.В. Кармазіна розроблений генеральний план створення дендропарку та облаштування території центральної садиби заповідника на площі 11 га та отримано посадковий матеріал. Також закладено колекційну ділянку рідкісних видів рослин природної флори та екзотів, на якій висаджено 15 рідкісних видів з лісництва та розпочаті фенологічні спостереження. Співробітник кафедри ботаніки УжНУ В.В. Крічфалушій вивчав поширення, еколого-біологічні особливості та заходи з охорони нарциса вузьколистого у Долині нарцисів. Відомості про флору заповідника було представлено у численних працях І.В. Вайнагія, Д.Д. Сухарюка, С.С. Стойка, К.А. Малиновського, І.Л. Мілкіної, Л.А. Тасенкевич, М.П. Слободяна, В.І. Комендаря, В.В. Крічфалушія, О.П. Єфремова. Захищено дисертації Л.А. Тасенкевич за темою «Флора і рослинність Угольсько-Широколужанського заповідного комплексу» та О.П. Єфремовим «Флора Карпатського заповідника». З 1986 р. проводився облік урожайності малини і чорниці у Чорногірському масиві. У 1984 р. за темою «Щавель альпійський у Закарпатті» почалася робота з розробки агротехнічних заходів по рекультивативації щавельників на полонині Брецул (Чорногора). З 1987 р., спільно з ВІЛР, розпочаті роботи з вивчення можливості використання кореневищ щавелю альпійського в якості лікарської сировини. В кінці 80-х рр. проводився комплекс робіт по створенню штучних популяцій тирличу жовтого в умовах Закарпаття (договір з Тбіліським медичним університетом).

Гриби заповідника досліджувалися В.П. Гелютою. Ним був поданий список грибів Чорногірського і Широколужанського масивів за висотним профілем. Мохоподібні – бріологами Інституту ботаніки НАН України у 70-х та 80-х роках минулого сторіччя. Обстежували в основному територію Чорногірського та Угольсько-Широколужанського масивів.

У 90-х роках, завдяки наступному етапу розширення, до складу заповідника були включені два нові масиви: Марамороський і Кузійський, а також значно розширено територію існуючих Чорногірського та Угольсько-Широколужанського масивів. У цьому ж році до складу Карпатського заповідника увійшов регіональний ландшафтний парк «Стужиця». Флору і рослинність запо-



Науковці ботанічної лабораторії КБЗ під час екскурсії зі школярами у дендропарку

1. Протягом 50-річної історії установи науковці ботанічної лабораторії, які працюють на базі КБЗ, досліджують флору і рослинність у заповідних масивах. Опубліковано численні монографії та наукові праці. Зокрема, у 1997 році опубліковано монографію «Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника», у якій підбито підсумки багаторічних досліджень з вивчення флори судинних рослин, мохів, лишайників, водоростей та зібрана інформація про ценотичну різноманітність масивів заповідника. Ця робота є одним із основних напрацювань науковців КБЗ.

Захищено ряд дисертацій, у 2012 році надруковано монографію «Фіторізноманіття заповідників і національних парків України», у якій представлено розділ про особливості рослинного покриву Карпатського біосферного заповідника. У 2014 році вийшла з друку монографія С.М. Зиман, Ф.Д. Гамора, О.В. Булах, М.І. Волощука «Нарцис вузьколистий в Українських Карпатах».

Результатом роботи є створена база даних флори Карпатського біосферного заповідника, що нараховує 4114 види вищих, нижчих рослин та грибів. Кількість судинних рослин нараховує 1342 види, з яких покритонасінних – 1286 видів, голонасінних – 11, папоротеподібних – 32, хвощеподібних – 8 і плауноподібних – 5 видів. Мохоподібні нараховують 525 видів, лишайники – 806, водорості – 437 і гриби – 1004 види.

Охороняються 194 види рослин і грибів, які занесені до Червоної книги України, 143 види, що занесені до Регіонального червоного списку, 74 ендемічних види.

Проводиться дослідження щодо вивчення структури популяцій окремих рідкісних видів, що занесені до Червоної книги України: *Rhodiola rosea* L., *Dryas octopetala* L., *Loiseleuria procumbens* (L.) Loisel., *Salix herbacea* L., *Leontopodium alpinum* Cass., *Narcissus angustifolius* Curt., *Allium ursinum* L., *Leucojum vernum* L. та ін., зокрема розроблено плани дій щодо їх збереження.

Розроблено програми «Збереження унікального природного об'єкта «Долина нарцисів», водно-болотного угіддя міжнародного зна-

МОМЕНТ ІСТИНИ:

ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА

Микола ВОЛОЩУК,
завідувач ботанічної лабораторії КБЗ

чення» та «Вивчення структури і динаміки лучних екосистем КБЗ з метою оптимізації ведення традиційного господарства».

Організовано спостереження за поширенням інвазивних видів рослин, насамперед *Heracleum sosnowskyi* Manden., *Reynoutria sachalinensis* (F.Schmidt) Nakai), *Ambrosia artemisiifolia* L. та затверджено програму щодо методів боротьби з чужорідними видами рослин на території КБЗ і прилеглих до заповідника територіях.

Окрема увага приділяється заповідним урочищам, де зосереджена велика кількість рідкісних видів рослин, так званих «гарячих точок», серед яких: Долина нарцисів, вершини гір Близниці, Петрос, Говерла, Піп-Іван Мармароський, Чорна і Юлівські гори, скелі Соколове бердо і Карстовий міст. Проводиться дослідження флори старовікових лісів та пралісів, які у 2007 році включені до Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Реалізовано дослідження флори водно-болотних угідь, які претендують на включення їх до водно-болотних угідь міжнародного значення Рамсарської конвенції. Здійнюється робота по дослідженню лучних екосистем заповідника.

Щорічно публікуються статті, наукові праці та монографії. Сучасні знання про флору та рідкісні види базуються на величезному доробку згаданих вище дослідників.

3. Серед нових напрямків роботи лабораторії, на мою думку, слід розпочати дослідження поширення оселищ на території заповідника, що описані за міжнародною класифікацією EUNIS. Створити розсадник рідкісних ви-



дів рослин, які знаходяться на межі зникнення, організувати роботи з їх вирощування та наступної реінтродукції. Започаткувати співпрацю з іншими провідними природоохоронними установами, особливо міжнародними.

4. Місія охоронця природи є надзвичайно високою, особливо в умовах збільшення антропогенного навантаження. Збереження природи у всіх державах світу є престижною і високооплачуваною діяльністю. Однак в останній час через низьку оплату праці охоронця природи спостерігається ротація кадрів, молоді спеціалісти часто звільняються, знайшовши краще оплачувану роботу.

5. Результати власних досліджень опублікував у 6 монографіях (у співавторстві), 75 наукових працях, численних науково-популярних статтях тощо. Одним із підсумків 10-річних досліджень став захист дисертації на здобуття наукового ступеню «кандидат біологічних наук» за спеціальністю «ботаніка» – у 2012 р., в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України.





Кандидат біологічних наук Михайло БЕДЕЙ вивчає тирлич жовтий у Чорногорі (2008 р.); дослідження ранньовесняної флори в урочищі Підділ (Кузій-Трибушанський заповідний масив)



відника вивчають працівники В.М. Антосяк, Т.М. Антосяк, В.І. Вайнагій. Зокрема, І.А. Маханець та В.М. Антосяк виконували тему з вивчення структури і динаміки лучних екосистем заповідника та прилеглих територій. Дослідженнями були охоплені фітоценози Долини нарцисів, Широколужанського лісництва та субальпійських лук на схилах гір Петроса, Говерли, масиву Рогнески. Т.М. Антосяк була відповідальною за тему щодо вивчення рідкісних видів рослин заповідника та прилеглих територій. Наукові співробітники Інституту ботаніки та Інституту екології Карпат продовжили роботу з інвентаризації грибів, лишайників та водоростей.

У 1997 році опубліковано монографію «Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника», у якій підбито підсумки багаторічних досліджень з вивчення флори судинних рослин, мохів, лишайників, водоростей та зібрана інформація про ценотичну різноманітність заповідних масивів. Ця робота є одним із основних напрацювань науковців заповідника та провідних наукових установ, яку можна вважати другою інвентаризацією флори судинних

рослин. Територіальні зміни заповідника визначили і зміни загального флористичного списку, який збільшився з 693 видів у 1976 році до 1062 видів у 1996 році.

Наприкінці 90-х років ХХ ст. КБЗ зазнав суттєвих розширень території. На базі Свидовецького ландшафтного заказника загальнодержавного значення і ботанічної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Скелі Близниці» створено новий заповідний високогірний Свидовецький масив, значно розширено Чорногірський, Мармароський та Кузійський масиви, а також включено до складу КБЗ ботанічні заказники загальнодержавного значення «Чорна Гора» і «Юлівська Гора». Особливо унікальними у флористичному плані серед приєднаних територій стали скелі «Близниці» та локалітети остепнених і скельних фітоценозів на схилах Чорної та Юлівської гір. У зв'язку з розширенням заповідних територій до співпраці залучались працівники кафедри ботаніки УжНУ, зокрема М.І. Бедей, В.І. Комендар, Р.Я. Кіш, М.М. Ківежді, які проводять інвентаризацію флори Чорної та Юлівських

гір. М.І. Бедей вивчав вплив антропогенних факторів на фітоценози Мармароського масиву.

З 2000 років вивченням флори і рослинності займаються М.І. Бедей, С.М. Зиман, І.А. Маханець, М.І. Волошук, Т.М. Антосяк, А.Ф. Гамор, А.В. Козурак. З'являються публікації М.І. Бедея, С.М. Зиман, Д.Д. Сухарюка, І.А. Маханця, М.І. Волошука. Зокрема, виходять монографії М.І. Бедея «Близниці-Драгобрат (флора, рослинність, охорона)», М.І. Бедея та ін. «Тирлич жовтий (*Gentiana lutea* L.) в Українських Карпатах». Захищена дисертація А.Ф. Гамора за темою «*Cerasus avium* (L.) Moench в Українських Карпатах: морфолого-біологічні особливості та поширення».

У 2005-2007 рр. С.В. Постоялкін під керівництвом О.Є. Ходосовцева провели додаткову інвентаризацію видового складу лишайників Угольського масиву, результати якої лягли в кандидатську дисертацію першого. Н. Чепелевська та М.В. Пірогов вивчали лишайники Чорногорі; Л. Дімітрова, О. Надєна – ліхенофлору букових пралісів Угольсько-Широколужанського масиву.

У 2010 році, після чергового розширення, територія КБЗ склала 58035,8 га, з яких 39485,8 га знаходиться у постійному користуванні заповідника, а 18550 га – в користуванні інших землекористувачів. Значні зміни відбулися у флористичному складі КБЗ. Вивченням флори і рослинності займаються М.І. Волошук, Т.М. Антосяк, А.В. Козурак. За цей період захищені дисертації Б.І. Москалюк «Сучасний стан популяцій високогірних видів роду *Gentiana* L. та наукові основи їх охорони в Українських Карпатах», М.І. Волощука «*Rhododendron myrtifolium* Schott et Kotschy в Українських Карпатах: еколого-ценотичні, популяційні, морфолого-біологічні особливості та тенденції динаміки». У 2014 році вийшла з друку монографія С.М. Зиман, Ф.Д. Гамора, О.В. Булах, М.І. Волощука «Нарцис вузьколистий в Українських Карпатах». У 2012 році – «Фіторизноманіття заповідників і національних парків України».

Сьогодні науковці, які працюють на базі КБЗ, продовжують дослідження флори у заповідних масивах. Створено електронні бази даних флори і рослинності. Проводиться дослідження щодо вивчення структури популяцій окремих рідкісних видів, що занесені до Червоної книги України: *Rhodiola rosea* L., *Dryas octopetala* L., *Loiseleuria procumbens* (L.) Loisel., *Salix herbacea* L., *Leontopodium alpinum* Cass., *Narcissus angustifolius* Curt., *Allium ursinum* L., *Leucojum vernum* L. та ін., зокрема розроблено плани дій щодо їх збереження.

Розроблено програми «Збереження унікального природного об'єкта «Долина нарцисів», водно-болотного угіддя міжнародного значення» та «Вивчення структури і динаміки лучних екосистем КБЗ з метою оптимізації ведення традиційного господарства».

Організовано спостереження за інвазивними видами рослин, насамперед *Heracleum sosnowskyi* Manden., *Reynoutria sachalinensis* (F.Schmidt) Nakai), *Ambrosia artemisiifolia* L. та затверджено програму щодо методів боротьби з чужорідними видами рослин на території КБЗ і прилеглих до заповідника територіях.

Окрема увага приділяється заповідним урочищам, де зосереджена велика кількість рідкісних видів рослин, так званих «гарячих точок», серед яких: Долина нарцисів, вершини гір Близниці, Петрос, Говерла, Піп-Іван Мараморо-

ський, Чорна і Юлівська гори, скелі Соколове бердо і Карстовий міст. Проводиться дослідження флори старовікових лісів та пралісів, які у 2007 році включені до Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Проведено дослідження флори водно-болотних угідь, які претендують на включення їх до водно-болотних угідь міжнародного значення Рамсарської конвенції. Здійснюється робота по дослідженню лучних екосистем заповідника, де вивчаються зміни популяцій рідкісних лучних видів рослин під впливом традиційних видів господарювання та за умов припинення антропогенного навантаження.

Нині на території КБЗ виявлено 4114 видів рослин та грибів, з яких судинних рослин 1341 вид: покритонасінні – 1282 види, голонасінні – 11, папоротеподібні – 35, хвощеподібні – 8 і плауноподібні – 5. Флора мохоподібних нараховує 525 видів, лишайників – 806 видів, водоростей – 437 видів. Грибів – 1004 види. Найбагатшими у флористичному різноманітті є Угольсько-Широколужанський, Кузій-Трибушанський, Черногірський масиви.

Особливий інтерес та цінність репрезентує раритетна складова біорізноманіття, до якої відносяться рідкісні та ендемічні види флори і фауни. На території КБЗ виявлено 208 рідкісних видів рослин та грибів, що включені до Червоної книги України, з яких вищих судинних рослин – 147 видів, ви-

щих несудинних (мохів) – 9 видів, лишайників – 24 види і грибів – 20 видів. Найбільше рідкісних видів відмічається у Черногірському (80), Свидовецькому (61) та Марамороському (52) масивах.

Співробітники ботанічної лабораторії продовжують роботи у дендропарку та колекційній ділянці на території центральної садиби. Сьогодні у дендропарку нараховується близько 300 видів судинних рослин природної флори та екзотів. Культивується 128 видів дерев і кущів, з яких 37 є представниками природної флори, 91 – екзоти. У 2009 році створено розсадник рідкісних та декоративних видів, де наразі вирощується близько 70 видів дерев і кущів. За період створення розсадника декоративних та рідкісних видів зроблено багато корисних справ, зокрема проведено десятки акцій з благоустрою та озеленення відділень заповідника, шкіл та садочків не тільки м. Рахова, а й Рахівського району Закарпатської області. Загалом, для проведення акцій з озеленення за п'ять років використано більше 550 саджанців. Понад 200 саджанців видано також на благоустрій відділень заповідника.

Щорічно публікуються наукові статті, зокрема сучасні знання про флору та рідкісні види базуються на величезному доробкові згаданих вище дослідників.

Біля високогірного озера Йогана у Марамороських Альпах



ІСТОРІЯ, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ

У КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ

Дослідження гірських лісів Закарпаття, в тому числі і на території, які ввійшли до складу Карпатського біосферного заповідника, розпочалися ще в XIX столітті. Зокрема, лісову рослинність вивчали Г. Запалович, Ф. Пакс та інші дослідники. На початку XX ст. дослідження лісів стали більш інтенсивними, значний внесок зробили Л. Фекете, К. Домін, Дж. Вінсент, П. Контні, А. Златнік, М. Дейл та інші. У 30-х роках минулого століття чеським вченим А. Златніком в Марамороських горах на схилах гори Піп-Іван закладено 7 пробних площ у ялинових та букових пралісах. (Протягом 2008-2010 рр. в ур. Лисичий Марамороського масиву КБЗ групою науковців з Менделєвого університету сільського та лісового господарства (м. Брно, Чехія) відновлено межі «Златнікових» дослідних ділянок та проведено повторні заміри на них). За ініціативи професора Златніка, з метою збереження первинних лісів, було створено ряд природоохоронних територій – у Мараморошах, на південному схилі г. Говерла, в басейні річки Лужанка, в ур. Стужиця, на г. Явірник тощо. Ці відносно невеликі резервати стали основою сучасних об'єктів природно-заповідного фонду – Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку.

У радянський період продовжилось і поглибилось вивчення лісів сучасної території КБЗ. Зокрема, зміни рослинного покриву досліджували П.Д. Ярошенко і В.А. Грабар; букові ліси вивчали П.І. Молотков, С.М. Стойко, В.І. Парпан; дубові ліси – С.М. Стойко, Л.І. Мілкіна; темнохвойні ліси – М.А. Голубець і Л.І. Мілкіна; криволісся – В.І. Комендар і О.В. Чубатий тощо. Позитивну роль у розвитку досліджень гірських лісових екосистем



Мирослав КАБАЛЬ,
завідувач лабораторії
лісознавства КБЗ

відіграло створення Карпатського заповідника, відповідної інфраструктури на його базі для польових робіт та штату наукових і науково-технічних працівників. Серед працівників заповідника, що в різний час займались вивченням лісів, особливий внесок зробили Д.Д. Сухарюк, Д.С. Саїк, М.В. Костик, Р.В. Рибчак, Л.Л. Захарчшин, І.Й. Полянчук та ін., лісові ґрунти досліджував Й.Й. Бундзяк.

Протягом 1978-1980 рр. науковцями Карпатського філіалу Українського НДІ лісового господарства і агролісомеліорації спільно зі співробітниками заповідника закладено ряд дослідних полігонів у чистих і мішаних ялинових пралісах, а також штучних деревостанах в ур. Білий під Говерлою (керівник дослідних робіт – А.І. Піткінін).

Упродовж останніх десятиліть значна увага присвячена будові букових пралісів, зокрема їх структуру вивчали В.І. Парпан та С.М. Стойко, динаміку фаз і стадій розвитку – М.В. Чернявський. Важливим кроком у розвитку досліджень лісових екосистем Карпатського біосферного заповідника стало



Дмитро СУХАРЮК,
старший науковий співробітник,
кандидат біологічних наук

започаткування співпраці зі Швейцарським федеральним інститутом лісових, снігових і ландшафтних досліджень (WSL). Так, у 2000 році працівниками WSL, Інституту гірського лісівництва (УкрНДДгірлісу) та Карпатського біосферного заповідника закладено 10-гектарну постійну пробну площу в букових пралісах Угольського відділення КБЗ, яка слугує полігоном для вивчення не лише складу, структури та динаміки розвитку деревостану букового пралісу, але й для дослідників, що займаються вивченням інших складових лісових екосистем: мікофлори, ліхенофлори, ентомофауни тощо. Досі проведено вже 4 інвентаризації деревостану та підросту на пробі (2001, 2005, 2010 та 2015 рр.). Спільні дослідження букових пралісів та отримані працівниками КБЗ дані детальних обліків, описів та картування пралісових ділянок дозволили підготувати ґрунтовну номінаційну заявку природного об'єкта «Букові праліси Карпат», який у 2007 році включений до Переліку об'єктів Світової природної спадщини ЮНЕСКО.

Протягом 2006-2007 рр. працівниками КБЗ, у рамках українсько-голландського проекту (ВВІ-Matra), проведена інвентаризація та картування пралісів Рахівського, Тячівського та Хустського районів Закарпаття, результати якої дали поштовх для розвитку популярного сьогодні природоохоронного напрямку із інвентаризації пралісів і природних лісів та їх нормативно-правового захисту. Протягом 2009-2010 років спільно працівниками WSL, Національного лісотехнічного університету України (НЛТУ) та КБЗ була здійснена статистична інвентаризація букового пралісу Угольсько-Широколужанського масиву, під час якої закладена мережа з понад 300 дослідних ділянок. У 2012-2015 рр. працівниками лабораторії лісознавства КБЗ спільно зі співробітниками НЛТУ започатковано дослідження із створенням постійних наукових стаціонарів букових пралісів у смузі верхньої межі лісу та у прируслових бучинах. Протягом 2012-2017 рр. працівниками лабораторії лісознавства КБЗ створено серію наукових об'єктів в природних гірських ялинниках в ур. Сирилівка (Чорногірський масив) та ур. Лисичий (Марамороський масив).

Крім вивчення пралісів, важливим напрямком лісових досліджень у КБЗ є вивчення структури штучних ялинових лісів та перебігу сукцесійних процесів у них, а також розробка способів ренатуралізації природних екосистем. З цією метою у 2005-2006 рр. у Чорногірському відділенні КБЗ працівниками WSL, НЛТУ та КБЗ закладено дослідний стаціонар з переформування монокультур ялини, що нараховує 12 постійних пробних площ розміром по 1 га, з яких 3 дослідні ділянки – контрольні, а на 9-ти була проведена вирубка дерев різної інтенсивності. У 2012 та 2018 рр. на пробах проведені 2-га і 3-тя інвентаризації, результати яких показують позитивну динаміку сукцесій у напрямку формування майбутніх деревостанів, наближених за складом і структурою до природних буково-ялицево-ялинових угруповань.

З метою вивчення стану популяцій, рідкісних деревних порід, що занесені до Червоної книги України, та розробки системи заходів з їх відтворення, у 2013 році розпочаті роботи по дослідженню популяції тису ягідного в межах КБЗ та на прилеглих територіях, а у 2017 – сосни кедрової європейської. Однак, незважаючи на те, що відповідні програми робіт розроблені працівниками лабораторії і погоджені на засіданні

науково-технічної ради КБЗ, перейти до їх безпосередньої реалізації не дозволяє складна і забюрократизована система дозволів і лімітів на використання природних ресурсів, навіть з науковими та природоохоронними цілями.

Крім досліджень структури лісу на постійних наукових полігонах, лабораторією лісознавства регулярно здійснюється збір інформації про лісові масиви КБЗ. Зокрема, з 2001 року проводиться оцінка цвітіння та урожайності основних лісоутворюючих порід КБЗ за шкалою Каппера. Починаючи з 2009 року, налагоджено збір інформації про поширення шкідників і хвороб лісу, осередки всихання лісових масивів, вітровальні і буреломні процеси, а також стан природного поновлення на модельних полігонах як в заповідній зоні, так і ділянках, де були проведені санітарно-оздоровчі заходи.

У перспективі лабораторія лісознавства КБЗ планує поглиблювати та розширювати наукову співпрацю з дослідними установами України та закордону, що дозволить залучати висококваліфікованих фахівців до вивчення лісових екосистем, а також застосовувати новітні методики та обладнання. Серед пріоритетних напрямків залишається дослідження складу і структури пралісів, особливостей перебігу природних процесів у них, та вивчення окремих складових первинних лісових екосистем. Для цього намічено розширення мережі постійних наукових полігонів не лише у букових пралісах, але й змішаних буково-ялицево-ялинових та чистих

гірських ялинових первинних лісах. У лісових екосистемах КБЗ останніми роками надзвичайно гострою є проблема ослаблення та деградації монокультур ялини (всихання, вітровали, тощо), тому питання не лише боротьби з наслідками негативних явищ, але й розробка та запровадження заходів їх попередження, зокрема шляхом переформування штучних деревостанів у наближені до природних ліси, і надалі буде актуальним і важливим у науковій і природоохоронній діяльності заповідника. Крім того, заплановано налагодити роботи зі збереження та відтворення деревостанів з участю аборигенних форм рідкісних видів, що занесені до Червоної книги України – тису ягідного та сосни кедрової європейської. Закладені дослідні лісові наукові стаціонари, як у пралісах, так і в штучних лісах, крім наукової функції повинні також виконувати роль демонстраційних об'єктів збереження, відтворення та сталого використання лісових ресурсів в Українських Карпатах. Для налагодження системи регулярних спостережень, оцінки та аналізу інформації про стан лісів КБЗ та прогнозування його змін з метою забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень щодо сталого управління лісами необхідно запровадити моніторинг лісових екосистем за програмою ICP-Forest. Однак, виконання таких важливих і об'ємних завдань можливо лише за умови підсилення штату наукових працівників та зміцнення матеріально-технічної бази лабораторії лісознавства КБЗ.



Доцент Національного лісотехнічного університету України (м. Львів) Микола ЧЕРНЯВСЬКИЙ та Дмитро СУХАРЮК під час закладання пробних площ в прируслових бучинах Угольсько-Широколужанського масиву

НА СТОРОЖІ ПРИРОДНИХ БАГАТСТВ

ВІДДІЛ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ КБЗ



Михайло ПРОЦЬ,
начальник відділу

Охорона території заповідника покладена на службу державної охорони, яка створена відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 14 липня 2000 року № 1127 «Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України». Основними завданнями служби держохорони є:

- забезпечення додержання режиму охорони території та об'єктів природно-заповідного фонду України;
- попередження та припинення порушень природоохоронного законодавства.

Загальна площа території заповідника сьогодні складає 58035,8 га, з них 31977 га знаходиться у постійному користуванні, 7508,8 га передано під охорону й проведення першочергових природоохоронних заходів та 18550 га – територія без вилучення у землекористувачів. Територія заповідника розташована окремими масивами у межах Рахівського, Тячівського, Хустського, Виноградівського районів Закарпатської області та розділена на 11 природоохоронних науково-дослідних відділень (ПНДВ) – Черногірське, Богдан-

Петроське, Трибушанське, Кевелівське, Петрос-Говерлянське, Марамороське, Рахів-Берлибаське, Кісвлянське, Угольське, Широколужанське та відділення «Долина нарцисів» імені професора Василя Комендаря.

Розподіл території КБЗ у розрізі ПНД відділень та категорій земель подано у таблиці.

Чисельність служби державної охорони становить 150 чоловік. Очолює службу держохорони директор заповідника, є заступник директора – головний природознавець та відділ державної охорони ПЗФ. Адміністрацією розроблена Інструкція про перепускний та заповідний режим на території Карпатського біосферного заповідника, яка затверджена директором.

У складі служби держохорони – 11 начальників ПНД відділень, 10 заступників начальників ПНД відділень, 22 майстри з охорони природи та 100 інспекторів з охорони ПЗФ. Територія ПНД відділення розділена на обходи та природоохоронні дільниці. Середня площа одного обходу становить 395 га.

Охорона території здійснюється комбінованим способом, а саме:

- проводиться щоденне патрулювання території визначеними маршрутами;
- здійснюється щоденне чергування на контрольно-перепускних пунктах (КПП), а під час пожежонебезпечного періоду встановлюється цілодобове чергування;
- періодично проводяться рейди з перевірки дотримання заповідного режиму;
- у літній період здійснюється чергування на високогірних КПП «Сідловина під Говерлою» в Черногірському масиві та КПП «Лисичий» в Марамороському масиві;
- на пожежонебезпечний період залучаються пожежні сторожі з розрахунку: один сторож на кожне ПНД відділення;
- під час цвітіння нарциса вузьколистого та масового відвідування у відділенні «Долина нарцисів» (травень) посилюється охорона;

- у період реву оленів та нересту форелі струмкової здійснюється посилене патрулювання та рейди з ночівлею у лісових будинках;

- під'їзні автодороги до території заповідника перекриті шлагбаумами.

Відвідування території здійснюється по перепустках, які оформляються в адміністрації заповідника, або в конторах ПНД відділень.

Складність охорони заповідника полягає у тому, що майже 100 % території знаходиться у гірській місцевості і значна частина її розташована на відстані більше 100 км від адміністрації заповідника, а розміщення 20-ти населених пунктів у зоні його діяльності, де проживає близько 100 тис. чоловік, ускладнює роботу посадових осіб служби державної охорони по забезпеченню дотримання встановленого заповідного режиму при здійсненні громадянами традиційного господарювання.

Проте в останні роки в заповіднику відпрацьовано чіткий порядок організації роботи служби державної охорони, який дозволяє на належному рівні охороняти заповідні території відповідно до функціонального зонування території. Працівники служби держохорони здали кваліфікаційні іспити, а посадовими інструкціями охоплено весь необхідний обсяг завдань та обов'язків, що забезпечує у повній мірі дотримання встановленого заповідного режиму та виконання ними необхідних природоохоронних заходів. Для боротьби з браконьєрством у заповіднику запроваджена рейдова системи охорони під керівництвом інженерів відділу державної охорони за участі працівників правоохоронних органів. Для зменшення незаконних порубок лісу ведеться роз'яснювальна робота та налагоджено законний відпуск паливних дров населенню, що проживає в зоні діяльності КБЗ.

Основним видом порушень заповідного режиму на території КБЗ є незаконні рубки дерев, адже Рахівський район не газифіковано, а основним видом палива для місцевого населення є дрова. Обсяги незаконних рубок за період 2005-2017 рр. подані на малюнку.

РОЗПОДІЛ ТЕРИТОРІЇ КБЗ

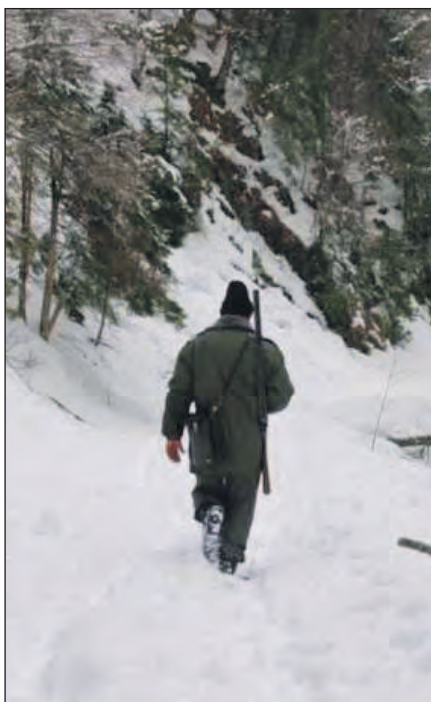
Таблиця

№ п/п	ПНД-відділення	Площа, га			
		з вилученням	під охороною	без вилучення	загальна
1	Широколужанське	5654	-	879	6533
2	Угольське	4729	-	4712	9441
3	Богдан-Петроське	2972	-	815	3787
4	Кевелівське	4483	1137	4948	10568
5	Долина нарцисів	256	-	-	256
6	Чорногірське	4296	1038	1611	6945
7	Марамороське	3103	356	644	4103
8	Трибушанське	3037	829	3342	7208
9	Кісвянське	1682	1406	1542	4630
10	Рахів-Берлибаське	1765	1445	57	3267
11	Петрос-Говерлянське	-	1297,8	-	1297,8
Всього		31977	7508,8	18550	58035,8

На територію, яка знаходиться в постійному користуванні, площею 31977 га, наявні державні акти на право постійного користування землею. Встановлено межові бетонні знаки, інформаційно-охоронні та межові знаки. Крім того, проводяться роботи з відновлення меж цих ділянок та внесення їх до земельного реєстру. На територію, яка передана під охорону (площею 7708,8 га) ДП «Закарпатгеодезцентр», розроблені проекти землеустрою по сільських радах, які направлені на державну експертизу. На територію, що входить до складу заповідника без вилучення (площею 18550 га), оформлені охоронні зобов'язання з постійними землекористувачами (держлісгоспами).

Проблемним питанням залишається недостатнє забезпечення служби держохорони відомчою зброєю. В заповіднику на обліку лише 34 одиниці гладкоствольної зброї, що становить 23% від необхідної потреби. Недостатнє також забезпечення служби охорони форменим одягом, автотранспортом підвищеної прохідності, пожежним інвентарем та обладнанням тощо.

Під час патрулювання:
зліва направо: начальник Богдан-Петроського ПНДВ Василь ШЕМОТА, заступник начальника відділу служби державної охорони ВІКТОР ЩЕРБА та заступник директора КБЗ – головний природознавець Роман КУЗЬМІНСЬКИЙ



УЧАСТЬ КБЗ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ МЕРЕЖІ ДИКОЇ ПРИРОДИ

Микола РИБАК,
директор Карпатського
біосферного заповідника,
заслужений
природоохоронець України,
Ірина ЙОНАШ,
заступник начальника
відділу рекреації
та сталого розвитку



Цінність нашої дивовижної природи неодноразово визнана на міжнародному рівні, тому цілком логічною була зацікавленість Європейського товариства дикої природи (European Wilderness Society) у співпраці з Карпатським біосферним заповідником. Офіційне партнерство КБЗ та Європейського товариства дикої природи в рамках Європейської мережі дикої природи триває вже трохи більше року, проте за такий відносно короткий час ми можемо продемонструвати досить поважні результати співпраці.

Вона почалася, відповідно до укладеного контракту, з проведення аудиту недоторканої території Уголька-Широкий Луг, площею 11,979 гектарів, влітку 2017 року. Крім того, в контракті передбачено можливість продовження міжнародного аудиту на інших потенційних територіях дикої природи у складі Карпатського біосферного заповідника (Свидовецький, Чорногірський, Марамороський та Кузій-Трибушанський масиви) в наступні роки.

На засіданні бюро науково-технічної ради КБЗ підтримано подальшу співпрацю з Європейським товариством дикої природи і прийнято рішення сприяти в проведенні аудиту інших місць дикої природи на території заповідника.

Європейське товариство дикої природи (European Wilderness Society) є природозахисною неприбутковою організацією, яка має виняткову профе-

сійну команду фахівців: вчених, спеціалістів з туризму, маркетологів та спеціалістів з бізнесу, юристів, завданням яких є сприяти збереженню куточків європейської дикої природи.

Організація має розроблений стандарт якості дикої природи та систему аудиту, що базується на більш ніж 300 індикаторах, поділених на 9 принципів та 72 критерії. Кожна територія дикої природи належить до однієї із чотирьох категорій Європейської мережі дикої природи: бронзова, срібна, золота чи платинова.

За результатами аудиту група спеціалістів з Європейського товариства дикої природи підтвердила належність 7 117 гектарів території Уголька-Широкий Луг до дикої природи, їй присвоєно сертифікат найвищого – платинового – рівня. Сертифікація дійсна протягом десяти років.

Це був перший важливий крок на шляху до цікавої та плідної співпраці. Згодом, восени 2017 року, спеціалістами Товариства проведений так званий «швидкий аудит» лісової території урочища Кузій, за результатами якого отримано бронзовий сертифікат кандидата.

У рамках названої співпраці КБЗ взяв участь у кількох надзвичайно цікавих заходах, а саме:

- Семінар «Майбутнє дикої природи (Вілдернесу) та Світової природної спадщини ЮНЕСКО в Україні» навесні 2018 року та еколого-освітня виставка «Співіснування людини та дикої природи».

- Академія рейнджерів дикої природи – США, м. Ред-Рівер, Нью-Мехіко, літо 2018 року.

- Пленер для митців у дикій природі Синевіру, літо 2018 року.

- Візит директорів національних парків Австрії до КБЗ.

Хочемо окремо зупинитися на кожній події.

СЕМІНАР «МАЙБУТНЄ ДИКОЇ ПРИРОДИ (ВІЛДЕРНЕСУ) ТА СВІТОВОЇ ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО В УКРАЇНІ»

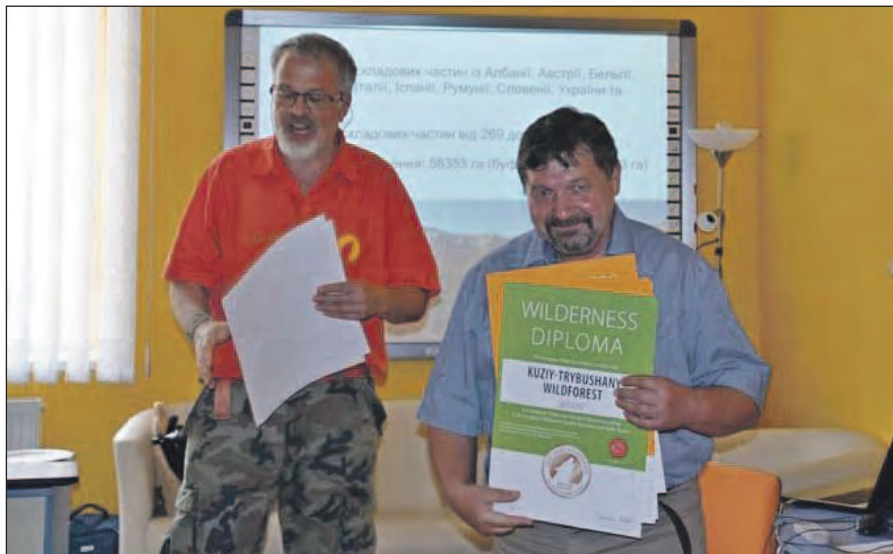
У травні 2018 року четверо представників Карпатського біосферного заповідника взяли участь у заходах, організованих Європейським товариством дикої природи в м. Ужгороді. У програмі запланованих заходів проведено семінар Товариства дикої природи з активістами інших природоохоронних територій за участі представника Міністерства екології та природних ресурсів України, а також оглянуто експозицію еколого-освітньої виставки «Співіснування людини та дикої природи».

Семінар складався з двох інформаційних блоків та модерованої дискусії учасників щодо обміну інформацією і досвідом управління та вирішення проблемних питань стосовно компонентів об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

На семінарі заслухано кілька презентацій представників Товариства щодо поточного стану та подальшого розвитку Європейської мережі дикої природи, планування віддернес-аудитів інших територій в Україні. Крім того, було обговорено питання викликів та загроз об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», проблеми управління компонентом об'єкта Всесвітньої спадщини для кожної із природоохоронних територій, яка має в своєму складі такі компоненти.

У рамках модерованої дискусії було більш ширше розглянуто проблеми, що трапляються в процесі номінування та управління складовими частинами об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО, а також шляхи вирішення деяких із них. Крім того, обговорено питання можливої взаємодопомоги Європейської мережі букових лісів та окремих природоохоронних територій. Під час дискусій озвучено кілька цікавих ідей стосовно подолання проблем у забезпеченні потреб населених пунктів, зокрема у зоні дії КБЗ.

Домовились також про надання КБЗ матеріалів для виготовлення експонатів тематичної еколого-освітньої виставки Європейського товариства дикої природи «Співіснування людини та дикої природи», проведення тренінгу з використанням інноваційних інтерпретаційних технік для кращого сприйняття та запам'ятовування поданої на виставці інформації. Ця екоосвітня виставка спрямована на те, щоб допомогти широкому колу відвідувачів підвищити обізнаність та розуміння, сприйняття та повагу до природоохоронних територій, дикої природи, великих хижаків та співіснування людини та дикої природи.



Директор Європейського товариства дикої природи Макс РОССБЕРГ та його заступник Влодо ВАНЧУРА вручають сертифікати про включення нових територій КБЗ до Європейської мережі дикої природи директору установи Миколі РИБАКУ (фото посередині) та науковцю Василю ПОКИНЬЧЕРЕДІ (фото вгорі); під час еколого-освітньої виставки «Співіснування людини та дикої природи»



Український рейнджер
Микола РОМАНЮК
у Нью-Мехіко (США);
конкурс на приготування
страви у польових умовах.
Гуцульська кулеша від Миколи
РОМАНЮКА сподобалася всім;
учасники Академії рейнджерів
облаштовують гірську стежину

АКАДЕМІЯ РЕЙНДЖЕРІВ ДИКОЇ ПРИРОДИ

Ще одним цікавим заходом у рамках співпраці з Європейським товариством дикої природи стала участь представника КБЗ у цьогорічній Академії рейнджерів дикої природи в регіонах 2 і 3 Лісової служби США в м. Ред-Рівер, Нью-Мехіко. Цьогорічна програма Академії рейнджерів США вперше запропонувала іноземним учасникам взяти участь у навчанні та дала змогу обмінятися досвідом з іншими країнами. У такий спосіб був покладений початок програмі обміну Європейського товариства дикої природи з Лісовою службою США. Наступного року вже більше рейнджерів з Європейської мережі дикої природи матиме можливість взяти участь у цьому заході!

Вимоги до кандидата для участі були наступними:

- працювати на території партнера Європейської мережі дикої природи;

- мати мінімум 3 роки досвіду роботи у полі;
- добре володіти англійською мовою;
- вміти належним чином представити свою природоохоронну установу (презентація);
- наявність досвіду приготування їжі на вогні;
- володіти персональним захисним туристичним спорядженням;
- мати рекомендаційний лист;
- підготувати короткого мотиваційного листа.

Було дуже складно визначити учасника, який відповідав би цим вимогам, а також міг відповідно представити нашу установу. Зрештою, кандидатом для участі від КБЗ обрано Миколу Романюка, провідного інженера з охорони природних екосистем відділу державної охорони природно-заповідного фонду, що є аналогом посади рейнджера в США та інших країнах світу. Для підготовки до участі в навчанні та представництві КБЗ проведено значну роботу зі збору та опрацювання інформації про структуру служби державної охорони та організацію рейнджерської служби в нашій країні.

Чим саме займається Академія рейнджерів дикої природи США? Її мета: забезпечити польових рейнджерів дикої природи, сезонних рейнджерів і волонтерів «набором інструмен-

тів» з професійних навичок менеджменту дикої природи.

Цьогорічна програма навчання була насиченою та цікавою, особливо для тих, хто вперше відвідав США. Саме навчання має на меті дати рейнджерам необхідні юридичні та практичні основи для того, щоб гарантувати їхню безпеку під час перебування в дикій природі. Лекції розповідають про історію та основи американського Акту дикої природи, а також про цінності та маркетингові засади управління дикою природою в США.

Представники різних країн мали змогу коротко представити свою природоохоронну територію та роботу, яку вони виконують. Ці презентації допомогли побачити різні підходи до менеджменту природоохоронних територій та дали основу для подальших обговорень та дискусій.

Крім того, оскільки у 2018 році відзначається 50 річниця Акту США про дикі та мальовничі річки, учасникам Академії пощастило відвідати неймовірно гарні річкові місця та взяти участь у сплаві по річці Ріо Гранде. Для Миколи це був перший такий досвід і він отримав незабутні враження.

Навчання в Академії-2018 завершилося захоплювальною промовою Дейва Формана, ветерана у справі захисту дикої природи США.

Після завершення навчання іноземні учасники взяли участь в обговорен-

ПЛЕНЕР ДЛЯ МИТЦІВ У ДИКІЙ ПРИРОДІ СИНЕВИРУ



ні та розробили власні професійні плани дій на майбутнє.

Ось як відгукується про свою поїздку Микола Романюк: «Цей тиждень був найнеймовірнішим у моєму житті. Я вперше побував у США, що було моєю мрією. Я мав можливість познайомитися з цікавими людьми зі США та з інших країн і побачити, як Лісова служба проводить навчання своїх рейнджерів, як вони будують та доглядають за стежками. На мою думку, вони проводять величезну роботу для того, щоб навчити людей допомагати в збереженні природи для наступних поколінь. Це був дуже корисний досвід для мене».

Проте, незважаючи на те, що учасники дізналися багато корисного, не всі знання можна застосувати в інших країнах через значні відмінності як у законодавчих основах, так і в менталітетах громадян.

Щодо Європейського товариства дикої природи, то в їхніх планах (за співпраці з Лісовою службою США) є розробка загального профілю (образу) Європейського рейнджера дикої природи для Європейської мережі дикої природи. І можливо, в результаті такої роботи вже в найближчому майбутньому школа рейнджерів буде проводитися і в Європі, за програмою, адаптованою до наших реалій.

Сподіваємося на подальший розвиток співпраці в цьому напрямку.

Одним з найяскравіших заходів у рамках співпраці став пленер у дикій природі Синевиру. Представники КБЗ взяли участь у заключній події пленеру, який проходив наприкінці літа 2018 року і проводився партнером КБЗ – Європейським товариством дикої природи та Національним природним парком «Синеvir». Руслан Глеб, старший науковий співробітник лабораторії лісознавства КБЗ, був учасником пленеру як художник-аматор.

Рекреаційне містечко «Рабачинка» перевтілилося несподівано в артрезиденцію. Захід реалізовано в рамках проекту «Території натхнення», який підтримується Європейським Союзом за програмою «Креативна Європа». Такі пленери пройдуть і в інших країнах Європи, їх мета – активізувати інтерес митців та креативних людей до сільських місцевостей як до джерела натхнення. Водночас творча робота буде використана для посилення місцевого розвитку, охорони природи та культурної спадщини через міжнародну співпрацю і

промоціювання краси дикої природи, багатой культури сільських місцевостей. Частину полотен, написаних під час пленеру, запозичено для організації виставок «дикого» мистецтва в країнах Європи, а також для продажу на аукціонах для отримання фінансової підтримки заходів проекту.

Програма пленеру включала мандрівки до лісу, Синеvirського озера та водоспаду.

Школярі та учасники підсумкової події змогли насолодитися результатами творчої діяльності митців, отримати уроки з «дикого» мистецтва та спробувати самостійно створити власний «шедевр». Також школярам запропонували розмалювати екосумки та отримати чудовий сувенір на згадку про подію.

У мистецькій події взяли участь 11 митців з 5 країн Європи: художники, фотографи, танцівники та друкарі. Голландські режисери Рік Ліхтенберг та Річард Фербек задокументували подію для фільму про хід та результати проекту, з яким згодом можна буде ознайомитися на сайті Європейського товариства дикої природи (<https://wilderness-society.org/>).



Старший науковий співробітник лісознавчої лабораторії КБЗ
Руслан ГЛЕБ – учасник пленеру митців у дикій природі Синевиру

ДИРЕКТОРИ НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКІВ – ГОСТІ КБЗ

Слід згадати, що за інформаційної підтримки Європейського товариства дикої природи влітку 2018 року організовано та проведено ознайомчий візит до КБЗ директорів національних парків Австрії.

У зв'язку із трансформацією у 2017 році тристороннього (Україна, Словаччина, Німеччина) об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» у пан'європейський об'єкт «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», який сьогодні об'єднує 12 країн континенту, Карпатський біосферний заповідник опинився в центрі уваги як першопроходець у розробці та впровадженні механізмів практичного менеджменту об'єкта Всесвітньої природної спадщини. Австрія є однією з новоприєднаних країн і не володіє відповідним досвідом, що й спонукало австрійську делегацію відвідати нашу установу.

Працівники КБЗ, на чолі з директором М.П. Рибакком, забезпечили гостям теплий прийом та надали всю необхідну інформацію. Делегація, яку в першу чергу цікавили букові праліси Карпат та досвід України щодо їхнього збереження та управління, складалася з 6 директорів австрійських національних парків та двох менеджерів Асоціації національних парків Австрії. Очолював делегацію голова Асоціації, яка в Австрії є найвищим органом управління природоохоронними територіями, оскільки, завдяки федеральному укладу, в цій країні відсутній відповідний державний аналог.

Відвідання Угольсько-Широколужанського масиву установи було запропоновано не випадково, адже саме ця територія гармонійно поєднує у собі як вражаючі природні багатства, так і культурно-історичні пам'ятки.

Директори національних парків
Австрії відвідали Угольські
праліси КБЗ



Програма візиту, який проходив під егідою Мінприроди України, включала відвідання найцікавіших туристичних об'єктів Великої та Малої Угольки, а також екскурсії до найвіддаленіших та найнедоступніших куточків пралісів. Важливим її елементом стало ознайомлення із засадами функціонування біосферного заповідника, особливостями практичного менеджменту об'єкта Спадщини та досвідом КБЗ щодо вирішення конфліктних ситуацій, які виникають у процесі природокоористування як на території біосферного заповідника, так і в зоні його діяльності.

Програма була насиченою та інформативною, щодня гості проходили гірські маршрути протяжністю понад 15 км. Також вони познайомилися з особливостями місцевої кухні, скуштували традиційні страви горян. Всі без винятку отримали корисний досвід та позитивні враження від візиту і у відповідь запросили представників КБЗ відвідати національні парки Австрії та ознайомитися з особливостями їх діяльності. Це був перший, але дуже важливий крок до налагодження дружніх стосунків та плідної співпраці між українськими та австрійськими природоохоронними територіями в рамках збереження та управління унікальними природними багатствами спільного об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

* * *

Також наприкінці літа 2018 року (в рамках розвитку співпраці та розширення кількості українських складових в Європейській мережі дикої природи) відбулася робоча зустріч з представниками Європейського товариства дикої природи. Згідно підписаного контракту обговорено деталі проведення швидкого аудиту потенційних територій дикої природи (Вілдернесу) в Марамороському масиві Карпатського біосферного заповідника. Для виконання цього завдання двоє представників КБЗ протягом трьох днів забезпечували супровід представникам Товариства в найнедоторканіші та найбільш дикі місця масиву. Протягом цього короткотермінового візиту група фахівців проводила аналіз території масиву

відповідно до 9 критеріїв дикої природи та визначала площу, яка відповідає цим критеріям. За результатами проведення швидкого аудиту визначена територія має можливість отримати сертифікат дикої природи відповідного рівня – бронзовий, срібний, золотий та платиновий, а також стати ще однією частиною Європейської мережі дикої природи на термін до 5 років (з проведенням подальшого аудиту та продовженням членства). Крім того, у нас є унікальна можливість отримати перший сертифікат «Дикі полонини», оскільки сьогодні майже ніде в Європі не збереглося недоторканих полонин, де б не проводився випас овець чи інших свійських тварин, а Мараморощина може стати першою такою територією, якщо дані буде підтверджено.

Результати цієї роботи допоможуть представити нашу установу в більш ширших масштабах, інформувати європейське та світове співтовариство про природні цінності КБЗ, сприяти розвитку рекреаційного потенціалу краю.

Краєвиди Карпат не тільки приваблюють своєю красою, але й слугують зразком недоторканості природи. В сучасному індустріалізованому світі залишилося мало куточків зі справді непорушеним природним спокоєм, а ті, що ще збереглися, – знаходяться в небезпеці, оскільки приваблюють природними ресурсами підприємливих споживачів. Хоча вигода від природних багатств може бути не лише матеріальною, але багато людей сьогодні цього ще не усвідомлює. Цивілізовані країни дедалі більше уваги звертають на екологічні проблеми та збереження природи, проте мало хто з них може похвалитися наявністю куточків природи без втручання людської діяльності. Саме Карпатський біосферний заповідник охороняє унікальні території, які не лише не були порушеними, а й взагалі можуть слугувати зразком існування недоторканої «дикої» природи. Співпраця з такими активними та ініціативними організаціями, як Європейське товариство дикої природи, якнайкраще слугує виконанню цієї природоохоронної місії та популяризації діяльності КБЗ на міжнародному рівні.

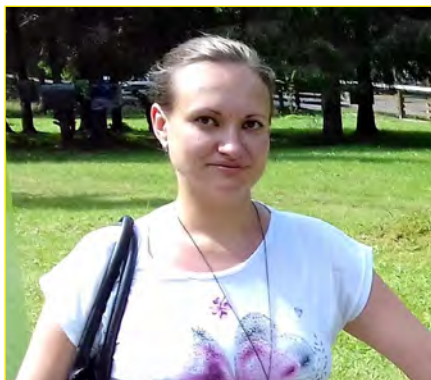


МОМЕНТ ІСТИНИ: ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА

*Барбара ЕНГЕЛЬС,
Федеральне агентство
Німеччини з охорони
природи, м. Бонн*

1. КБЗ відіграє важливу роль в охороні найцінніших букових лісів у всьому світі!
2. Визнання територій КБЗ частиною об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО у 2008 р.
3. Започаткувати проекти зі сталого розвитку для того, щоб пов'язати природоохоронну діяльність з вигодами для людей.
6. Моя перша екскурсія до Угольських букових пралісів! Де я майже загубилася серед мертвої деревини!





Ірина ЙОНАШ,
заступник начальника відділу

Досвід розвинених країн та країн, що розвиваються, беззаперечно свідчить, що для України, її регіонів та міст питання надання рекреаційних послуг є вкрай важливим, актуальним та перспективним. Завдяки йому можна забезпечити нову якість економічного зростання, соціального забезпечення, підвищення добробуту громадян та подолання нерівномірності розвитку територій. Світовий досвід доводить, що рекреаційна сфера природно та гармонійно поєднує у собі всі можливості розвитку людини і суспільства на основі існуючих місцевих ресурсів.

Основною метою об'єктів ПЗФ завжди було збереження природних ландшафтів та біорізноманіття. Гарантією збереження унікальних і типових природних ландшафтів, скорочення темпів втрати біорізноманіття є створення і підтримання ефективно керованої системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду як базового елемента екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку будь-якої країни або регіону. Сьогодні об'єкти ПЗФ отримали право на організацію туристично-рекреаційної діяльності. Вона регулюється Положенням про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, розробленим з метою створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах, з дотриманням режиму охорони природних комплексів та об'єктів, удосконалення рекреаційної діяльності установ природно-заповідного фонду. Рекреаційна діяльність установ ПЗФ, як і вся їхня діяльність загалом, організовується відповідно до функціонального зонування й проєкції організації території.



Денис КУХАР,
провідний фахівець відділу

Всі види діяльності на території природоохоронних установ України регламентуються Законом України «Про природно-заповідний фонд України», прийнятим 16.06.1992 р., де в статті 9 мовиться про наступне: «Території та об'єкти природно-заповідного фонду з додержанням вимог, встановлених цим Законом та іншими актами законодавства України, можуть використовуватися:

- в оздоровчих та інших рекреаційних цілях...».

Згідно «Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України», затвердженого Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22.06.2009 р., основними напрямками рекреаційної діяльності на території об'єктів ПЗФ є:

- створення умов для організованого та ефективного туризму, відпочинку й інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах із додержанням ре-



Роман КУЗЬМІНСЬКИЙ,
провідний інженер відділу

жиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;

- забезпечення попиту рекреантів на загальнооздоровчий, культурно-пізнавальний відпочинок, туризм, любительське та спортивне рибальство, полювання тощо;

- обґрунтування й установлення допустимих антропогенних (рекреаційних) навантажень на території та об'єкти природно-заповідного фонду України;

- організація рекламно-видавничої й інформаційної діяльності, екологічної проєкції серед відпочивальників, туристів у межах територій і об'єктів природно-заповідного фонду України;

- формування в рекреантів та місцевих жителів екологічної культури, бережливого й гуманного ставлення до національного природного надбання.

Питання розвитку сфери туризму і рекреації на території КБЗ завжди займали важливе місце в роботі установи. Це – один з основних напрямків

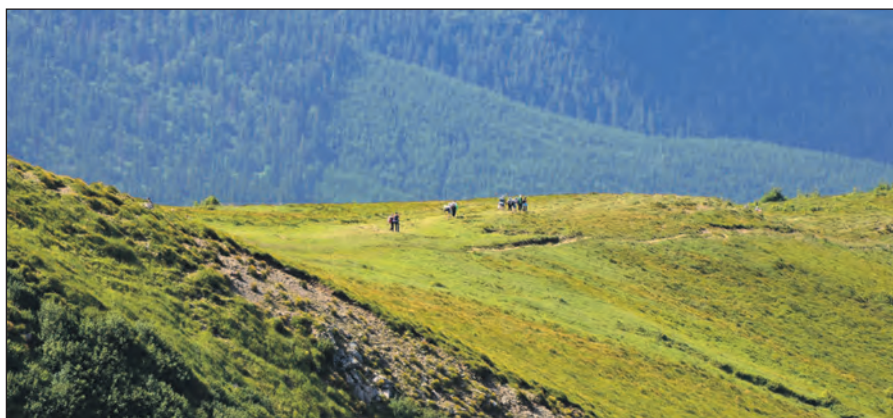


У НОГУ З ЧАСОМ

ВІДДІЛ РЕКРЕАЦІЇ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ КБЗ

діяльності Карпатського біосферного заповідника. Спочатку напрямок рекреаційної діяльності відносився до компетенції відділу пропаганди та екоосвіти, але в 2010 році на базі КБЗ створено окремих відділ рекреації, зв'язків з громадськістю та міжнародної співпраці, який на початку 2018 року було трансформовано у відділ рекреації та сталого розвитку.

З 2011 року до складу території КБЗ входять 11 природоохоронних науково-дослідних відділень, де розгорнуто мережу з 18 екотуристичних маршрутів загальною протяжністю понад 200 км. З початку свого створення відділ займався організацією роботи з розроб-



Туристично-інформаційний центр
«Високогір'я Карпат»;
веломарафон
«Стежками опришків»;
сходження на г. Піп-Іван
Чорногірський;
маркування туристичного
маршруту;
учасники «Нічного
чорногірського марафону»



ки та маркування туристичних маршрутів, ефективного рекреаційного облаштування місць масового відпочинку, збереження природних цінностей та їх раціонального використання, зміцнення та вдосконалення рекреаційної інфраструктури. Значні зусилля в роботі відділу спрямовані на популяризацію Карпатського біосферного заповідника як рекреаційно-туристичного об'єкта. В рамках цієї діяльності працівники відділу беруть участь в різноманітних туристичних виставках та форумах, екологічних акціях, екотуристичних екскурсіях а також систематично подають інформацію до різноманітних друкованих та електронних ЗМІ, Інтернет-ресурсів та соцмереж. Також проводиться розповсюдження друкованої продукції про екотуристичні садиби та існуючі туристичні послуги через візит-центри КБЗ.

Відділом проводиться збір та систематизація даних щодо відвідування ПНД відділень та наповнення бази даних з відвідування території. Так, з 2010 по 2017 роки територію заповідника відвідало близько 260 тис. чоловік. Було розроблено правила поведінки на території природоохоронної території та інструкції для відвідувачів, організована робота із залучення суб'єктів туристичної діяльності, з якими укладено близько 15 угод про туристично-ре-

креаційну співпрацю. В рамках такої співпраці щороку проводяться масові туристичні заходи і марафони («Нічний чорногірський марафон», «Скай-марафон», веломарафон «Стежками опришків» та ін.).

За період діяльності відділу прознаковано та промарковано більше 200 км маршрутів, які щороку вдосконалювались та поновлювались. Проведено впорядкування та опис 18 існуючих туристичних маршрутів, розроблено і внесено в проект організації території ще 5 нових екскурсійних шляхів. Працівниками відділу за період туристичного сезону щорічно організуються екскурсії для туристичних груп різної вікової категорії у високогірні райони КБЗ та до найцікавіших природних та культурних об'єктів установи. Також, спільно з відділом екологічної освітньо-виховної роботи, забезпечується організація практик для студентів вищих навчальних закладів як на національному, так і на міжнародному рівні. Крім того, започатковується співпраця з різними цільовими групами населення, ведеться роз'яснювальна робота щодо екотуристичної та природоохоронної діяльності установи та з питань сталого розвитку. Спеціалісти відділу брали участь у ряді зустрічей з громадськістю населених пунктів

з питань використання можливостей соціально-економічного програмування, формування екологічної свідомості, обговорення механізмів по налагодженню співпраці тощо. Створено інформаційну презентацію про туристично-рекреаційний потенціал установи. Організуються лекції та презентації в школах м. Рахова на природоохоронну та туристично-рекреаційну тематику.

Стосовно перспектив розвитку та планів відділу на майбутнє. Незважаючи на те, що багато було зроблено, на жаль, рекреаційний потенціал нашої території використовується ще не в повній мірі, як з точки зору відвідуваності, так і рекреаційної облаштованості. Крім необхідності розвитку туристичної інфраструктури, в планах роботи відділу відзначено необхідність відповідати сучасним тенденціям, а саме – створення GPS-трекінгу на всіх розроблених туристичних маршрутах з подальшим нанесенням їх на карту. Також існує ще значний потенціал розробки та облаштування нових маршрутів до цікавих та мальовничих місць нашого краю, це дозволило б не тільки урізноманітнити перелік маршрутів, але й зняти завантаженість з уже існуючих, щоб уникнути рекреаційного перенавантаження та нанесення шкоди навколишньому середовищу. Крім того, необхідно провести систематизацію інформації по кожному маршруту з візуалізацією визначних об'єктів та картографічним представленням, оформивши все у відповідному друкованому виданні (буклеті). Водночас розглядається можливість вивчення потенціалу КБЗ з точки зору розвитку кінного та велотуризму – з розробкою відповідних пропозицій. Крім того, запланована розробка готового тур-продукту по маршрутах КБЗ (наприклад, «Тур вихідного дня» для сімейного відпочинку).

Словом, наш відділ ще відносно «молодий», а рекреаційний напрямок діяльності КБЗ ще має значний потенціал для розвитку. Ми й надалі намагатимемося використовувати всі можливості для його вивчення та впровадження нових тенденцій для того, щоб продовжувати іти у ногу з часом.



Місце відпочинку та інформаційний стенд у Трибушанському ПНДВ

МОНІТОРИНГ АБІОТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА У КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ, ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Петро ПАПАРИГА,
*завідувач лабораторії
екологічного моніторингу КБЗ,
кандидат геологічних наук,*
Людмила ППАШ,
*старший науковий
співробітник,*
Наталія АНДРІЙЧУК,
провідний інженер,
Анатолій БЕКЛЮК,
науковий співробітник



Зліва направо: Наталія АНДРІЙЧУК, Петро ПАПАРИГА
та Людмила ППАШ

Від часу створення (1968 р.) та завдяки декільком етапам розширення масиви Карпатського біосферного заповідника сьогодні розташовані в межах Виноградівського, Хустського, Тячівського та Рахівського районів Закарпатського області. Така кластерність масивів забезпечує наявність усіх рослинно-кліматичних поясів Українських Карпат – від передгір'я до субальпійської та альпійської зон з відповідним біогеографічним різноманіттям.

У перші десять років діяльності установи абіотичні дослідження не мали системного характеру і проводились різними науковими інституціями на основі угод про творчу співпрацю. Для вивчення природних процесів, що відбуваються в різних частинах заповідника, та започаткування відповідного моніторингу було намічено організувати широку мережу гідрометеопостів. З цією метою в кінці 1977 року біля нижніх меж територій Угольського та Говерляньського лісництв встановлено два метеопости: Угольський – в долині р. Мала Уголька (410 м н.р.м.), Говерляньський – в долині р. Прут. Під час створення Карпатського національного природного парку (1980 р.) Говерляньський гідрометеопост разом із територією Говерляньського лісництва

увійшов до його складу. Натомість у тому ж 1980 році на південно-західному мегасхилі Чорногори, у місці злиття потоку Білий та потоку Бребенескул, було обладнано Чорногірський гідрометеопост (750 м н.р.м.), який разом із Угольським гідрометеопостом сьогодні функціонують і можуть похизуватися наявністю безперервних сорокарічних гідрометеорологічних даних. Наступним у 1987 році розпочав свою роботу метеопост у Широкому Лузі (с. Широкий Луг Тячівського району, 525 м н.р.м.). Влітку 2003 року запрацював метеопост на території центральної садиби КБЗ (м. Рахів, ур. Підділ, 395 м н.р.м.), і з 2009 р. налагоджено роботу метеопоста в ПНДВ «Долина нарцисів» (с. Кіреші, Хустський р-н, 180 м н.р.м.).

На території заповідника вже сорок років проводяться фенологічні спостереження за природними змінами в світі живої та неживої природи, що є основним інформаційним матеріалом для написання відповідних розділів «Літопису природи». Перші фенологічні майданчики були закладені науковими співробітниками заповідника

ка Г.Г. Лазуткіном та Д.Д. Сухарюком ще в 1978 році у Чорногірському лісництві – на гірському профілі, що розтягнувся від нижнього лісового до субальпійського поясів. Потім, протягом 1979-1983 років, фенологічні майданчики з'явилися спочатку в Угольському, а потім в Широколужанському лісництвах. Дані з цих фенопунктів подавалися у «Літописі природи» в розділі «Календар природи». Методика відбору, камеральної обробки та подачі даних залишилася майже незмінною і функціонує до теперішнього часу. Сьогодні система фенопунктів та феномаршрутів охоплює різні природні комплекси та висотні рослинно-кліматичні пояси, які розташовані в межах 10 ПНДВ, у Долині нарцисів та центральній садибі КБЗ, на висотах від 180 до 1220 м н.р.м. Збір інформації відбувається на 21 фенопункті, 61 феномаршруті та на колекційній ділянці, яка знаходиться на території центральної садиби.

Для вивчення динаміки снігового покриву на заповідній території, враховуючи її гірський рельєф, у 1985 році в Угольському та Чорногірському масивах заповідника почали проводитися

спостереження за висотою снігового покриву на постійних вертикально-екологічних профілях з врахуванням парцелярної структури деревостанів. Снігомірна зйомка здійснювалася подекадно на десяти снігомірних постах, розміщених від нижньої межі заповідника до верхньої межі лісу, приблизно через кожні 100 метрів висоти над рівнем моря. В подальшому ці пости доукомплектувалися метеоприладами. Дані відбирали кожного тижня. Ідейними натхненниками, організаторами і водночас виконавцями гідрометеорологічних, фенологічних спостережень та спостережень за сніговим покривом і лавинами на території заповідника протягом перших років були Д.Д. Сухарюк та Г.Г. Лазуткін. У подальшому до впорядкування структури наукового відділу у різні роки ці роботи проводили В.М. Антосяк, В.І. Кудрич (понад 25 років), Є.К. Ляшенко, Т.М. Кашина, Є.І. Романюк, Н.П. Ігнатко, Й.Й. Бундзяк, А.В. Козурак та інші.

Упродовж останнього десятиріччя науковими співробітниками лабораторії екологічного моніторингу розроблено ряд програм і методик досліджень, встановлено серію наукових полігонів (гідропост, метеопост, фенопункт, серію ґрунтових свердловин для вивчення динаміки рівня ґрунтових вод) й за-

початковано відбір відповідних даних у ПНДВ «Долина нарцисів», яка, в силу різних причин, упродовж останніх десятиліть потерпає від процесів мезо- та ксерифікації. Зокрема, у 2008 році розроблено, обговорено та затверджено на науково-технічній раді КБЗ програму комплексних досліджень динаміки видового складу та структури фітоценозу в залежності від підняття рівня ґрунтових вод. З цієї метою було влаштовано гідрологічно-ботанічний стаціонар, який складається із регуляційного шлюзу на основному меліоративному каналі і серію свердловин для спостереження за рівнем ґрунтових вод та їх фізико-хімічними параметрами. Згідно з програмою досліджень, біля кожної свердловини закладено ботанічні пробні площі (облікові ділянки) з вивчення динаміки видового складу та структури фітоценозу залежно від підняття рівня ґрунтових вод у зоні дії шлюзу. За результатами встановлення вищенаведеного шлюзу рівень води у меліоративному каналі штучно піднято на 0,5 – 0,8 метра. Отримані (за останні десять років) дані спостережень свідчать, що рівень води в свердловинах цілком залежить від рівня води в створі шлюзу і тримається майже на постійному рівні. Одночасно аналіз даних ботанічних облікових ділянок, які

було закладено біля кожної свердловини, вказує на позитивну динаміку в бік збільшення вологолюбних видів, зокрема нарциса вузьколистого, починаючи тільки з 2010-2011 років. А з 2013 року на дослідній ділянці спостерігається збільшення популяції нарциса вузьколистого у рази. У 2012-2013 рр. влаштовано ще два аналогічні науково-дослідні стаціонари з одночасним підняттям рівня ґрунтових вод на різні рівні, що дозволить швидше отримати висновок про оптимальні гідрологічні умови, які необхідні для збереження видового складу та структури фітоценозу від негативного впливу (в даному випадку процесів мезо- та ксерофікації). Довготривалі дані досліджень після встановлення шлюзів з відповідним підняттям рівня ґрунтових вод дадуть можливість розробити конкретні рекомендації щодо подальших регулятивних заходів, які б оптимально наблизили гідрологічну ситуацію в Долині нарцисів до природного стану. Нині на території Долини нарцисів влаштовано і функціонує п'ять гідрорегуляційних шлюзів, які забезпечують підняття рівня ґрунтових вод до оптимально необхідного рівня.

За окремою програмою на території Долини нарцисів встановлено перепади-загати (4 шт) на основних меліо-



Науковий співробітник Анатолій ВЕКЛЮК під час відбору метеоданих на метеопосту центральної садиби КБЗ; старший науковий співробітник Георгій ЛАЗУТКІН та завідувач лабораторії Петро ПАПАРИГА на одному з фенопунктів Угольського ПНДВ (2007 р.)

ративних каналах, які складаються із переплетених вербових гілок та оглеєного ґрунту. Це дозволило підняти рівень ґрунтових вод і, як наслідок, збільшити популяції гідрофітних червонокнижних видів рослин.

Одним із завдань біосферного заповідника як природоохоронної та науково-дослідної установи є здійснення фонових моніторингу, вивчення довкілля під дією антропогенних факторів. Гідрохімічні дослідження є його складовою частиною і проводяться в КБЗ з 2001 р., після створення на його базі хімічної лабораторії. Слід зауважити, що до цього часу така робота в заповіднику не мала системного характеру і здійснювалася вибірково в окремі роки сторонніми науковими установами на основі угод про співпрацю. Так, у матеріалах «Літопису природи» за 1987 рік подані результати хімічного аналізу проб талої води із взірців снігу, а також поверхневої і підземної води, взятих у різних точках Чорногірського масиву заповідника (КДЗ) і околицях м. Рахова співробітниками Географічного факультету МДУ під керівництвом к.г.н. І.І. Альшшулера.

Сьогодні в хімічній лабораторії, яка входить у склад лабораторії екологічного моніторингу заповідника, проводяться гідрохімічні дослідження:

- поверхневих (річки, потоки, озера) та підземних вод;
- ґрунтових вод (гідрологічно-біологічний стаціонар в урочищі Долина нарцисів);
- атмосферних опадів (дощ, сніг);
- інтегральних проб снігового покриву з найвищих гірських вершин та прилеглих територій.

Визначення проводиться на вміст головних іонів сольового складу: SO_4^{2-} , Cl^- , Ca^{2+} , в мг/дм^3 ; загальну лужність та жорсткість в мг-екв/дм^3 , залізо, нітрати в мг/дм^3 згідно стандартних методик.

Моніторинг гідрохімічного складу води у основних водотоках КБЗ започатковано у 2001 році, а моніторинг гідрохімічного складу атмосферних опадів розпочато у 2003 році. Наразі є наявні шістнадцятирічні дані гідрохімічного складу води усіх примітних водотоків КБЗ та прилеглих територій, які були відібрані у основні гідрологічні фази (період весняного сніготоплення, після паводків, під час межени, тощо) в одних і тих же постійних точках відбору («Літопис природи» КБЗ, 2002-2017 рр.).



МОМЕНТ ІСТИНИ: ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА

Петро ПАПАРИГА,
завідувач лабораторії
екологічного
моніторингу КБЗ

2. Міжнародне визнання (включення у Міжнародну мережу біосферних резерватів ЮНЕСКО та підтвердження цього статусу), розширення території установи за рахунок особливо цінних непорушених чи мало порушених територій, включення осередків букових пралісів і старовікових лісів у міжнародний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, тісна співпраця з природоохоронними та науковими установами України та Європи, створення потужної науково-дослідної та еколого-освітньої бази.

3. Створити міжвідомчу станцію фонових моніторингу у Чорногірському масиві КБЗ – в урочищі «Перемичка», між горами Говерла і Петрос (1550 м н.р.м.). Доцільність облаштування такої станції попередньо обговорювалась представниками Гідрометцентру, Закарпатського ЦГМ та КБЗ. Наразі спеціалістами Центральної геофізичної лабораторії імені Бориса Срезневського підтримано цю пропозицію КБЗ.

5. Опубліковано понад 80 наукових праць, отримано науковий ступінь кандидата наук та вчене звання. Плани на майбутнє – підвищення наукового ступеня, ефективною і плідною працею принести максимум користі установі.

6. Захист кандидатської дисертації у 2010 році, здобуття вченого звання у 2013 р., зарахування до докторантури у 2014 р. Участь у реалізації українсько-швейцарського проекту «Scores 2005–2008: «Institutional Partnership» («Співпраця між установами: 2005–2008») з вивчення складу і структури пралісів та українсько-голландського проекту «ВБИ-МАТРА 2006–2007» («Праліси Закарпаття (Україна) як ядрові зони пан'європейської екологічної мережі»).



Метою гідрохімічних досліджень в КБЗ є спостереження і оцінка стану природних вод: поверхневих (річки, потоки, озера) та атмосферних (дощ і сніг), які необхідні для вивчення природних процесів, а також для оцінки можливих антропогенних змін. Найкраще фіксують такі зміни гідрохімічні показники (інгредієнти) у водних об'єктах, оскільки вони відіграють важливу роль у фізіологічних, біо- та геохімічних процесах, які відбуваються у ґрунті, воді та рослинах, визначають оптимальні умови існування живих організмів та їхню біологічну продуктивність. Вивчення закономірностей розподілу в них забруднювальних речовин дозволяє достовірно оцінювати ступінь та параметри забруднення території.

Починаючи з 2010 року, лабораторією спільно із науковими співробітниками Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М.П. Семененка НАН України, згідно з угодою про творчу співпрацю, проводяться моніторингові дослідження за темою «Динаміка важких металів у природних комплексах Чорногірського масиву КБЗ та прилеглих територій». За розробленою методикою та програмою досліджень щорічно відбираються відповідні проби на території Чорногірського масиву КБЗ та прилеглих територіях з подальшою їх аналітикою на вміст важких металів. У цьому ж році започатковано дослідження за темою «Моніторинг макро- та мікрокомпонентного складу інтегральних проб снігового покриву найвищих гірських вершин КБЗ та прилеглих територій». Щорічно відбира-

ється від 80 до 100 зразків снігового покриву із 18 постійних місць відбору. Макрокомпонентний склад снігових вод та їх водневий показник визначається в хімлабораторії заповідника за відповідними методиками, аналіз мікрокомпонентного складу проводиться в Інституті геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М.П. Семененка НАН України (м. Київ) згідно з угодою про творчу співпрацю. Результати досліджень подаються до відповідних розділів «Літопису природи» та публікуються у провідних фахових виданнях.

Основу глобального фонового моніторингу сьогодні забезпечують створені і зареєстровані у відповідності до Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» біосферні резервати (630) у 120 країнах світу. КБЗ входить до переліку установ, де повинен здійснюватися фоновий моніторинг, що визначає основні зміни екосистем. На жаль, з різних причин жодний біосферний заповідник на теренах України не відповідає загальній концепції біосферних резерватів, стратегій та статутних рамок Всесвітньої мережі, що затверджені в рамках Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера». Виходячи із вищенаведеного та з метою реалізації «Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року», прийнятої Урядом України у лютому 2006 року, в частині створення міжвідомчих станцій фонового моніторингу та взятих на себе державою міжнародних зобов'язань, визначених договорами, Центральна геофізична лабораторія (ЦГО) імені Бориса Срезневського виступила з ініціативою створення міжвідомчих станцій фонового моніторингу.

Наразі між ЦГО і КБЗ ведуться перемовини щодо створення на базі КБЗ такої станції. Зокрема, для забезпечення фонового моніторингу забруднювачів у Карпатському біосферному заповіднику у повному об'ємі, згідно форми і змісту Програми, наданої ЦГО імені Бориса Срезневського, КБЗ запропонував об'єднати зусилля спільно із Закарпатським гідрометеорологічним центром для створення міжвідомчої станції фонового моніторингу у Чорногірському масиві КБЗ в урочищі «Перемичка», між горами Говерла і Петрос (1550 м н.р.м.). Ця ділянка знаходиться на головному вододілі Українських Карпат, у найвисокогірнішому масиві з існуючими під'їзними шляхами, туристично-інформаційною інфраструктурою, наявним водопостачанням, що є вкрай важливим для організації станції фонового моніторингу (будівництво лабораторного корпусу, технічних та житлових приміщень для обслуговуючого персоналу, забезпечення альтернативними джерелами енергії тощо). Доцільність влаштування об'єднаної міжвідомчої станції фонового моніторингу у цьому місці попередньо вже обговорювалась із представниками Гідрометцентру, Закарпатського ЦГМ та КБЗ під час огляду місця для влаштування станції фонового моніторингу в урочищі «Перемичка».

Нині підготовлено попередній перелік заходів (форма і зміст програми фонового моніторингу, перелік необхідного обладнання, відповідних нормативно-правових документів, кадрове забезпечення, фахова підготовка персоналу тощо), який планується обговорити і узгодити із усіма зацікавленими сторонами на загальній робочій нараді для подальшого їх опрацювання у центральних органах виконавчої влади. Наявність та відповідне функціонування станції фонового моніторингу дозволять вивчати і нагромаджувати велику кількість безперервних контрольних-вимірних спостережень, що дасть змогу вчасно вживати заходи із стабілізації та усунення можливих екологічних проблем у рамках економічного розвитку народногосподарського комплексу, який би не мав шкідливого впливу на людей. Лише в цьому випадку можливе прогнозування екологічного стану довкілля з метою своєчасного усунення природних і техногенних факторів шкідливого впливу на здоров'я населення та біоту загалом.



У хімлабораторії Карпатського біосферного заповідника

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТНЬО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ: СТАНОВЛЕННЯ І СУЧАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З МОЛОДДЮ



Вікторія БУНДЗЯК,
начальник відділу
екологічної
освітньо-виховної
роботи КБЗ

Екологічна освіта є одним з основних завдань Карпатського біосферного заповідника. Стаття 9 Закону «Про природно-заповідний фонд України» визначає використання природоохоронних територій «в освітньо-виховних цілях». Відповідно до згаданого Закону, еколого-освітні заходи, поряд із іншими, які проводяться та організуються Карпатським біосферним заповідником на своїй території та суміжних землях, визначаються та обґрунтовуються у проекті організації території. Основні напрями, порядок організації та проведення екопросвітницької роботи, взаємодії з громадськістю визначає Положення про екологічну освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду, затверджене Міністерством юстиції України у 2015 р.

Еколого-освітній підрозділ створений у Карпатському біосферному заповіднику у 1997 р.

За понад 20 років існування відділ екологічної освіти змінював свою штатну чисельність, неодноразово переформатовувався і сьогодні виступає основним, але не єдиним структурним підрозділом заповідника, який працює над підвищенням рівня екологічної освіти та культури різних фокусних груп.

Так, у 1997 р. відділ поширення екологічних знань, рекреації і туризму нараховував шість працівників. Перед новоствореним підрозділом стояли комплексні задачі. Окрім начальника відділу, тут працювали завідувач Музею екології гір, провідні спеціалісти з рекреації та туризму і по зв'язках з громадськістю та засобами масової інформації, художник-оформлювач, провідний інженер видавничого центру. З часом кількість працівників еколого-просвітницького підрозділу збільшувалась. Так, у 2002 р. вона складала 9,5 штатних одиниць, у 2003 – 10,5, у 2005 – 12,5. До складу відділу входила редакція Всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», відеостудія, фахівці з рекреації, бібліотечної та музейної справи, зі зв'язків з громадськістю та ЗМІ, екоосвітники. У такий спосіб були закладені серйозні підвалини для розвитку кількох напрямків діяльності Карпатського біосферного заповідника: редакційно-видавничого, рекреаційного та міжнародної співпраці, музейно-просвітницького. У 2010 році створено новий підрозділ – відділ рекреації, міжнародної співпраці та зв'язків з громадськістю. З 2011 р. на базі Музею започатковано окремий структурний підрозділ, що дозволило більш системно організувати його діяльність та акцентувати увагу на активній просвітницькій ролі музейного осередку. Штат Музею складає 4 одиниці. У 2011 р. штат відділу пропаганди та екоосвіти

складав 9,5 одиниць, у тому числі 3 – редакція Всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», 2 – штат еколого-освітнього центру «Центр Європи», 0,5 посадового окладу – завідувач бібліотеки. І зрештою, останнім у «вільне плавання» виокремився редакційно-видавничий напрямок. У 2016 році зі штату відділу екологічної освітньо-виховної роботи виведено редакцію журналу «Зелені Карпати». Вона увійшла до новоствореного підрозділу – редакційно-видавничого відділу наукових та науково-популярних видань. Відділ організовує видання періодики заповідника – Всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», регіональної екологічної газети «Вісник Карпатського біосферного заповідника», а також заснованого у 2015-2016 рр. наукового збірника «Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України».

Сьогодні відділ екологічної освітньо-виховної роботи складається з шести штатних одиниць. Проте завдання щодо втілення екологічної просвіти, поширення знань про природу, діяльність і функціонування Карпатського біосферного заповідника вирішуються майже усіма структурними підрозділами. Провідне місце тут, окрім відділу екологічної освітньо-виховної роботи, займають Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах, редакційно-видавничий відділ наукових та науково-популярних видань. Активними учасниками еколого-просвітницького процесу з 2010 року виступають і природоохоронні науково-дослідні відділення (ПНДВ). Враховуючи кластерну структуру заповідної території, долучення фахівців ПНДВ до екоосвітнього процесу дало доволі швидкий позитивний результат. Вже у 2010 р. адміністраціями Кар-

патського біосферного заповідника та загальноосвітніх шкіл у зоні діяльності установи було укладено 19 угод про співпрацю в галузі екологічної освіти школярів, у наступному – ще 6, у 2018 р. загалом таких угод є понад 40. Така практика дозволила активніше долучити працівників різних структурних підрозділів до еколого-освітньої діяльності установи і розширити територіальні межі та тематичний спектр екологічних заходів. Угоди про співпрацю сприяли організації екологічних акцій, екопросвітницьких та екологічних заходів у системному руслі, допомогли, у такий спосіб, вивести екологічну освіту учнівської молоді на новий, більш досконалий рівень.

Сприяє вирішенню завдань щодо еколого-просвітницької роботи і широка мережа просвітницьких осередків. Безумовно, першим і найголовнішим з них виступає Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах. Розташований на центральній садибі заповідника, він володіє не тільки наймасштабнішою експозицією з різноманітними засобами експонатури, але є і найбільш відвідуваним центром заповідника. Музей екології гір розпочав свою роботу у другій половині 90-х років ХХ століття. У подальші роки установою було створено струнку систему інформаційно-освітніх осередків. Активізація зусиль щодо розвитку інформаційно-туристичної інфраструктури значною мірою стимулювалася прийняттям низки урядових документів, серед яких особливе місце займає Указ Президента України від 14 серпня 2009 року №611 «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні». При цьому слід відзначити, що функціонують два типи центрів – еколого-освітні (загалом 3) та інформаційно-туристичні (4). Різниця полягає насамперед у задачах, що ставляться перед ними, визначається складністю експонатури та експозиційною площею, наявністю окремого штату, який організовує роботу.

Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах діє як еколого-освітній та рекреаційний центр. Його експозиція включає два розділи – «Природа Карпат» та «Природокористування в Українських Карпатах», в межах яких створено 8 великоформатних діорам, низка міні-діорам, об'ємних макетів, художніх панно тощо. Експозицію доповнюють багаті



геологічні, палеонтологічні, археологічні колекції, фауністичні експонати, предмети побуту, сільсько- та лісогосподарський реманент, знаряддя праці, взірці одягу українських горян та ін.

Першим еколого-освітнім центром, який був створений вже у третьому тисячолітті (2006 р.), став «Музей нарциса». Він знаходиться біля входу в масив «Долина нарцисів», його діяльність суттєвою мірою прив'язана до періоду цвітіння Долини нарцисів. Експозиційна площа складає близько 112 м². До послуг відвідувачів облаштований відеозал на 50 місць. Художнє оформлення доволі просте, витримане у лаконічному стилі. Основним видом експонатури виступають інформаційні стенди і вітрини. Тематичним полем еколого-освітнього центру є біорізноманіття, історія досліджень та охорона Долини нарцисів; біологія та екологія виду нарциса вузьколистого.

Освітня діяльність еколого-освітнього центру «Музей нарциса» є вкрай важливою, адже це єдина екопросвітницька структура в межах Хустського району Закарпатської області, яка працює над формуванням іміджу Карпатського біосферного заповідника. Основні відвідування «Музею нарциса» співпадають із періодом цвітіння нарциса вузьколистого. У травні цей екопросвітницький осередок приймає від 10 до 20 тисяч екскурсантів, що складає близько 90% річних відвідувань. Незначний ріст туристичних від-

відувань також спостерігається у період масового цвітіння первоцвітів – білоцвіту весняного і шафрану Гейфеля. Варто відзначити, що виникнення інтересу до факту цвітіння в Долині нарцисів ранньовесняних видів – результат докладених зусиль персоналу відділення та екопросвітників заповідника. З 2012 року тут проводяться спеціалізовані промо-екскурсії з метою пропаганди ідеї збереження ранньовесняних видів. Однак екскурсійні відвідування під час масового цвітіння перших весняних квітів не мають такого масового характеру, як травневі.

Еколого-освітній центр «Центр Європи» функціонує з червня 2010 р. До основних завдань, поставлених перед ним, належать: прийом туристів та проведення екскурсій; виконання функцій туристично-інформаційного центру європейського зразка; здійснення активної еколого-освітньої діяльності (організація і проведення екологічних акцій і просвітницьких заходів як на базі центру, так і на базі загальноосвітніх та дошкільних закладів).

Інформаційне поле центру «Центр Європи» складається з чотирьох блоків – природно-заповідний фонд України (більша частина присвячена Карпатському біосферному заповіднику), закарпатська Гуцульщина, Закарпаття та Україна в європейській спільноті. Також висвітлюється інформація про встановлення пам'ятного кам'яного знака, що позначає Географічний центр Євро-



Українсько-румунська природоохоронна акція «Чиста Україна» (з очищення прикордонної ділянки берегів Тиси), 2010 р.; відкриття інформаційно-туристичного центру «Високогір'я Карпат», 2011 р.

зиційний зал ІТЦ «Кевелів» складається з двох інформаційних рівнів, висвітлює природні багатства найвищих хребтів Українських Карпат – Черногори і Свидівця. При цьому інформація подана переважно художніми засобами – панно та художніми стендами. Центр відкритий у 2011 р.

Інформаційно-туристичний центр «Карпатська форель» розташований на території демонстраційного форелевого господарства (Трибушанське природоохоронне науково-дослідне відділення), функціонує з січня 2012 р. Його тематичне спрямування полягає у висвітленні багатства іхтіофауни Українських Карпат та проблем охорони водних ресурсів краю. Основним видом експонатури виступають інформаційні стенди. Художнє оформлення лаковане, але витримане в гуцульському стилі і виконане з використанням вишитої природних матеріалів. Відвідується переважно у комплексі з екскурсією на демонстраційне форелеве господарство.

Інформаційно-туристичний центр «Букові праліси Карпат – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» (2015 р.). Експозиція сформована на площі 65,12 м². Тематичне спрямування – букові праліси: збереження, цінності, біорізноманіття та ін. Художнє оформлення вирізняється стилем, притаманним карпатським етносам, які проживають в долині р. Тиса. Використані природні матеріали, в ніші з дерев'яним обрамленням органічно вписані фотопанорами заліснених хребтів Красної. Основний вид експонатури – стенди, фотопанно. Особливо цікавим в художньому плані є відеозал, оформлення якого створює ілюзію перебування в гушавині букового пралісу. Такого ефекту досягнуто завдяки специфічному оформленню – стіни і стеля суцільно вкриті широкоформатними банерами з різними типами букового пралісу Угольсько-Широколужанського масиву.

Наявність розвиненої мережі інформаційних осередків дозволяє більш ефективно працювати з відвідувачами,

пи. Художнє оформлення центру витримано в гуцульському стилі: дерев'яні вироби, вишивки та скляні вітражі. Експонатура доволі різноманітна: поруч із інформаційними модулями представлені колекції гуцульського посуду, вишивки, різьблених виробів та міні-діорама «Світ тварин Закарпаття». Найбільш вражаючим є художнє оформлення: дерев'яні вироби, вишивки та скляні вітражі. Додаткові засоби – відеотехніка, столи для проведення занять, майстер-класів тощо.

Еколого-освітні центри поєднують у собі функцію інформування із активною екопросвітницькою та ековиховною діяльністю.

В усіх еколого-освітніх центрах заповідника надаються екскурсійні послуги не лише в приміщенні, але й на екотуристичних маршрутах прилеглої до них території. Для реалізації завдань тут створений штат з 1-4-х осіб, що дозволяє охопити більшу аудиторію та ефективно організувати діяльність в межах території впливу біосферного заповідника. Особливе значення це має у зв'язку із представленістю заповідних масивів в 4-х адміністративних районах Закарпаття.

Усі відвідувачі мають змогу переглянути відеофільми про природне та культурне багатство Закарпаття, які постійно демонструються в залах центру.

Інформаційно-туристичні центри КБЗ: «Кевелів» (с. Кваси), «Карпатська форель» (Трибушанське ПНДВ, околиці

с. Костилівка), «Високогір'я Карпат» (високогір'я Черногірського масиву) та «Букові праліси Карпат – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» (с. Мала Уголька, Угольське ПНДВ). Вони створювались у 2011-2015 рр. 7 липня 2011 р., у День працівника природно-заповідної справи, відбулося урочисте відкриття інформаційно-туристичного центру (ІТЦ) «Високогір'я Карпат» у підніжжі найвищої вершини України г. Говерла, в Черногірському масиві Карпатського біосферного заповідника. На його базі функціонує рекреаційний притулок на 29 місць. Тут є місце для наметів, водогін, туалети та сміттєзбірники. Це створило сприятливі умови для розміщення пішохідних мандрівників, а також для проведення екологічних таборів.

Площа приміщення інформаційно-туристичного центру, що зайнята експозицією, складає 146,21 м². Основним видом експонатури виступають інформаційні стенди в оригінальному художньому обрамленні з природних матеріалів. Тематичне спрямування продиктовано місцем розташування центру і фокусується на природних і культурних цінностях найвищої частини України – Черногірського хребта Українських Карпат та Гуцульщини.

Інформаційно-туристичні центри «Карпатська форель» (S – бл. 110 м²) та «Кевелів» (S – 58,2 м²) – найменші інформаційні осередки Карпатського біосферного заповідника. Один експо-

організувати різноманітні заходи, але більшою мірою спрямована на туристів. Однак, не завжди забезпечує максимальну ефективність роботи з іншими фокусними групами – насамперед зі школярами, студентами, місцевими громадами.

Треба відзначити, що найбільш добре організованою у Карпатському біосферному заповіднику є екологічна освітньо-виховна робота зі шкільною молоддю. Вона проводиться із використанням різних методичних форм та засобів. Для максимальної ефективності еколого-освітньої роботи та правильного визначення методичних форм занять визначено вікові групи, які, зокрема, можна окреслити наступним чином: вихованці дошкільних навчальних закладів; школярі молодшого шкільного віку (1-4 класи); школярі середньої ланки (5-8 класи); старшокласники (9-11 класи).

В основі організації освітньо-виховної екологічної роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку закладений принцип: «Людина починається з дитинства». Для екопросвітників установи природно-заповідного фонду вкрай важливо здійснювати екологічну освіту дітей цієї вікової групи у тісній співпраці з педагогом-дошкільником, який добре володіє методикою проведення занять, розуміє особистісні особливості дітей. Найбільш ефективними, з точки зору навчального процесу, на нашу думку, для дошкільнят є такі форми екопросвіти: еколо-

гічні ігри та казки, нескладні практичні заняття, короткі вистави. При цьому заняття тривають лише 15-20 хвилин, але потребують ретельної (а інколи і тривалої – багатогодинної) підготовки: розробка і виготовлення посібників, вивчення методики, ознайомлення з досвідом педагогів-дошкільників. Так, наприклад, в рамках відзначення Всесвітнього дня води в місцевих дошкільних закладах відбувалися заняття, на яких екопросвітники проводили бесіду у формі екологічної казки. Практичне заняття було простим і водночас цікавим та повчальним – на два однакові макети водойми діти накладали зображення живих організмів (рослин і тварин) та побутового сміття. У такий спосіб формується поняття про чисту водойму і засмічену, звертається увага на важливість збереження природних водотоків у природному, незабрудненому стані.

Екологічна освіта і виховання дітей молодшої школи має чимало спільних рис із роботою з дошкільнятами: використовуються подібні методи, ставляться нескладні, але цікаві для вікової групи завдання, робота здійснюється у постійному і тісному контакті з педагогом та ін. Однак, завдання стають складнішими, а заняття – тривалішими.

Найбільш цікавим досвідом проведення екологічних заходів зі школярами молодшого віку ми вважаємо екологічну демонстрацію, яку екопросвітники заповідника організують в центрі міста Рахова щорічно (з 2010-

го року), в рамках Всеукраїнської акції «Первоцвіт». Молодші школярі крокують з транспарантами «Збережемо первоцвіти!» центральною вулицею міста і біля будівлі міської ради для мешканців Рахова проводять виступ на тему збереження ранньоквітучих видів – розповідають вірші, співають, закликають рахів'ян не купувати весняних квітів у вуличних торговців, а також роздають перехожим інформаційні флаєри. Захід триває близько 20 хвилин, але користується серед мешканців Рахова значною увагою: люди відкладають свої справи, зупиняються послухати дитячі виступи, обговорюють проблему охорони природи. Увагу містян привертає дитяче вбрання (всі учасники одягнуті у костюми підсніжників – білі накидки та шапочки з пелюстками), яке виготовили також діти (учні 8-х класів) на уроках з трудового навчання.

Молодші школярі залучаються і до проведення інших екологічних акцій і заходів. Цікавою формою екологічного навчання, яка об'єднує молодшу шкільну і дошкільну групи, вважаємо короткі екологічні вистави, акторами в яких виступають учні молодших класів, а глядачами – вихованці дитячих садків. Зокрема, екопросвітниками КБЗ проводилися такі заходи на різні теми і в рамках різних екологічних акцій – «Вода – джерело життя», «Зимуючі птахи», «Годівничка» та інші.

Діти цієї вікової групи є активними учасниками конкурсів малюнків, які організуються Карпатським біосферним заповідником щорічно, навіть кілька разів на рік, і мають різнопланову тематику: «Збережемо первоцвіти!», «Нарцисова пісня весни», «Тварини Карпат», «Природа Карпат» та інші.

Практичні завдання для цих вікових груп – молодших школярів і дошкільнят – також виступають важливим компонентом екологічного навчання та виховання.

Виготовлені власноруч «вироби» діти з гордістю демонструють батькам, розповідають про заняття, а інколи, спостерігаючи модель поведінки дорослих, яка вже не вписується в їхнє екологічне мислення, роблять зауваження. Це дає можливість опосередковано впливати на екологізацію свідомості дорослого населення.

Школярі середньої ланки (5-8 класи) – найбільш численна і найактивніша цільова група для екологічної освіти шкільної молоді.



Учасники екологічної вистави «Збережемо Матінку Землю», 2015 р.



Вікторія БУНДЗЯК,
начальник відділу
екологічної освітньо-
виховної роботи КБЗ

1. Найважливішими досягненнями Карпатського біосферного заповідника є його багатократне міжнародне визнання. Водночас на КБЗ покладена величезна відповідальність перед усім людством і його нащадками. Наша незначна за площею частина біосфери повинна бути збережена і у гідному стані передана прийдешнім поколінням. За сучасних умов це завдання реалізувати дуже непросто. Перед природоохоронцями постійно постають нові виклики і нові екологічні загрози. І це також ситуація, типова для охорони природи у світовому масштабі, що, знову ж таки, робить Карпатський біосферний заповідник частиною глобального процесу збереження живої оболонки Землі.

3. Напрямки роботи Карпатського біосферного заповідника є достатньо різноплановими і охоплюють всі найважливіші сфери. Однак, деякі з них варто посилити або активізувати. До таких я би віднесла, зокрема, рекреаційну роботу у широкому розумінні. Не йдеться тільки про роботу фахівців з рекреації. Гідний, привітний прийом туристів, зручна інфраструктура для пішохідних мандрівників, доглянута мережа доріг і стежок – це те, що формує імідж установи далеко за її межами. Кожен відвідувач повинен принести додому тільки захоплення природою, її красою

МОМЕНТ ІСТИНИ: ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА

і унікальністю. А все інше має лишитися «за кадром». Однозначно, це задача дуже важлива, але й така, що потребує комплексного підходу і злагоженої роботи багатьох структурних підрозділів та фахівців.

Потребує ґрунтовного підходу також фондрейзінг – пошук додаткових джерел фінансування. Це напрямок роботи виступає одним з найважливіших для європейських та американських природоохоронних територій, адже дозволяє виконати ті завдання, які хронічно недофінансовуються державним бюджетом, або навпаки, здійснити певні експерименти, проявити креативність. На жаль, Карпатський біосферний заповідник не може похвалитися великими досягненнями у цьому напрямку. У нас навіть немає спеціалістів, які здатні стабільно і фахово писати проекти, регулярно подавати їх на конкурс, відслідковувати діяльність фондів і, зрештою, отримувати фінансування і реалізовувати свої задуми.

4. Плюси охоронця природи Карпат для Карпатського біосферного заповідника як установи полягають в успішному виконанні завдань, які поставила перед ним держава.

Мінусами умовно можна вважати те нерозуміння і дрібні конфлікти, які час від часу виникають. Наприклад, із місцевими громадами, підприємцями, природокористувачами. Не завжди підприємці готові у першу чергу думати про збереження довкілля, а потім – про бізнес-інтереси, а місцевий мешканець дбає про тепло в оселі і, відповідно, дрова, а не про збереження букових лісів. Ці та інші приклади – це так звані конфлікти інтересів. Вони виникали, виникають і виникатимуть. Навряд їх можна віднести до реальних мінусів. Адже, загалом, заповідник успішно розв'язує ці задачі і уникає великих конфліктів. Тобто, це просто частина роботи, хоч і не найприємніша.

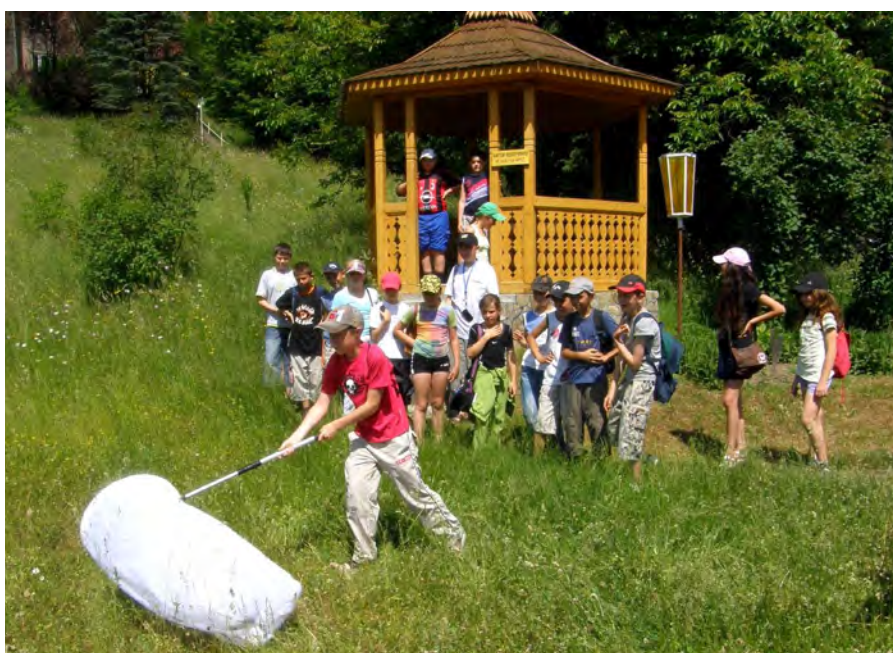
Щодо плюсів і мінусів природоохоронця Карпат на особистісному рівні. Усвідомлення того, що, працюючи задля охорони природи одного з найгарніших і найунікальніших куточків Земної кулі, ти дотичний до чогось

глобального і справді важливого для тебе особисто, твоїх дітей і дітей твоїх дітей, всіх країн і навіть всього людства, дарує неабияке задоволення! І нехай інколи буває непросто. Нехай часто тебе не розуміють оточуючі, твої сусіди і знайомі. В душі кожен з нас, відданих працівників заповідника, знає, що робота, яку ми здійснюємо щодня, насправді важлива.

5. Особисті перемоги полягають у впевненості, що в житті займаюся тим, що вважаю справді важливим. У планах на майбутнє – череда маленьких перемог на професійному шляху. Хочеться вдосконалити, оновити оформлення на наших маршрутах, екологічних стежках, осучаснити окремі елементи у візит-центрах, обладнати їх інтерактивними елементами.

6. За 20 років роботи в заповіднику чимало подій відклалося у пам'яті, і більшість з них забарвлені в яскраві, життєрадісні кольори. Польові виїзди з колегами, робота в екологічному наметовому таборі-експедиції «Ойкос» і сплав на катамаранах Тисою, спільні святкування річниць установи і Дня працівника природно-заповідної справи, курси підвищення кваліфікації в Києві і Каневі, конференції, «круглі столи» – всього і не перерахувати! Однак, найяскравішою подією, мабуть, вважаю стажування у США за програмою «Музейна справа». Понад три тижні, насичені новими враженнями, знайомствами, оглядами музейних експозицій і, звичайно, культурний шок від іншого, геть відмінного від українського, середовища.





У цьому напрямку Карпатський біосферний заповідник здійснив вдалий крок, уклавши угоди про співпрацю у сфері екологічної освіти та виховання учнівської молоді з більшістю загальноосвітніх шкіл в зоні своєї діяльності. Це дозволяє ефективно організувати співпрацю, залучити більшу аудиторію до освітніх і практичних природоохоронних заходів. Адміністрація установи також сприяє зацікавленості педагогів у розширенні і зміцненні співпраці. Так, у 2016 р. для педагогів, які надають належну увагу екологічному вихованню учнівської молоді, розроблено та проведено екологічні заняття, заходи, акції; з метою зміцнення співпраці між загальноосвітніми закладами та КБЗ проведено конкурс «Кращий екологічний урок». У ньому взяли участь загальноосвітні заклади закарпатської Гуцульщини. Організатори – Карпатський біосферний заповідник та відділ освіти, молоді та спорту Рахівської райдержадміністрації. Екскурсія до печери «Молочний камінь», знайомство з буковим пралісом Угольки, його структурою, екологічними функціями, значенням для кліматоутворення континенту, видовим складом рослинності запам'яталися учасникам назавше.

Зі школярами середньої ланки екопросвітники КБЗ проводять різноманітні заходи. Значна частина з них реалізується на базі освітніх закладів, а також організовуються тематичні та загальні екскурсії в масиви заповідника, еколого-освітні та інформаційно-туристичні центри.

Загалом, для школярів середнього шкільного віку застосовується дуже широка група освітніх методів: лекція, пояснення, доповідь, розповідь, презентація, дискусія у різних її проявах – «круглий стіл», прес-конференція, обговорення, форум, учнівська конференція тощо. Такі методи завжди використовуються у приміщенні – навчальному класі, актовому залі загальноосвітньої школи чи конференц-залі заповідника, конференц-кімнатах еколого-освітніх центрів.

Вихованці Клубу «Юні лісові рейнджери – Рахів», 2018 р.;
екологічна акція
«Карпатський сніговик», 2012 р.;
День ентомолога на
центральной садибі КБЗ, 2011 р.

Серед інтерактивних заходів можна відзначити екологічні вистави, постановки тощо. Нерідко актори, які підготували екологічну виставу, демонструють її не тільки учням своєї школи, але й інших (сусідніх міських). Щоправда, така практика застосовується тільки у центрі закарпатської Гуцульщини – Рахові, де знаходяться чотири загальноосвітні школи. У селах натомість, як правило, є тільки одна школа і виступи в інших навчальних закладах ускладнюються насамперед в організаційному плані. Інколи виступи дітей також проводяться на центральній садибі заповідника для членів його колективу – з нагоди природоохоронних дат, відзначення річниці установи, конференцій, відкриття нового інформаційно-освітнього осередку тощо.

У природному середовищі – мисах КБЗ, на екологічних стежках та екотуристичних маршрутах – проводяться тематичні екскурсії, практичні заняття з вивчення видового складу флори та фауни, екосистемних комплексів та біотопів. Тут особливу роль відіграє колекційна ділянка та дендропарк, які знаходяться на центральній садибі заповідника. Близькість від населених пунктів, наявність наукових лабораторій, Музею екології гір та іншої інфраструктури створюють сприятливу платформу і формують освітній інтерес. Однак, основну роль тут, безумовно, відіграє наявність багатой живої колекції дендропарку, дослідного розсадника декоративних і плодкових культур. Щороку, наприкінці травня – початку червня, реалізовується комплекс освітніх заходів і тематичних екскурсій: День флори, День ентомолога, День птахів, День лісу, День води. Під час цих заходів школярі під керівництвом науковців заповідника вивчають природу рідного краю: видовий склад лучної рослинності, деревних порід дендропарку і прилеглого лісу, високогірної рослинності на альпінарії, пошук гнізд, вивчення видового складу птахів, їхнього співу, кільцювання, визначають рН води найближчого гірського потоку та багато іншого. Наукові співробітники ботанічної, зоологічної та лісознавчої лабораторій готують для учнів цікаві розповіді, підбирають об'єкти вивчення під час екскурсії у природу, демонструють колекції та живі об'єкти. Лабораторія екомоніторингу урізноманітнює програму шкільного заходу знайомством з хімічним обладнанням,

проведенням нескладних аналізів річкової та джерельної води. Наявність на території дендропарку сейсмічного павільйону Карпатського відділення Інституту геофізики ім. Субботіна НАНУ дозволяє провести День сейсмолога, коли діти можуть побачити сейсмодатчики, познайомитися із принципом їх роботи і системою збору даних, дізнатися про типи землетрусів і причини їх виникнення.

На центральній садибі також проводяться і навчально-розважальні екологічні заходи. Квест з вивчення хвойних порід, туристичний квест, прочистка мінерального джерела і екотуристичного маршруту до нього, квест «Знайди цвіт папороті», екологічні ігри – лише частина навчально-розважальних заходів, які проходили на території дендропарку та колекційної ділянки у 2017 році. Особливою популярністю вони користуються під час шкільних канікул. Ігрові методи дозволяють зробити навчання ненав'язливим, мимовільним і, що найголовніше, – цікавим та ефективним. Інтерпретаційні екскурсії допомагають роз'яснити учням важливі речі (нерідко непрості для розуміння), впливають на їхній психоемоційний стан. Методи інтерпретації і «лісової педагогіки» лише набувають популярності в Україні, але наш досвід їх використання показує дуже високу ефективність.

Школярі середнього шкільного віку – активні учасники багатьох екологічних заходів, які проводяться дистанційно, насамперед конкурсів:

на кращий екологічний твір, екоплаткат (наприклад, «Година Землі», «Біорізноманіття Карпат», «Первоцвіти – провісники весни», «Збережемо ліси Карпат» та ін.), малюнків, виробів з вторинних матеріалів та ін. Слід відзначити, що конкурси малюнків організовуються заповідником з фокусом як на дітей середнього віку, так і на молодших школярів. Однак, різні вікові категорії оцінюються в різних категоріях, або проводяться окремі конкурси. Серед дистанційних заходів цікавою формою роботи також є екологічні вікторини, значна частина яких зорієнтована на вивчення природи Карпатського біосферного заповідника. Вікторини, як правило, проводяться в кілька етапів, завдання і правильні відповіді друкуються у місцевій пресі (зокрема, результативна співпраця склалася з районною газетою «Зоря Рахівщини»). Вдалими видалися вікторини «45 років на сторожі Карпат» (до 45-річчя заповідника), «Земля – наш спільний дім» (до Всесвітнього дня Землі), «Карпатський біосферний заповідник: історія, природа, охорона» (до Дня заповідника).

Діти цієї вікової групи також виступають активними учасниками гуртків, дитячих груп – постійних і тимчасових. Так, у 2016 р. на базі Рахівської загальноосвітньої школи №1 було створено Клуб «Юні лісові ренджери – Рахів». Цей шкільний гурт з'явився

Природоохоронна акція
«Година Землі» у Рахові, 2017 р.



завдяки проекту «Юні лісові рейнджери», що фінансується US Forest Service International Programs (Міжнародні програми Лісової служби США). У результаті конкурсу, проведеного благодійним фондом «Центр громадських ініціатив», проектна заявка Рахівської ЗОШ № 1 отримала підтримку і стала переможцем конкурсу проектів. Партнером виконання проекту виступають Карпатський біосферний заповідник і ДП «Рахівське лісове дослідне господарство». Заняття проводяться регулярно, щотижнево. У більшості з них беруть участь працівники – екопросвітники та науковці – заповідника. «Юні лісові рейнджери» – незмінні учасники екологічних квестів, вистав, практичних природоохоронних заходів, флеш-мобів та інших освітньо-виховних заходів, що організовуються заповідником.

Шкільна молодь (9-11 клас) – одна з фокусних груп екологічної освітньо-виховної роботи КБЗ. Діти цієї вікової групи вже бачать себе майбутніми студентами і потребують більш серйозних методів роботи. Тут основними освітніми методами виступають лекції, дискусії, дослідницькі проекти, а також індивідуальна робота за програмою Малої академії наук, підготовка до олімпіад, різноманітних екологічних конкурсів регіонального та національного рівнів. Робота з цією віковою групою потребує ґрунтовної підготовки, більш поглибленої подачі знань, значних часових ресурсів.

Карпатським біосферним заповідником також організовуються екологічні акції та екопросвітницькі заходи, які охоплюють всі вікові групи шкільної молоді, дошкільнят, доросле населення. Серед них, зокрема, слід відзначити акції з озеленення. Нерідко вони проходять в квітні – на відзначення Всеукраїнського дня довкілля, або у жовтні-листопаді – до Дня заповідника (12 листопада). Посадковий матеріал при цьому використовується власний – ви-

рощений у дослідному розсаднику декоративних культур. Сільські ради, навчальні заклади, у тому числі дошкільні, з ентузіазмом озеленують свої подвір'я.

Однією з перших масових акцій був «Марш парків». Ця всесвітня і доволі відома серед природоохоронців акція в Україну прийшла в 1996 р. і відразу Карпатський біосферний заповідник став її локальним організатором. Однак, «Марш парків» не набув великої популярності серед місцевого населення. Натомість «Година Землі», проведення якої розпочалося в Рахові в 2011 р., щороку суботнім березневим вечором збирає на центральній площі Рахова по кілька сотень людей.

Окремою позицією у роботі зі шкільною молоддю варто відзначити літні екологічні табори. Понад 20 років, починаючи з 1993 р., на території заповідника проводиться всеукраїнський екологічний наметовий табір-експедиція «Ойкос». Він збирає юних натуралістів з різних куточків України і організовувався спільно із Закарпатським обласним еколого-натуралістичним центром. Програма «Ойкос» була дуже насиченою. Три тижні юнати відвідували природні екосистеми Чорногірського, Угольського та Кузій-Трибушанського масивів, сплавлилися на катамаранах Тисою, вивчаючи висотну поясність Карпат, річкову мережу, флору і фауну Закарпаття. У 2008 р., спільно з волонтером Корпусу Миру Теодорою Кемпбел-Ор-

де, яка впродовж 2-х років проживала і працювала у с. Костилівка Рахівського району, для місцевих школярів був проведений тижневий екологічний табір на базі Кузій-Трибушанського масиву КБЗ. В окремі роки в заповіднику організовувалися 2-тижневі табори для пластунів – місцевих та з інших областей України. В останні 4 роки на базі Чорногірського масиву діє екологічний табір-вишкіл «Полонинське літо». Його учасниками стають рахівські школярі віком до 15 років. Програма включає екологічні заняття, елементи патріотичного виховання, навички туристичних подорожей тощо.

Щороку в Карпатському біосферному заповіднику проходять польову практику студенти багатьох вузів України та закордону. Студенти географічних, біологічних, лісівничих та екологічних факультетів і кафедр використовують екосистеми заповідника як природні лабораторії. Активна робота зі студентською молоддю в рамках польових практик розпочинається у травні і триває до серпня. Польові виїзди, робота на постійних пробних площах, знайомство із роботою Карпатського біосферного заповідника як науково-дослідної, природоохоронної, еколого-освітньої установи, лекції науковців, тематичні екскурсії – основні позиції програми практик, що забезпечуються колективом заповідника. Природні екосистеми установи практично щороку вивчають



Екологічні ігри зі студентами-екологами Національного транспортного університету в ПНДВ «Долина нарцисів імені В. Комендаря», 2018 р.

студенти Ужгородського, Львівського, Чернівецького національних університетів, Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка, Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

На базі КБЗ вже традиційно в липні проходять практику студенти-екологи Національного університету «Кієво-Могилянська Академія» (II-й курс, факультет природничих наук, спеціальність – екологія: охорона навколишнього середовища). Наукові працівники заповідника виступають в якості викладачів, намагаючись передати свої знання новому молодому поколінню фахівців, які працюватимуть в сфері охорони природи та наукових і екологічних досліджень.

Студентів знайомлять зі специфікою роботи природоохоронної установи в Україні. Водночас з теоретичними заняттями проводяться практичні роботи, організовуються виїзди студентів до масивів Карпатського заповідника, зокрема у високогір'я Чорногори, до букових пралісів Угольсько-Широколужанського масиву, форелевого господарства Трибушанського ПНДВ, Географічного центру Європи та інших масивів. Студенти також знайомляться із експозиціями та роботою еколого-освітніх центрів заповідника.

З 2006 року на базі КБЗ проходять практику студенти лісівничого факультету Університету сталого розвитку м. Еберсвальде (Німеччина).

Німецькі студенти вивчають місцевий досвід менеджменту лісових ресурсів та відстежують наслідки глобальних змін у регіоні. Велика увага традиційно надається екологічній та соціально-економічній ситуації в нашому краї, проблемам збереження культурно-історичної спадщини, традиційного природокористування.

Програма практики завжди насичена і завершується підсумковим семінаром.

Отже, екологічна освіта шкільної та студентської молоді в Карпатському біосферному заповіднику різноманітна за формами і методами роботи, має системний характер.

МОМЕНТ ІСТИНИ: ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА



Ельвіра АНГЕР, провідний фахівець відділу екологічної освітньо-виховної роботи КБЗ

1. На мою думку, КБЗ відіграє значну роль у світовому природоохоронному процесі, адже тут зберігаються унікальні для Європи ділянки дикої природи, серед яких особливо цінні букові праліси, а також охороняються рідкісні і зникаючі види рослин та тварин.

2. До найважливіших досягнень заповідника можна віднести включення КБЗ до Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, Європейські дипломи, якими Рада Європи неодноразово нагороджувала заповідник, також включення букових пралісів КБЗ до об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Також треба зазначити, що КБЗ активно веде співпрацю з територіальними громадами, видає власну друковану продукцію і розповсюджує інформацію серед населення в ЗМІ та Інтернет-просторі.

3. Я вважаю, що КБЗ не потрібно створювати нові напрямки в роботі, потрібно далі розвивати ті, які існують зараз.

4. Основна місія КБЗ – це охорона та збереження навколишнього середовища, обмеження масових вирубок лісу, застереження полювання на рідкісні види тварин, вилову риби та викидання сміття.

5. Моєю власною перемогою є робота у відділі екологічної освіти, яка мені подобається, адже спілкування з дітьми та молоддю в процесі просвітницької діяльності приносить чимало задоволення. В майбутньому планую і надалі займатися улюбленою справою, та намагатися якомога більше молоді залучати в природоохоронний процес.

6. У зв'язку з тим, що працюю в КБЗ не так давно, пам'ятних подій, пов'язаних з діяльністю заповідника, у мене не було, але ще все попереду...



ЕКОЛОГО-ТУРИСТИЧНИЙ ПАТРІОТИЧНИЙ ВИШКІЛ «ПОЛОНІНСЬКЕ ЛІТО»

У 2018 р. вперше був проведений еколого-туристичний патріотичний вишкіл «Полонинське літо», організаторами якого виступили Карпатський біосферний заповідник, Рахівська міська рада та туристичний клуб «FUNROUTE». Учасниками акції стали 15 учнів 5-10 класів загальноосвітніх шкіл м. Рахова, більшість з яких – члени туристичного гуртка. Локацією для проведення вишколу обрано інформаційно-туристичний центр «Високогір'я Карпат» КБЗ, що знаходиться в урочищі Перемичка, у підніжжі найвищої вершини Українських Карпат – г. Говерли. Керівниками табору стали завідувач Музею екології гір Ігор Кальба, начальник відділу екологічної освітньо-виховної роботи Вікторія Бундзяк та її заступник Іванна

*Ігор КАЛЬБА,
завідувач Музею екології гір
та історії
природокористування
в Українських Карпатах*

Колачук, вчитель географії Рахівської ЗОШ №2, керівник туристичного гуртка – Антон Візавер.

Вишкіл мав на меті оздоровити дітей, дати знання і навички з орієнтування на місцевості за азимутом, навчити розпалювати вогнище, розкласти намети. А ще – вивчення ґрунтів, ландшафтів, флори та фауни високогір'я, підкорення гір Говерли та Петросу.

Для того, щоб вишкіл відбувся, була здійснена велика підготовча робота. Не вперше проведення екологічних акцій заповідника підтримують депутатський корпус та міський голова Рахова – В.В. Медвідь. І цього



разу міською радою закуплено спорядження (чотири намети, шістнадцять спальних мішків, шістнадцять кариматів, два LED-ліхтарі, два похідних душі), профінансовано харчування та трансфер учасників вишколу.

Гімном України та підняттям державного прапора розпочалося урочисте відкриття вишколу. Вікторія Бундзяк прочитала коротку лекцію про діяльність і завдання КБЗ та розповіла про правила поведінки на заповідній території. Кожен учасник отримав блайзер із логотипом вишколу, що попередньо закупив КБЗ.

Щодня програма вишколу була насиченою та цікавою. Після відкриття табору учасники взяли участь у змаганнях зі спортивного орієнтування. Три команди активно боролися за перемогу. Всі учасники команд справились із завданням, за що отримали нагороди та грамоти.

Наступного дня перед учасниками вишколу стояла нелегка завдання – сходження на г. Говерлу. Незважаючи на складні погодні умови (сильний вітер, туман та дощ), всі учні підкорили найвищу вершину України. Повернулися втомлені, але щасливі. Відігріваючись гарячим чаєм із «яфєрниччя», за допомогою «шишкофона» переможці ділилися враженнями.

На жаль, погода все таки внесла корективи у наші плани і унеможливила сходження на г. Петрос. Третього дня керівники табору організували невелику наукову конференцію

Урочисте відкриття табору:
хвилююче звучить Гімн України



на тему «Будівництво гірськолижного курорту «Свидовець» – переваги та загрози». Учасники поділились на дві команди: «Забудовники» та «Екологи». Через три години активної підготовки «прокурори» та «адвокати» зустрілися на громадських слуханнях. «Забудовники» аргументували будівництво курорту можливістю створення робочих місць, показових полонинських господарств та розвитку туристичної інфраструктури в регіоні. Натомість «екологи» занепокоєні величезним рекреаційним навантаженням на високогір'я, що може призвести до зникнення рідкісних та червонокнижних високогірних видів рослин, великим забором води на потреби туристів, засміченням та змілінням високогірних озер, а також активним вирубуванням лісів. У підсумку «забудовники» погодились будувати курорт, дотримуючись екологічних норм та стандартів під наглядом екологів-активістів. «Екологи» все ж наполягали на розвитку «зеленого» туризму та збереженні природи Карпат. По закінченні конференції діти взяли участь в екологічних іграх, які організувала Іванна Колачук.

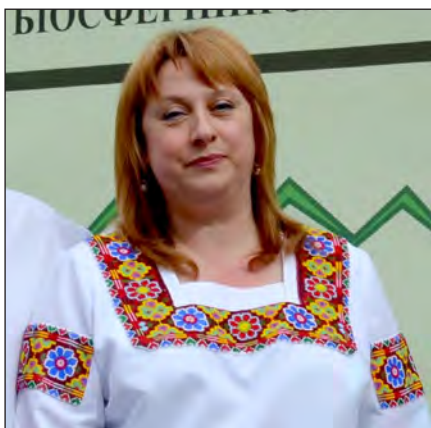
Завершився наш вишкіл спортивними змаганнями зі стрільби із пневматичної гвинтівки по мішенях та неповному розбиранні та збиранні автомата АК74. Всі учасники, в тому числі і дівчата, показали хороші результати.

Учасники вишколу отримали свідоцтва про сходження на Говерлу, а переможці спортивних змагань нагороджені грамотами.

Перший вишкіл відбувся! Страви, приготовлені на вогні, джерельна вода та активний відпочинок назавжди запам'ятаються дітям. Сподіваємось, що всі учасники отримали хороші враження, а також на те, що табір стане щорічним.

Коротка лекція про діяльність і завдання КБЗ та правила поведінки на заповідній території; зліва направо: керівники вишколу Ігор КАЛЬБА, Іванна КОЛАЧУК та Антон ВІЗАВЕР; перед власноруч приготованою вечерею





Наталія КАЛЬБА,
фахівець Музею екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах

На центральній садибі Карпатського біосферного заповідника, що знаходиться в м. Рахів, працює єдиний в Україні Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах. Створений у 1990-х роках минулого сторіччя, сьогодні він став одним із найвідоміших туристичних об'єктів Закарпаття.

Ідея створення Музею належить доктору біологічних наук, професору Ф.Д. Гамору.

Наприкінці вісімдесятих років минулого століття група працівників КБЗ на чолі з Ф.Д. Гамором відвідала Національний природний парк «Крконоші», тоді ще Чехо-Словацької республіки. В програму ознайомлення з парком входив і візит до музею «Життя і камінь». Під враженням від побаченого і виникла ідея створення власного унікального музею.

Пізніше для переймання досвіду в Крконоші була відряджена група науковців заповідника у складі В.Ф. Покиньючи, Я.О. Довганича та художника Й.В. Ягнюка.

Після їх повернення проведена клопітка робота щодо створення експозиційного плану із відповідними ескізами та інформаційного наповнення майбутнього музею. Цей методико-експозиційний план був узгоджений і затверджений на засіданні науково-технічної ради Карпатського державного заповідника і почав активно втілюватися в життя.

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ МУЗЕЮ ЕКОЛОГІЇ ГІР



Перші зали та експозиції Музею створювалися групою виконавців з Луганського краєзнавчого музею під керівництвом Надії Шаркадіної, а також місцевими художниками Павлом Годваном та Йосипом Ягнуком. Згодом, в процесі створення першої частини Музею, для більш складних робіт, зокрема створення діорам, було залучено групу художників Національної спілки художників України з Києва у складі В.В. Кікіньова, К.В. Касьяненко, Л.О. Гурської. В подальшому вони стали ключовими виконавцями всіх музейних експозицій. Основні науково-методичні консультації, дизайнерські рішення належать В.Ф. Покинйчереде. Також консультантами по створенню окремих тематичних залів виступили М.П. Рибак, Д.Д. Сухарюк, Ф.Д. Гамор. Теслярські роботи виконували Ю.М. Бройса та І.Д. Бендик.

Музейна експозиція, яка займає понад тисячу квадратних метрів, складається з двох органічно поєднаних розділів – «Природні екосистеми Карпат» та «Історія природокористування в Українських Карпатах». У межах першого розділу в екологічному плані подається інформація про історію формування Карпатських гір, їх геологію, геоморфологію, основні типи ландшафтів, рослинний і тваринний світ, а також про гори в цілому – як своєрідні феноме-

ни природи. Цей розділ доповнюється акваторіумним комплексом, який містить діючу модель гірського водотоку, з характерними водними і біляводними мешканцями.

У другій частині експозиції розкриваються основні напрямки природокористування в Українських Карпатах – від витоків заселення цих земель людиною, що розпочалося в пізньому палеоліті близько 20 тисяч років тому, і до наших днів. Розкрита унікальність і самобутність традиційного гірського землеробства, лісокористування, полонинського господарства тощо, які є невід'ємною частиною культурного надбання українських горян.

Для висвітлення тематики музею використані різноманітні експозиційні форми і засоби. Це діорами, макети, муляжі, панно, комплексні стенди, панорами тощо, які наповнені натурними експонатами і артефактами. Серед них багаті геологічні, палеонтологічні, зоологічні, археологічні колекції, елементи народного побуту і культури.

На базі Музею проводяться різноманітні заходи з учнівською молоддю, туристами, місцевим населенням, завдяки чому він виступає справжнім еколого-освітнім та культурним центром.

Щороку Музей відвідують тисячі туристів з України та закордону.

Запрошуємо відвідати Музей екології гір, що знаходиться в м. Рахові, на центральній садибі Карпатського біосферного заповідника. Враження від побаченого і почутого назавжди залишаться у Вашій пам'яті.

Експозиції Музею екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах, центральна садиба Карпатського біосферного заповідника, м. Рахів



МОМЕНТ ІСТИНИ: ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА



Петер БРАНІГ, керівник відділу Швейцарського федерального інституту лісових, снігових і ландшафтних досліджень (WSL), м. Бірменсдорф

1. КБЗ, на мій погляд, відіграє роль піонера у збереженні наземних екосистем, зокрема помірних лісів. Важливою для цієї ролі стала міжнародна співпраця.

2. Найвищим досягненням КБЗ є успішний захист найбільшого осередку європейських букових пралісів. Іншим важливим здобутком є те, що КБЗ створив середовище, яке дозволяє продовжувати наукові дослідження в цих лісах.

3. КБЗ має почати думати про те, якими будуть наслідки кліматичних змін для букових пралісів.

6. Найпам'ятнішою подією, пов'язаною з КБЗ, стало відвідання деяких віддалених районів масиву Широкий Луг. Гігантські букові дерева, що підпирають небо, лежачі колоди; атмосфера цього лісу, наче вічність, торкнулася мене, справляючи глибоке враження.

Після створення Карпатського державного заповідника (12.11.1968 р.) розпочалися цілеспрямовані та планомірні дослідження біорізноманіття заповідних територій, результати яких висвітлено в численних статтях та монографіях науковців багатьох наукових закладів та установ. Зокрема, у 1969 році побачив світ реєстр-довідник «Заповідники та пам'ятки природи України», його автори – О.Л. Липа, А.П. Федоренко, у якому вперше згадується про Карпатський державний заповідник [20]. Згодом у 1982 р. вийшли з друку науково-популярне видання «Карпатський заповідник» та монографія «Флора і рослинність Карпатського заповідника», їх авторами є С.М. Стойко, Л.О. Тасенкевич, Л.І. Мілкіна та ін. [35, 36]. А у 1997 році опубліковано колективну монографію «Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника», у якій висвітлено результати багаторічних досліджень з вивчення флори та фауни масивів заповідника [2].

За 50-річний період діяльності Карпатського заповідника його колективом випущено у світ 25 монографій, 18 томів матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій, понад 970 наукових публікацій та 41 том «Літопису природи», підготовлено 15 дисертацій, десятки студентських дипломних та курсових робіт. Зараз хочемо зупинитися тільки на деяких важливих наукових працях, оскільки детальна узагальнена інформація про перелік публікацій працівників заповідника відображена в першому та у другому виданні бібліографічного покажчика [18, 19].

До 20-річчя створення Карпатського державного заповідника було проведено науково-практичну конференцію та видано збірник тез доповідей «Проблеми изучения и охраны заповедных экосистем» [31]. У цей період у світ вийшли також видані установою інші наукові збірники, зокрема «Научные исследования в заповедниках и принципы разработки региональных программ для заповедников лесной зоны Европейской части СССР» [25] та «Соціально-екологічні і економіко-правові аспекти розвитку заповідної справи в Україні» [34].

У 1993 році заповідником організовано міжнародну науково-практичну конференцію, присвячену 25-річчю установи та видано збірник тез доповідей «Екологічні основи оптимізації ре-



Федір ГАМОР,
*заступник директора
Карпатського біосферного
заповідника, доктор
біологічних наук, професор,
заслужений
природоохоронець України,
член Національної комісії
України у справах ЮНЕСКО*

жиму охорони і використання природно-заповідного фонду» [9]. Наступного року побачив світ перший номер Всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», співзасновниками якого є Карпатський біосферний заповідник та Міністерство екології та природних ресурсів України [16]. Завдяки журналу установа змогла широко ознайомлювати населення із своєю діяльністю, екологічними подіями і веденням заповідної справи в Карпатському регіоні, проблемами охорони та використанням природних ресурсів, а також поширювати екологічні знання, формувати екологічну культуру читачів. Слід наголосити, що нині журнал є одним з найавторитетніших екологічних видань України.

Згодом було проведено міжнародну науково-практичну конференцію, присвячену 550-річчю м. Рахів та видано збірник її матеріалів «Міжнародні аспекти вивчення та охорони біорізноманіття Карпат» [24]. До 30-річчя заповідника організовано й проведено також міжнародну науково-практичну конференцію та видано два томи праць науковців Карпатського Євро-регіону «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» [21, 22]. У збірниках основна увага приділяється кон-



Богдана МОСКАЛЮК,
*начальник
редакційно-
видавничого відділу
наукових та науково-
популярних видань,
кандидат
біологічних наук*

цептуальним засадам сталого розвитку, а також питанням міжнародної співпраці, екологічної освіти та виховання, ролі громадськості та органів місцевого самоврядування у розв'язанні проблем сталого розвитку. Значна частина матеріалів стосується екологічної та соціально-економічної ситуації в Карпатському регіоні. Наступного року була проведена аналогічна конференція та видано збірник матеріалів «Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви)» [12]. У збірнику показано роль природних і антропогенних чинників у виникненні та посиленні стихійних явищ, а також закономірностях їх проявів. Детально розглядаються наслідки стихійних катастроф та заходи щодо їх попередження. Значна частина матеріалів стосується шляхів формування Карпатської регіональної екомережі та оптимізації природно-заповідних територій у Карпатському регіоні. Особлива увага зосереджена на міжнародній співпраці та ролі громадськості і органів місцевого самоврядування у запобіганні стихійним явищам і ліквідації їх наслідків.

На початку 2002 року активізувалася видавнича діяльність співробітників заповідника, щороку виходять збірники

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА:

ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ки наукових праць. Зокрема, видано два томи матеріалів доповідей міжнародної конференції «Гори і люди (у контексті сталого розвитку)» [6, 7]. У збірниках показано різноманітні аспекти сталого розвитку гірських територій. У першому томі розглядаються соціально-економічні проблеми горян та шляхи збалансованого використання природно-ресурсного потенціалу гір, а у другому – подаються статті, в яких висвітлено питання попередження причин та ліквідації наслідків стихійних явищ у горах, детально аналізуються проблеми збереження біологічного та ландшафтного різноманіття гірських територій.

У 2003 році важливе наукове видання «Natural Forest in the Temperate Zone of Europe – Values and Utilization» побачило світ у Швейцарії [30, 39]. У збірнику розглядаються проблеми структури та динаміки пралісів та природних лісів. Особлива увага акцентується на порушеннях режимів збереження біорізноманіття, а також охорони та менеджменту природних лісів. В опублікованій праці подано аналіз ролі пралісів для впровадження наближеного до природи лісового господарства та збереження біорізноманіття, висвітлено соціокультурне та соціально-економічне значення природних лісів. Цього ж року вийшов у світ путівник по лісах Карпатського біосферного заповідника «Праліси в Центрі Європи» [27]. Путівник є спільною роботою двох парт-

нерських дослідницьких установ. Згодом побачила світ важлива монографія В.О. Чумака «Попелиці Українських Карпат» [38].

У 2005 році видано збірник матеріалів міжнародної конференції «Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат» [11]. Підготовку і видання матеріалів конференції здійснено за фінансової підтримки Швейцарсько-українського проекту розвитку лісового господарства Закарпаття (FORZA). У матеріалах збірника висвітлено проблеми збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат. Розкриваються різноманітні аспекти формування духовних та культурних цінностей горян, значення для їх збереження природоохоронних територій та Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат.

Починаючи з 2006 року, шість разів на рік виходить регіональна екологічна газета «Вісник Карпатського біосферного заповідника», її засновником є Карпатський біосферний заповідник [4], на сторінках якої висвітлюються всі напрямки діяльності установи. Важливими виданнями, які побачили світ того ж року, були методичний посібник для виконання робіт у рамках українсько-голландського проекту «Праліси Закарпаття (Україна) як ядрові зони пан'європейської екологічної мережі» (проект ВВІ-МАТРА 2006 – 2007) [23], його автори Ф.Д. Гамор, П. Фейн, Я.О. Довганич, Д.Д. Сухарюк, С.М. Зиман, М.І. Волошук, монографія М.І. Бедя «Близиця-Драгобрат (флора, рослинність, охорона)» [1] та збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми сталого природокористування в Карпатському регіоні (екологія, освіта, бізнес)» [32].

Збірник наукових праць
«Природні ліси в помірній
зоні Європи – цінності та
використання»;
монографія «Праліси Закарпаття»



У 2007 році установою проведено міжнародну науково-практичну конференцію та видано науковий збірник «Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах» [13]. Матеріали збірника присвячені розгляду проблем розвитку екологічного туризму в Карпатах як складової сталого розвитку регіону. Детально аналізуються впливи екотуризму на соціально-економічний розвиток, особливості менеджменту екотуристичної діяльності, а також пов'язані з ними проблеми збереження біорізноманіття, зокрема на територіях об'єктів природно-заповідного фонду. Крім того, цього ж року випущено фотоальбом «Запрошення на бал весни у Долину нарцисів», його автори В.І. Комендар, Ф.Д. Гамор, С.Ю. Мельник [15]. У фотоальбомі знайшла своє відображення перлина багатой і розмаїтої природи Закарпаття – унікальний масив Карпатського біосферного заповідника – Долина нарцисів.

Наступного року, до 40-річчя заповідника, за фінансової підтримки Швейцарсько-українського проекту розвитку лісового господарства в Закарпатті FORZA, Дунайсько-Карпатської програми Всесвітнього фонду дикої природи (WWF-DCP) та екологічного клубу «Карпати» проведено міжнародну науково-практичну конференцію та видано науковий збірник «Розвиток заповідної справи в Україні і формування пан'європейської екологічної мережі» [33]. Матеріали збір-

ника присвячені проблемам розвитку природно-заповідного фонду у системі пан'європейської екологічної мережі. Детально аналізуються організація моніторингу за станом біорізноманіття, накопичення наукової бази даних як індикатори ефективності формування екомережі та роль еколого-освітньої та туристично-рекреаційної діяльності у цьому контексті. Цього ж року побачила світ монографія «Праліси Закарпаття. Інвентаризація та менеджмент» [28], видана за фінансової підтримки Уряду Нідерландів. У монографії узагальнено результати українсько-голландського проекту (ВВІ-Matra) з інвентаризації та картування пралісів Закарпаття. Розглядається історія охорони та вивчення пралісів, критерії та методика їх визначення. Аналізується розподіл пралісів за типами деревостанів, геоботанічними округами, землекористувачами, природоохоронним статусом, основними орографічними одиницями, оцінюється склад біорізноманіття тощо. Подаються карти, структура геоінформаційної бази даних, стратегія та план дій щодо збереження пралісів.

У 2010 році вийшла друком монографія «Тирлич жовтий (*Gentiana lutea* L.) в Українських Карпатах» [37], в якій подано матеріали про поширення тирлича жовтого, відомості про геоботанічну характеристику угруповань, його онтогенез, розмноження тощо.

До 45-річчя створення заповідника, у 2013 році, за фінансової підтрим-

ки ЮНЕСКО, проведено міжнародну науково-практичну конференцію та видано науковий збірник «Букові праліси та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання» [3]. Матеріали збірника присвячені аналізу проблем збереження та сталого використання букових пралісів і давніх букових лісів Європи. Розглянуто їх роль у збереженні біологічного різноманіття, значення для пом'якшення впливу глобальних кліматичних змін, впровадження екологічних моделей сталого лісокористування та використання у наукових, освітніх та екотуристичних цілях.

У 2014 році, за фінансової підтримки Всеукраїнської громадської організації «Асоціація природоохоронних територій України», вийшла друком наукова монографія «Нарцис вузьколистий (*Narcissus angustifolius* Curt.) у природній флорі України» [17]. Її авторами є науковці Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного Національної академії наук України та Карпатського біосферного заповідника доктори біологічних наук, професори С.М. Зиман та Ф.Д. Гамор і кандидати біологічних наук О.В. Булах та М.І. Волощук. У книзі подано результати багаторічних фундаментальних еколого-біологічних досліджень нарциса вузьколистого – унікального ботанічного таксона, які можна вважати суттєвим вкладом у розвиток біологічної науки. Проаналізовано історію досліджень виду у вітчизняній та зарубіжній літературі, географію його поширення, подано еколого-фітоценологічні, морфологічні та популяційні особливості. Наголошено, що реалізація, зокрема у Долині нарцисів, природоохоронних заходів (періодичне сінокосіння, вирубування верб та регулювання гідрологічного режиму) дозволяє підтримувати цю популяцію у задовільному стані. Більше того, регулювання сукцесійних процесів забезпечує збереження тут ще 23 видів рідкісних та ендемічних рослин і 10 видів рідкісних тварин, які занесені до Червоної книги України та Міжнародних червоних списків.

У цьому ж році Міністерство екології та природних ресурсів України, Карпатський біосферний заповідник та Ужанський національний природний парк опублікували, за редакцією доктора біологічних наук, професора, заслуженого природоохоронця України, заступника директора Карпатського





Збірник нормативно-правових актів та наукових статей «Основи управління біосферними резерватами в Україні»; збірник матеріалів конференції з нагоди XXIII міжнародного гуцульського фестивалю та відзначення 45-річчя Програми МАБ ЮНЕСКО

біосферного заповідника Ф.Д. Гамора та кандидата біологічних наук, заслуженого природоохоронця України, начальника відділу розвитку природно-заповідного фонду Мінприроди України Г.В. Парчука, збірник матеріалів «Основи управління біосферними резерватами в Україні» [26]. У збірнику розміщено основні нормативно-правові акти ЮНЕСКО (Резолюція 28-ої Генеральної конференції ЮНЕСКО (1995 р.), Концепція розвитку біосферних резерватів, Севільська стратегія для біосферних резерватів, Статутні рамки Всесвітньої мережі біосферних резерватів, Памплонські рекомендації (Севілья+5) щодо створення та функціонування транскордонних біосферних резерватів, Мадридський план дій для біосферних резерватів, Дрезденська декларація про біосферні резервати та зміни клімату тощо) та українського законодавства, що регламентують діяльність біосферних резерватів (заповідників). Представлено статті, коментарі та номінації, які присвячені аналізу досвіду роботи з реалізації в Україні та за кордоном основних засад функціонування біосферних резерватів, зокрема виконання Статутних рамок про біосферні резервати, Севільської стратегії, Мадридського плану дій та Дрезденської декларації про біосферні резервати та зміни клімату, окреслено перспективи розвитку мережі біосферних резерватів в Україні. Публікується проект модельного закону



щодо імплементації концепції біосферних резерватів до національних законодавчих актів, що розроблений національним комітетом Франції з Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» у 2010 році, і який Міжнародна координаційна рада Програми «Людина і біосфера» ЮНЕСКО рекомендує для впровадження урядами усіх країн, де створені біосферні резервати. У збірнику вміщено також матеріали міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні», який пройшов 1-3 жовтня 2014 року на базі Ужанського національного природного парку.

З нагоди XXIII Міжнародного гуцульського фестивалю та відзначення 45-річчя Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» заповідником проведено міжнародну науково-практичну конференцію та видано збірник її матеріалів «Екологічні, соціально-економічні та історико-культурні аспекти розвитку прикордонних територій Мараморощи-



ни» [10]. Матеріали збірника присвячені екологічним, соціально-економічним та історико-культурним аспектам розвитку прикордонних територій Мараморощини. Розглянуто екологічні проблеми використання лісових ресурсів, освоєння корисних копалин та будівництва гідроелектростанцій в гірських районах, збереження ландшафтного й біологічного різноманіття, створення українсько-румунського резервату у Марамороських горах та шляхи розв'язання проблем забруднення населених пунктів побутовими відходами. Наголошується на історико-культурних аспектах, туризмі, розбудові прикордонної інфраструктури та відновленні історичних транскордонних пасажирських залізничних перевезень як пріоритетних напрямках прикордонного співробітництва.

У 2016 році у Карпатському біосферному заповіднику створено спеціальний редакційно-видавничий відділ, з метою підготовки до друку та видання

періодичних наукових та науково-популярних видань установи. Так, вийшов у світ перший номер періодичного наукового видання «Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України», який в 2015 році зареєстрований Міністерством юстиції України [29]. Метою щорічника є поширення відомостей про результати природничих наукових досліджень у Карпатському регіоні, інформування наукової та природоохоронної громадськості про актуальні питання вивчення біотичного й ландшафтного різноманіття, охорони природи та використання природних ресурсів, сталого розвитку Карпатського регіону та ведення заповідної справи. Видання наукового щорічника сприяє об'єднанню науковців різних напрямів і спеціальностей у справі дослідження природи Карпат, а наукові праці й науково-практичні рекомендації, які публікуються в збірнику, сприяють не тільки активізації досліджень, але й допомагають збереженню природи та організації сталого природокористування в Карпатах.

У 2017 році Всеукраїнська громадська організація «Асоціація природоохоронних територій України», громадська організація «Карпатське екологічне товариство» та Карпатський біосферний заповідник випустили у світ збірник науково-популярних та публіцистичних матеріалів «Заповідна справа

в Україні: абсолютна заповідність чи європейська модель гармонії людини і природи?» [14]. У книзі, за загальною редакцією заслуженого природоохоронця України М.П. Стеценка та доктора біологічних наук, професора, заслуженого природоохоронця України Ф.Д. Гамора, розглянуто дискусійні питання становлення й розвитку заповідної справи в Україні. Проаналізовано проблеми активної та пасивної охорони природи, запровадження в практику роботи режиму абсолютної заповідності. Порушено основні проблеми функціонування природоохоронних установ, зонування та менеджменту на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду. Окреслено перспективи розвитку установ природно-заповідного фонду як модельних територій для сталого розвитку та необхідність удосконалення природоохоронного законодавства в Україні.

У цьому ж році, з нагоди десятиріччя занесення букових пралісів Карпат до списку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО, в Ужгороді видано монографію професора, доктора біологічних наук Федора Гамора «Всесвітнє визнання букових пралісів Карпат: історія та менеджмент» [5]. Монографія подає детальний звіт про минулі події, пов'язані з підготовкою національних проектів та їх внесенням до списку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО, а також – детальну інфор-

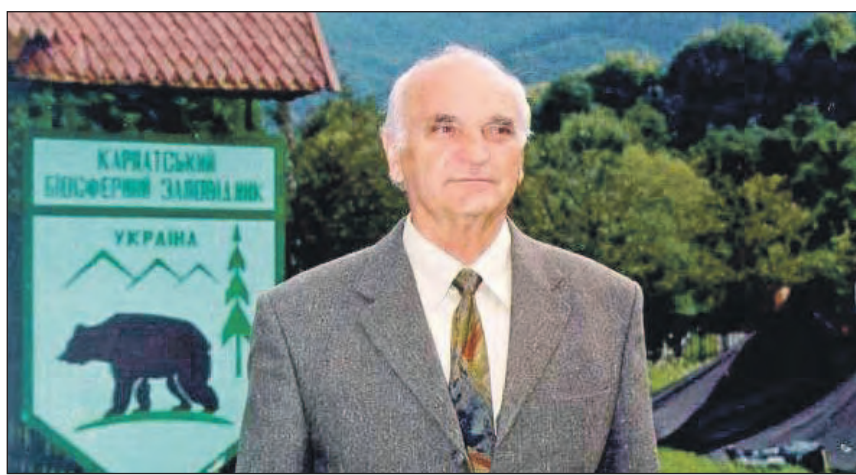
мацію про природоохоронне управління буковими лісами Карпат та Європи для ефективної співпраці з громадськими організаціями, місцевою владою та власниками лісів. На допомогу читачеві – детальний огляд офіційних документів різних рівнів органів охорони природи, пов'язаних з менеджментом букових лісів, починаючи з Президента України, через обласні органи влади аж до органів місцевого самоврядування. Цей огляд також включає юридичні документи з охорони та збереження букових пралісів як об'єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

З нагоди 10-річчя включення букових пралісів Карпат до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в місті Рахові проведено міжнародну науково-практичну конференцію та видано науковий збірник матеріалів «Десятиріччя створення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини: історія, стан та проблеми впровадження інтегрованої системи менеджменту» [8]. У матеріалах збірника розглядаються результати досліджень науковців з історії створення транснаціонального українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», впровадження інтегрованої системи менеджменту, залучення місцевих громад, громадських організацій та інших заці-



Збірник вибраних матеріалів «Заповідна справа в Україні: абсолютна заповідність чи європейська модель гармонії людини і природи?»; збірник матеріалів конференції з нагоди 10-річчя включення букових пралісів Карпат до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; монографія «Нарцис вузьколистий у природній флорі України»

МОМЕНТ ІСТИНИ: ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА



**Д-р Іван ВОЛОЩУК,
професор, Словацьке
екологічне товариство
Словацької академії наук,
м. Татранська Ломніца**

1. Карпатський біосферний заповідник відомий своїми глобальними природоохоронними процесами з 1990 року. Він розгорнув активну міжнародну співпрацю, яка успішно представила природоохоронну діяльність України в Європі. Сповідуючи комплексну концепцію захисту біорізноманіття, КБЗ став однією з провідних природоохоронних установ в Україні та Східній Європі. Завдяки її колишньому директору проф. Федору Гамору започаткував успішну співпрацю зі словацькими та німецькими природоохоронними установами. Наукові конференції, організовані КБЗ, зробили вагомий внесок у покращення природоохоронних, екологічних та практичних аспектів охорони природи Карпат.

2. Серед найважливіших заходів КБЗ, ініційованих колишнім директором проф. Федором Гамором, можна виділити:

- участь у міжнародних дослідженнях карпатських лісів (1991-1993 рр.) щодо відновлення дослідних площ проф. Златніка з 1935-1938 рр.

- Спільна участь зі словацькими природоохоронними діячами (проф. Волощук) в процесі розробки номінаційного досьє об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат» (2000-2007 рр.).

- Співпраця з німецькими (проф. Кнапп) та словацькими (проф. Волощук) представниками природоохоронної сфери щодо підготовки номінаційного досьє об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» (2008-2011 рр.).

- Участь у підготовці номінаційного досьє об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» (2012-2017 роки).

- Щорічна організація міжнародних конференцій, присвячених питанням охорони та управління біорізноманіттям Карпат.

- Будівництво Музею екології гір у Рахові та еколого-інформаційних центрів в Географічному центрі Європи та в інших місцевостях КБЗ.

3. Важливим внеском КБЗ у природоохоронний процес Карпатських гір стало би будівництво «Центру бібліографії праць з охорони природи Карпат».

6. Серед моїх найяскравіших спогадів про співпрацю з КБЗ та його колишнім директором проф. Федором Гамором можна відзначити:

- Моє надзвичайне захоплення особою колишнього директора КБЗ проф. Федора Гамора за його витривалість, жертвовність і особисту пристрасть до охорони природи Карпат.

- Хочеться згадати наукову конференцію в Яремчі, 1991 р., де я ініціював створення Асоціації карпатських національних парків та заповідників.

- Я високо ціную надзвичайно активну участь КБЗ в міжнародному співробітництві Асоціації карпатських національних парків та заповідників, заснованої в 1992 році в Татранській Ломніці.

- Співпраця з КБЗ у справі відтворення (повторного заселення) бабака – *Marmota marmota ssp. tatrica* – в околицях г. Піп-Іван Марамороський в 1993 році.

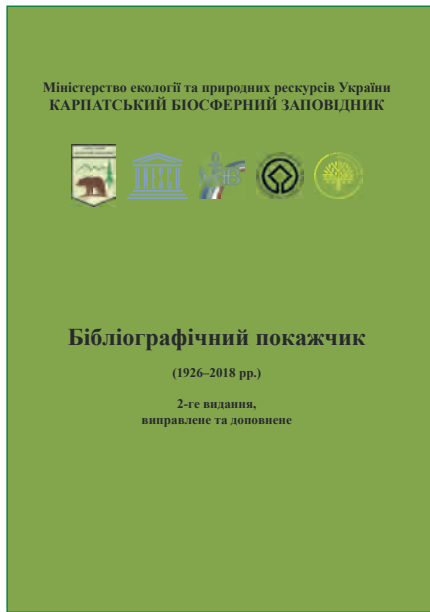
- Матеріальна допомога у відновленні дослідницьких площ професора Златніка в 1992-1994 роках в околицях г. Піп-Іван Марамороський.

- Щорічна активна участь КБЗ у діяльності Асоціації карпатських національних парків та заповідників шляхом організації численних міжнародних наукових конференцій.

- Концептуальне та цілеспрямоване співробітництво з підготовки номінації об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» з проф. Федором Гамором та німецькими колегами проф. Кнаппом та проф. Ібішем з Університету м. Еберсвальде.

- Співпраця з національними парками у всій Європі для підготовки номінаційного досьє об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».





ський біосферний заповідник: жити у гармонії з природою», «Флора і рослинність КБЗ», «Фауна Карпатського біосферного заповідника», «Ветерани заповідника» та багато ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бедей М.І. Близниці – Драгобрат (флора, рослинність, охорона) – Ужгород: Ліра, 2006. – 108 с.

2. Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника / [Кол. авт., Ред. рада: Я.І. Мовчан, Ф.Д. Гамор, Ю.Р. Шеляг-Сосонко, І.О. Дудка, І.В. Загороднюк]. – К.: Інтерекосцентр, 1997. – 711 с.

3. Букові праліси Карпат та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання. Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 16-22 вересня) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.] – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2013. – 378 с.

4. Вісник Карпатського біосферного заповідника / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (шеф-редактор), М.П. Рибак та ін.] – Рахів: Карпатський біосферний заповідник, 2006–2018 рр.

5. Гамор Ф.Д. Всесвітнє визнання букових пралісів Карпат: історія та менеджмент. Матеріали з нагоди десятиріччя створення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». – Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2017. – 248 с.

6. Гори і люди (у контексті сталого розвитку). Матеріали міжнарод. конф. (Рахів, 14-18 жовтня) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.]. – Рахів, 2002. – Т. 1. – 509 с.

7. Гори і люди (у контексті сталого розвитку). Матеріали міжнарод. конф. (м. Рахів, 14-18 жовтня) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.]. – Рахів, 2002. – Т. 2. – 603 с.

8. Десятиріччя створення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»: історія, стан та проблеми впровадження інтегрованої системи менеджменту. Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 26-29 вересня) / [Ф.Д. Гамор (відп. ред.)]. – Львів: Растр-7, 2017. – 414 с.

9. Екологічні основи оптимізації режиму охорони і використання природно-заповідного фонду. Тези допов. міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Карпатського біосферного заповідника (м. Рахів, 11-15 жовтня) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.]. – Рахів, 1993. – 290 с.

10. Екологічні, соціально-економічні та історико-культурні аспекти розвитку прикордонних територій Мараморощини. Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 2-4 вересня) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.]. – Хмельницький: ФОП Петришин, 2016. – 338 с.

11. Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат. Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Рахів, 1-5 вересня 2005) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.]. – Рахів, 2005. – 489 с.

12. Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви). Матеріали міжнарод. наук.-

Бібліографічний покажчик (1926–2018); збірник матеріалів конференції «Букові праліси та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання»

кавлених груп для його збереження. Аналізується стан та перспективи поглиблення наукових досліджень, еколого-освітньої роботи та впровадження сталого розвитку в регіоні розташування об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, антропогенні загрози та ризики катастроф на об'єктах глобальної цінності, досвід та проблеми організації освітніх та інформаційних програм, спрямованих на популяризацію та формування поваги й прихильності людей до Всесвітньої спадщини, шляхи удосконалення законодавства для її збереження.

Хочемо звернути увагу і на найновіші книги професора Ф.Д. Гамора, які нещодавно вийшли з друку: «Еталон європейських лісових екосистем та природоохоронної справи» та «Україна-Румунія: мости народної дипломатії. Нотатки з нагоди 20-річчя участі Союзу українців Румунії та Карпатського біосферного заповідника в процесі розвитку українсько-румунської транскордонної співпраці на Мараморощині». У першій подається коротка історична довідка про створення лісових резерватів у Карпатах, організацію Карпатського заповідника та розширення його території. А також пропонуються аналітичні матеріали щодо створення Карпатського біосферного заповідника, нагородження його Європейським дипломом, занесення букових пралісів Карпат до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини та прийняття Президентом

і Урядом України рішень про їх збереження та сталий розвиток гірських населених пунктів у зоні розташування пралісів та ін. У другій книзі розглядається досвід участі Союзу українців Румунії та Карпатського біосферного заповідника у процесі розвитку українсько-румунської співпраці на Мараморощині. Велика увага приділяється питанням відбудови зруйнованого автомобільного моста через Тису в Діловому-Валя Вишеулуй, відновленню руху історичних пасажирських поїзвів через місто Рахів до Румунії, Будапешта та Праги, створенню транскордонного українсько-румунського біосферного резервату у Марамороських горах тощо.

Таким чином, видавнича діяльність заповідника наразі є важливим компонентом науково-дослідної роботи, яка сприяє забезпеченню ролі установи як потужного інтелектуального центру. Карпатський біосферний заповідник є засновником серії періодичних видань, зокрема Всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати» (випущено 55 номерів), регіональної екологічної газети «Вісник Карпатського біосферного заповідника» (випущено 72 номери), наукового збірника «Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України» (випущено 3 номери).

Наразі триває робота науковців заповідника над підготовкою до друку серії наукових видань, зокрема «Карпат-

прат. конф. (м. Рахів, 21-24 вересня) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.]. – Рахів, 1999. – 400 с.

13. Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах. Матеріали міжнарод. наук.-прат. конф. (м. Рахів, 10-12 жовтня) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.]. – Рахів, 2007. – 404 с.

14. Заповідна справа в Україні: абсолютна заповідність чи європейська модель гармонії людини і природи? Збірник вибраних матеріалів / [за ред. М.П. Стеценка, Ф.Д. Гамора]. – Львів: Тиса, 2017. – 238 с.

15. Запрошення на бал весни у Долину нарцисів: Фотоальбом / В.І. Комендар, Ф.Д. Гамор, С.Ю. Мельник–Ужгород: ВАТ Патент, 2007. – 48 с.

16. Зелені Карпати: Всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал / [Гол. ред. Ф.Д. Гамор]. – Рахів: Карпатський біосферний заповідник, Міністерство екології та природних ресурсів України, 1994 – 2018 рр.

17. Зиман С.М., Гамор Ф.Д., Булах О.В., Волошук М.І. Нарцис вузьколистий в Українських Карпатах. – Київ: Фітосоціоцентр, 2014. – 60 с.

18. Карпатський біосферний заповідник. Бібліографічний покажчик (1926–2008 рр.). – Рахів, 2008. – 88 с.

19. Карпатський біосферний заповідник. Бібліографічний покажчик (1926–2018 рр.). 2-ге видання, виправлене та доповнене / [Упоряд. С.К. Ляшенко; відпов. ред. Ф.Д. Гамор. – Львів: Растр-7, 2018. – 186 с.

20. Карпатський державний заповідник. Заповідники та пам'ятки природи України (реєстр-довідник) / О.Л. Липа, А.П. Федоренко. – К.: Урожай, 1969. – С. 13–14.

21. Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку. Матеріали міжнарод. наук.-прат. конф., присвяч. 30-річчю Карпатсько-

го біосферного заповідника (м. Рахів, 13-15 жовтня) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.]. – Рахів, 1998. – Т. 1. – 378 с.

22. Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку. Матеріали міжнарод. наук.-прат. конф., присвяч. 30-річчю Карпатсько-го біосферного заповідника (м. Рахів, 13-15 жовтня) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.]. – Рахів, 1998, Т. 2. – 345 с.

23. Методичний посібник для виконання робіт у рамках українсько-голландсько-го проекту «Праліси Закарпаття (Україна) як ядрові зони пан'європейської екологічної мережі» (проект ВВІ-MATRA 2006 – 2007) / Ф.Д. Гамор, П. Фейн, Я.О. Довганич, Д.Д. Сухарюк, С.М. Зиман, М.І. Волошук. – Рахів, 2006. – 60 с.

24. Міжнародні аспекти вивчення та охорони біорізноманіття Карпат. Матеріали міжнарод. наук.-прат. конф., присвяч. 550-річчю м. Рахів (м. Рахів, 25-27 вересня) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.]. – Рахів, 1997. – 419 с.

25. Научные исследования в заповедниках и принципы разработки региональных программ для заповедников лесной зоны Европейской части СССР. Тез. докл. регионального семинара (г. Рахов, 23-25 августа) / [Ред. кол.: Е.М. Антонова, В.Б. Бейко, Ф.Д. Гамор, Я.Е. Довганич, Т.М. Корнеева, К.П. Филонов (отв. ред.) и др.]. – Ужгород, 1990. – 169 с.

26. Основи управління біосферними резерватами в Україні. Збірник нормативних-правових актів та науково-пратичних статей, підготовлених у рамках проведення міжнародного науково-пратичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1-3 жовтня 2014 р. Ужанський НПП, Закарпатська область) / [за ред. Ф.Д. Гамора, Г.В. Парчука]. – Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2014. – 320 с.

27. Праліси в Центрі Європи: Путівник по лісах Карпатського біосферного заповідника / [Кол. авт., ред.: У.-Б. Бреддлі, Я. Довганич]. – Бірмендсдорф: Швейцарський федеральний ін-т досліджень лісу, снігу і ландшафтів (WSL). – Рахів: Карпатський біосферний заповідник (КБЗ), 2003. – 192 с.

28. Праліси Закарпаття: Інвентаризація та менеджмент / [Ф.Д. Гамор, Я.О. Довганич, В.Ф. Покин'єра, Д.Д. Сухарюк, Й.Й. Бундзяк, Ю.Ю. Беркела, М.І. Волошук, Б.Й. Годованець, М.В. Кабаль. – Рахів, 2008. – 85 с.

29. Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (гол. ред.), М.П. Козловський (заст. гол. ред.) та ін.]. 2016–2018 рр.

30. Природні ліси в помірній зоні Європи – цінності та використання. Тез. допов. міжнарод. конф. (м. Мукачево, 13-17 жовтня) / [Eds.: Commarmot B., Namor F. – Бірмендсдорф: Швейцарський федеральний ін-т досліджень лісу, снігу і ландшафтів (WSL)]. – Рахів: Карпатський біосферний заповідник (КБЗ), 2003. – 275 с.

31. Проблемы изучения и охраны заповедных экосистем. Тез. докл. науч.-прат. конф., посвящ. 20-летию Карпатского государственного заповедника (г. Рахов, 13-15 октября) / [Ред. кол.: Н.Ю. Бигун, Ф.Д. Гамор (отв. ред.), Я.Е. Довганич, В.И. Комендар, А.Е. Луговой и др.]. – Рахов, 1988. – 152 с.

32. Проблеми сталого природокористування в Карпатському регіоні (екологія, освіта, бізнес). Матеріали міжнарод. наук.-прат. конф. (Хуст–Рахів, 10-11 травня) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.]. – Хуст – Рахів, 2006. – 322 с.

33. Розвиток заповідної справи в Україні і формування Пан'європейської екологічної мережі. Матеріали міжнарод. наук.-прат. конф. (м. Рахів, 11-13 листопада) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.]. – Рахів, 2008. – 510 с.

34. Соціально-екологічні і економіко-правові аспекти розвитку заповідної справи в Україні. Тези допов. наук.-прат. семінару (м. Рахів, 17-19 березня) / [Ред. кол.: Ф.Д. Гамор (відп. ред.) та ін.]. – Рахів, 1992. – 115 с.

35. Стойко С.М., Тасенкевич Л.О., Мілкіна Л.І. та ін. Карпатський заповідник. – Ужгород: Карпати, 1982. – 128 с.

36. Стойко С.М., Тасенкевич Л.О., Мілкіна Л.І. та ін. Флора і рослинність Карпатського заповідника. – К: Наук. думка, 1982. – 220 с.

37. Тирлич жовтий (*Gentiana lutea* L.) в Українських Карпатах / [М.І. Бедей, О.П. Крись, М.І. Волошук, І.А. Маханець]. – Ужгород: ПП «Повч Р.М.», 2010. – 132 с.

38. Чумак В.О. Попеліці Українських Карпат (Blattlaeuse der Ukrainischen Karpaten). – Ужгород: Мистецька лінія, 2004. – 160 с. (нім.)

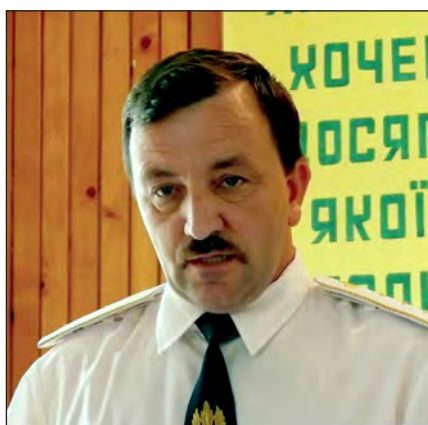
39. Natural Forests in the Temperate Zone of Europe – Values and Utilization: Proceedings of Conference (Mukachevo, Ukraine, October 13 – 17, 2003) [Eds.: Commarmot B., Namor F.]. – Birmensdorf: Swiss Federal Research Institute (WSL). – Rakhiv: Carpathian Biosphere Reserve (CBR), 2005. – 485 p.



Науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України «Природа Карпат»; монографія Ф. Гамора «Еталон європейських лісових екосистем та природоохоронної справи»

ПРО СТАН ВИКОНАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ ТА ЗМІЦНЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ У КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ

Микола РИБАК,
директор
Карпатського
біосферного заповідника,
заслужений
природоохоронець України



Карпатський біосферний заповідник розташований на території Рахівського (72% загальної території), Тячівського (22%), Хустського (4%) та Виноградівського (2%) районів Закарпатської області. Загальна площа заповідника становить 58035,8 га і складається із земель, переданих йому в постійне користування площею 39485,8 га, та земель інших землекористувачів, площею 18550,0 га, які входять до складу території заповідника без вилучення.

У 2018 році завершуються роботи щодо розроблення проекту організації території та матеріалів лісовпорядкування, що є дуже важливим показником успішності роботи Карпатського біосферного заповідника.

Природоохоронні заходи у КБЗ плануються щорічно відповідно до проекту організації території та охорони його природних комплексів в обсягах, що підкріплені можливістю фінансування за рахунок загального та спеціального фондів Державного бюджету. Спеціальна адміністрація заповідника може здійснювати природоохоронні заходи лише на земельних ділянках, наданих у постійне користування.

Так, у період 2002-2015 рр. на території КБЗ здійснювались рубки догляду, санітарно-оздоровчі заходи (суцільні санітарні рубки, вибіркові санітарні рубки і ліквідація захаращеності) та інші природоохоронні рубки. Причини призначення санітарно-оздоровчих заходів – пошкодження шпилькових насаджень кореневою губкою, стовбурною гниллю, стовбуровими шкідниками, зокрема кроїдом-друкарем, пошкодження листяних насаджень трутовиком, наявність вітровалів та вітроломів. Рубки догляду проводились відповідно до проекту організації території та охорони природних комплексів КБЗ (2002). Інші рубки, які здійснювались за 14-річний період – це прибирання небезпечних дерев уздовж доріг і туристичних маршрутів, прорізка небезпечних дерев під електролініями, розчистка сінокосів та вирубка верб у ПНДВ «Долина нарцисів».

Як повідомлялось раніше, буревієм, що пронісся 29 червня та 17 вересня 2017 року у Рахівському районі Закарпатської області, на території КБЗ (територія заповідника у постійному користуванні) спричинено значні вітровали та буреломи. Було повалено близько 20 тис. кубометрів деревини

на площі близько 200 га. Санітарно-оздоровчими заходами в основному вдалося ліквідувати наслідки стихії. Затримкою стала невизначеність щодо порядку ліквідації наслідків буревію на території, яка передана заповіднику під охорону та виконання природоохоронних заходів. Нині цю проблему врегульовано, активно вживаються заходи щодо завершення зазначених робіт.

Щороку службою державної охорони проводиться лісопатологічне обстеження насаджень, за результатами якого готується інвентаризація осередків шкідників та хвороб лісу станом на 1 листопада поточного року. Пошкоджені ділянки насаджень включались до плану проведення санітарно-оздоровчих заходів.

Щороку проводяться профілактичні заходи з попередження лісових пожеж. Це облаштування та ремонт мінералізованих смуг та доріг протипожежного призначення, встановлення протипожежних аншлагів та проведення роз'яснювальної роботи з місцевим населенням, відвідувачами тощо.

За період 2002-2015 років на території КБЗ рубки проведено на площі 9192,4 га з вирубуванням 162241 м³ деревини, у тому числі: у заповідній зоні – на площі 3,7 га з вирубуванням 68 м³ деревини (прорізка стежок); у зоні антропогенних ландшафтів на площі 6250,34 га з вирубуванням 82770 м³ деревини; у буферній зоні – на площі 2589,65 га з вирубуванням 72390,5 м³ деревини; у зоні регульованого заповідного режиму – на площі 338,66 га з вирубуванням 4543 м³ деревини.

Отримана деревина від рубок виділялась населенню, що проживає у зоні діяльності заповідника та для власних потреб.

У відповідності з планом природоохоронних заходів за період 2002-

2015 років на території заповідника щорічно проводились:

- протипожежні заходи: догляд за мінералізованими смугами у середньому – 60,82 км; облаштування та ремонт гірських стежок, у середньому – 59,16 км; ремонти та утримання доріг, у середньому – 24,23 км; розчистка гірських потоків – 6,7 км;

- біотехнічні заходи: заготовлялось по 1400 кормових віників; проводився ремонт 7 годівниць та 10 солонців; заготовлялось сіно для підгодівлі тварин – 65,14 цнт; влаштовувались пархалища – 2 шт; проводився ремонт річкових перепадів – 28,2 пог. м.

За період 2002-2016 рр. на території КБЗ поза межами заповідної зони, у порядку загального використання, проводилася заготівля дикорослих плодів, ягід та грибів місцевим населенням. Запаси цих рослинних ресурсів лісу невеликі, а обсяги заготівлі незначні і не вчиняють негативного впливу на лісові екосистеми.

Також на території заповідника, поза межами заповідної зони, щорічно здійснювалося сінокосіння на площі в середньому 345 гектарів. Також проводилось випасання худоби (в середньому на рік: 922 голів ВРХ, 16 коней, 7295 овець та 34 кози) на площі 7332,8 га. Навантаження на 1 гектар угідь для овець і кіз складає в середньому 2,5-3 голови на га (при допустимому до 5), для коней та ВРХ відповідно 1-1,3 голови на га (при допустимому до 2).



Зліва направо: заступник Рахівської районної ради Іван КОПІЧ, голова Тячівської районної ради Василь КАГАНЕЦЬ, директор КБЗ Микола РИБАК та заступник директора установи професор Федір ГАМОР під час засідання Координаційної ради КБЗ (2016 р.); директор КБЗ, заслужений природоохоронець України Микола РИБАК спілкується зі студентами Університету сталого розвитку м. Еберсвальде, Німеччина (2017 р.); під час наради керівників установ ПЗФ Карпатського регіону під головуванням Міністра екології та природних ресурсів України Остана СЕМЕРАКА (Яворівський НПП, травень 2016 р.). Крайні справа: директори НПП «Синевир» Микола ДЕРБАК та КБЗ – Микола РИБАК



У науковому дозорі

Для потреб ведення полонинського господарства адміністрація заповідника виділяє необхідний обсяг деревини, яка отримана від проведення природоохоронних рубок.

Сінокосіння здійснювалося працівниками заповідника, які мають службові сінокосні наділи, місцевим населенням на підставі укладених угод. Випасання худоби – на традиційних пасовищах, полонинах, сінокосах та в межах присадибних ділянок громадян, що проживають на території заповідника.

У ПНДВ «Долина нарцисів», з метою збереження біоценозів за участю нарциса вузьколистого та інших рідкісних та ендемічних видів, сінокосіння проводиться у зоні регульованого заповідного режиму після спеціального обстеження робочою групою НТР КБЗ та отримання відповідного дозволу.

Одним із основних завдань, які покладаються на заповідник, є забезпечення невиснажливого використання природних ресурсів шляхом створення сприятливих умов для організації туризму, відпочинку та рекреаційної діяльності в природних умовах. Головною умовою такої діяльності є недопущення нанесення шкоди природним комплексам, забезпечення їх збереження і відновлення, дотримання режиму охорони заповідних територій. Основним засобом досягнення цього є раціональне планування та благоустрій території.

У КБЗ, в основному, уже сформована рекреаційна та туристична інфраструктура, яка має розвиватися і вдосконалюватися.

Для туристів розроблено спеціальні маршрути, обладнано рекреаційні зони, місця для короточасного відпочинку, джерела питної води, місця для наметових містечок, високогірні екопункти, створено мережу еколого-освітніх центрів.



Щороку заповідник відвідує понад 40 тисяч людей.

За 50-річний період функціонування Карпатського біосферного заповідника збудовано та отримано від держлісгоспів, під час розширення території заповідника, більше 60 будинків службового та виробничого призначення. Більшість з них використовується службою державної охорони та працівниками наукових підрозділів. Лісові будинки, в основному, є постійно відчиненими та використовуються також і відвідувачами для захисту від негоди.

У КБЗ на балансі знаходиться 140 кілометрів лісових доріг. Значна їх протяжність веде до полонин заповідника, де традиційно щороку випасається близько 8 тисяч голів овець та 800 голів ВРХ, що є власністю громадян населених пунктів, розташованих у зоні діяльності КБЗ. І щороку, починаючи з весни, виникає гостра проблема у швидкому ремонті таких під'їзних шляхів. Через відсутність необхідної дорожньо-будівельної техніки та обмаль коштів заповідник сьогодні не має можливості якісно поліпшити стан більшості лісових доріг та провести їх капітальний ремонт. Тим паче, проводити будівництво нових, які вкрай потрібні в окремих місцях.

І все ж, виходячи зі скромних можливостей, КБЗ здійснює поточний ремонт зазначених доріг як власними силами, так із залученням сил і засобів держлісгоспів та громадян. Проблемаю залишається зруйнована дорога на полонину Лисичий через село Ділове, переважна частина якої – на балансі Великобичківського держлісгоспу, та полонину Гропа у селі Лазещина, яка перебуває на балансі Ясінянського держлісгоспу. У обидвох випадках заповідник, відповідно до норм чинного законодавства, готовий профінансувати ремонтні роботи на тій частині доріг, які є на його

власному балансі. Через відсутність потужної техніки та небажання держлісгоспів спільно допомогти громадам уже другий рік цю справу не вирішено. Є спроба у всіх негараздах звинувачувати КБЗ. Вважаємо, що подібні питання можна вирішити лише за координування організації робіт органом місцевої влади та самоврядування. До речі, заповідником розпочато роботи з відновлення проїзду на полонину Квасний і Лисичий зі сторони села Богдан по території Марамороського ПНДВ. Крім того, у 2018 році планується відновити проїзд по високогір'ю у районі гори Петрос тощо. Крім вищезазначених шляхів, щороку власними силами КБЗ підтримує у належному стані дорогу на гору Говерла і полонину Туркул через село Луги та на гору Петрос через села Богдан та Кевелів. Відновлення під'їзних доріг, що ведуть на полонину Урда та до інших полонин, здійснюється спільно із зацікавленими громадами.

Слід зазначити, що в останні роки обмежене фінансування природоохоронних заходів, руйнування доріг, мостів, берегових підпірних стінок та інших об'єктів заповідника паводками 1998, 2001, 2008 та 2010 рр., відсутність дорожньо-будівельної техніки, призупинення роботи лісопильної дільниці та відсутність чіткого порядку отримання дозволу на проведення природоохоронних рубок спричинили загрозливу ситуацію у забезпеченні необхідного виконання природоохоронних, науково-дослідних, еколого-освітніх, рекреаційних та господарських заходів. Така ситуація також не сприяє співпраці заповідника з населенням, унеможливило успішно завершити виконання Указу Президента України «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника» № 25 від 14 січня 2010 року та негативно впливає на імідж природоохоронної установи.

До слова, лише паводком 2008 року на території КБЗ було знищено 82800 м² дорожнього полотна, 1553 м/п підпірних стінок та 26 мостів. Сума збитків на той час сягнула понад 4 мільйони гривень. Цільових коштів на ліквідацію наслідків стихійного лиха заповіднику не виділялось, тому переважна більшість пошкоджених об'єктів досі не відновлена.

Отже, вкрай необхідним є забезпечення КБЗ дорожньо-будівельною технікою та технікою для проведення природоохоронних заходів. Це дасть можливість постійно підтримувати дорожню інфраструктуру в належному експлуатаційному стані, негайно ліквідувати надзвичайні ситуації, які часто виникають (зсуви, підтоплення, падіння дерев, паводки тощо), своєчасно і ефективно виконувати природоохоронні заходи господарським способом, що значно дешевше, ніж доручати виконання аналогічних робіт стороннім підрядним організаціям.

Також на діяльність установ природно-заповідного фонду, зокрема і КБЗ, мали вплив обмеження, встановлені Постановами Кабінету Міністрів України від 01.03.2014 № 65 «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» (втратила чинність в листопаді 2016 року) та від 10.11.2016 № 710 «Про ефективне використання державних коштів».

Тому в останні роки власними силами вдавалося лише підтримувати у належному стані наявні будинки, інформаційно-туристичні та еколого-освітні центри. В обмежених обсягах проводилися поточні роботи доріг протиопожежного призначення, утримання гірських стежок та мінералізованих смуг.

Активізувалися вищезазначені роботи з 2017 року, після зняття обмежень та можливості фінансування робіт за рахунок власних коштів. Так, виконано поточні ремонти будівель (у мину-



**Засідання Координаційної ради КБЗ
у м. Тячів Закарпатської області (травень 2017 р.)**

лому році проведено ремонти контори Трибушанського ПНДВ, КПП Широко-лужанського ПНДВ, лісових будинків Богдан-Петроського та Трибушанського ПНД відділень). Також виконано капітальні ремонти центральної котельні та службових приміщень на центральній садибі заповідника, встановлено пластикові вікна у наукових лабораторіях, кімнатах відпочинку та частині приміщення Марамороського ПНДВ, де зараз навчаються першокласники із с. Богдан тощо. Закуплено у всі ПНД відділення бензопили Stihl-360 для своєчасного і якісного проведення природоохоронних заходів. Ведуться роботи щодо рекреаційного облаштування території ПНД відділень. У цьому напрямку добрим прикладом є Кевелівське, Трибушанське та Богдан-Петроське ПНД відділення.

У 1997 році Карпатському біосферному заповіднику були передані землі Костилівського лісництва Великобичківського держлісгоспу разом із непрацюючим на той час форелевим господарством. Незважаючи на майже повну відсутність коштів, почалося його поступове відродження. Відсутність фахівців, необхідних засобів, непорядність відповідальних за господарство працівників у окремі роки – ось чинники, які тривалий час не давали «розкрити» дану місцину в рекреаційно-привабливому напрямку. Сьогодні форелеве господарство – одне з найкращих відпочинкових місць. Протягом минулого року цей рекреаційний пункт відвідало понад 5 тисяч осіб. Тут гості знайомляться зі способами розведення форелі струмкової та райдужної, а також гольця; відвідують інформаційний центр «Карпатська форель», за бажання мають можливість придбати рибу та приготувати її на місці. Крім того,

за минулий рік тут проведено значний обсяг робіт по впорядкуванню території, ремонту будівель та споруд, встановлено систему відеонагляду. Також споруджено добротну альтанку, облаштовано місця для відпочинку. У цьому році в районі форелевого господарства прокладено туристичний маршрут протяжністю близько 3-х км – до надзвичайно цікавого водоспаду «Лихий». Маршрут вже прознакований і промаркований, тут додатково буде встановлено чотири місця відпочинку.

У Чорногірському ПНД відділенні заповідника є пасіка з 18 бджолородин. Тут планується створити демонстраційне пасічне господарство та інформаційний центр «Карпатська бджола». А також розширити пасіку до 40 бджолородин. Враховуючи, що вона розміщена на початку та поряд з основним маршрутом на Говерлу, відвідуваність буде високою. Це дасть можливість значно збільшити надходження коштів за рахунок відвідування господарства й інформаційного центру. Інформаційний центр «Карпатська бджола» виконуватиме одночасно еколого-освітню та просвітницьку функції.

Опалення приміщень у дирекції заповідника здійснюється вугіллям, система опалення, яка функціонує вже близько 40 років, потребує термінової реконструкції та капітального ремонту.

З 1997 року Долину нарцисів, площею 257 гектарів, включено в склад Карпатського біосферного заповідника. Площа зростання нарциса вузьколистого складає сьогодні близько 85 га і за останні роки не зменшується. Загалом високогірний вузьколистий нарцис, який представлений у цій Долині, ніде в світі не цвіте на висоті 200 м н.р.м.

Загрози зникнення Долини нарцисів не існує, в природних умовах нарциси зможуть рости ще десятки років. Завадити може неякісне господарське втручання. Однак площу зростання нарциса можна значно збільшити за допомоги необхідних природоохоронних заходів. Така робота в Долині нарцисів ведеться, спостерігається поява нових місць зростання рослини, однак її слід значно посилювати. Для цього адміністрацією КБЗ налагоджена системна робота по вирубуванню верб, влаштовано серію гідроспоруд для підняття рівня води, забезпечена належна охорона та науково обґрунтований режим сінокосіння та випасів.

Розуміючи, що у зв'язку з незначними фінансовими можливостями заповідник не спроможний належним чином виконувати природоохоронні заходи та зміцнити власну матеріально-технічну базу, Мінприроди України погодило, за рахунок коштів українсько-німецького проекту «Підтримка природоохоронних територій в Україні», проведення протягом 2018-2019 років повної реконструкції та ремонтів усіх наявних будівель на центральній садибі заповідника, у тому числі і Музею екології гір, а також, протягом 2020-2022 років, всіх інших будівель у ПНД відділеннях. Так, на центральній садибі буде додатково споруджено готель на 20 місць, конференц-зал, їдальню та чималий ряд службових приміщень. Офісні приміщення адміністрації будуть переміщені у основний корпус, а центральна котельня повністю переоснащена на опалення дровами. Планується встановити ряд сонячних батарей на дахах будинків тощо. Зараз триває виготовлення проектно-кошторисної документації. Також у планах є придбання для заповідника дорожньо-будівельної техніки, автобуса, автомобілів підвищеної прохідності, мотоциклів, оргтехніки, форменого одягу для служби державної охорони заповідника тощо. Частина коштів проекту буде спрямована на фінансування першочергових заходів у територіальних громадах, що розташовані у зоні діяльності КБЗ.

Перший автомобіль підвищеної прохідності «Renault DUSTER» за кошти проекту уже надійшов у Карпатський біосферний заповідник і успішно використовується.

**Рахівська весна:
юні учасники фестивалю
«Берлибаський бануш»**

Зелені Карпати





П'ЯТДЕСЯТ СЛАВНИХ ЛІТ

**Події
у рамках
святкування
50-річного
ювілею
Карпатського
біосферного
заповідника
– флагмана
природоохоронної
справи України**



**Кам'яні розсипи у
Чорногірському ПНДВ;
потасмини заповідної
місцини**

НА ЗАСІДАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОМІСІЇ УКРАЇНИ У СПРАВАХ ЮНЕСКО ПОРУШЕНО ПИТАННЯ ЩОДО ВІДЗНАЧЕННЯ 50-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ КАРПАТСЬКОГО ЗАПОВІДНИКА

8 лютого 2018 р. у Києві, в Міністерстві закордонних справ України, пройшло ХХІІІ засідання Національної комісії України у справах ЮНЕСКО.

Виступаючи в обговоренні доповідей, заступник директора Карпатського біосферного заповідника, професор Федір Гамор зупинився на підсумках проведеної у вересні 2017 року в місті Рахові, на базі Карпатського біосферного заповідника, під патронатом Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО та за розпорядженням голови Закарпатської облдержадміністрації, міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя занесення букових пралісів Карпат до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Ним також порушено питання щодо проведення під патронатом Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО комплексу заходів із відзначення 50-річчя створення Карпатського заповідника.

Карпатський заповідник утворений Постановою Ради Міністрів Української РСР від 12 листопада 1968 року № 568 «Про організацію нових державних заповідників в Українській РСР», на території Івано-Франківської та Закарпатської областей як перший, значний за площею в Українських Карпатах, природно-заповідний об'єкт загальнодержавного значення.

А в 1993 році Указом Президента України «Про біосферні заповідники в Україні» на його базі затверджено Карпатський біосферний заповідник.





91 стор.: Засідання Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО веде заступник Міністра закордонних справ України, голова Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО Сергій КИСЛИЦЯ (третій зліва); учасники засідання (зліва направо) директор біосферного заповідника «Асканія-Нова» Віктор ГАВРИЛЕНКО, директор Департаменту екомережі та ПЗФ Мінприроди України Віктор КЛІД, заступник директора КБЗ, професор Федір ГАМОР та начальник відділу Департаменту екомережі та ПЗФ Мінприроди України Григорій ПАРЧУК;
92 стор.: на засіданні Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО виступає професор Федір ГАМОР (другий зліва)

За час своєї діяльності Карпатський біосферний заповідник став міжнародно визнаною природоохоронною, науково-дослідною установою, вніс вагомий внесок у збереження природних екосистем та сталого розвитку Карпат, створення екологічної мережі та розвитку природно-заповідної справи в Україні.

За природоохоронні успіхи Карпатський біосферний заповідник, єдиний в Україні, чотири рази нагороджений Радою Європи Європейським дипломом, входить до Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Його науковці зініціювали та забезпечили формування Європейської мережі букових лісів та створення транснаціонального об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», в якому серед 12 європейських країн букові праліси та старовікові ліси Карпатського біосферного заповідника за площею займають перше місце.

За ініціативи адміністрації Карпатського біосферного заповідника реалізовано також багато й інших екологічно- та соціально значущих національних та між-

народних проєктів, зокрема розроблено та прийнято Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат тощо.

Для відзначення 50-річчя створення Карпатського заповідника передбачається проведення міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат», випуск серії наукових та науково-популярних видань, відеофільму про історію та діяльність Карпатського біосферного заповідника, його природні та культурні цінності, ювілейних поштових марок, виготовлення та розміщення в зоні діяльності біосферного заповідника відповідних інформаційно-просвітницьких матеріалів, проведення «круглих столів», виступів в центральних та регіональних засобах масової інформації тощо.

Федір ГАМОР, заступник директора Карпатського біосферного заповідника, доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України, член Національної комісії України у справах ЮНЕСКО

4 червня 2018 р., у рамках відзначення Всесвітнього дня охорони навколишнього середовища, в Ужгороді, під дахом Закарпатської обласної державної адміністрації, проведено низку заходів з нагоди 50-річчя створення Карпатського біосферного заповідника.

У заходах взяли участь керівники Закарпатської області, велика група природоохоронців, науковців та представників громадськості. Організаторами виступили адміністрація Карпатського біосферного заповідника, департамент екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації, Громадська рада при Закарпатській ОДА та Закарпатське товариство охорони природи.

В атріумі Закарпатської ОДА, в супроводі виступів народної артистки України Марії Зубанич та заслуженої артистки України Оксани Ільницької, відкрито фотовиставку «Карпатський заповідник – 50 років на сторожі природи Карпат».

На фотографіях та інших ілюстративних матеріалах представлено флору та фауну, унікальні природні й культурні цінності Карпатського біосферного заповідника, презентовано історію створення та основні напрямки його діяльності.

А на брифінгу для преси заступник директора Карпатського біосферного заповідника, доктор біологічних наук, професор Федір Гамор та голова Українського товариства охорони природи, доктор економічних наук, професор Василь Шевчук детально зупинилися на аналізі екологічної ситуації в Україні та на Закарпатті, ролі Карпатського біосферного заповідника та інших природоохоронних територій у розв'язанні екологічних проблем, привернуто увагу до виконання вимог Карпатської конвенції тощо.

Відкриваючи, за дорученням голови Закарпатської ОДА Геннадія Москаля, «круглий стіл» на тему: «Роль Карпатського біосферного заповідника та інших природоохоронних територій в збереженні природних й культурних цінностей та реалізації стратегії сталого розвитку на Закарпатті», заступник голови Закарпатської ОДА Віктор Мікулін наголосив, що Карпатський біосферний заповідник є флагманом охорони природи. Він найкращий природно-заповідний об'єкт на Закарпатті, займає площу близько 60 тисяч гектарів. Проводить значні обсяги робіт, особливо

У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОДА ПРОВЕДЕНО ЗАХОДИ З ВІДЗНАЧЕННЯ 50-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

науково-дослідних, які є основним напрямком діяльності біосферного заповідника та інших національних природних парків. Про визнання наукової роботи в біосферному заповіднику засвідчує, зокрема, й проведення сьогоднішнього засідання «круглого столу».

Віктор Мікулін висловив колективу заповідника та багаторічному його керівнику, доктору біологічних наук, професору Федору Гамору вдячність за вміння організувати роботу на високому рівні. Керівник Закарпаття поставив завдання активніше взятись за розширення території біосферного заповідника за рахунок цінних територій та завершити оформлення матеріалів землеустрою, привернув увагу й до інших проблем юридичного та адміністративного характеру, які є в заповіднику.

З вітаннями та добрими побажаннями до природоохоронців звернулись також заступник голови Закарпатської обласної ради Петро Грицик, голова Українського товариства охорони природи Василь Шевчук та голова Громадської ради при Закарпатській ОДА Михайло Греньо.



Учасників урочистостей віночком закарпатських народних пісень звеселили народна артистка України **Марія ЗУБАНИЧ** та заслужена артистка України **Оксана ІЛЬНИЦЬКА**; у президії «круглого столу» (зліва направо): голова Громадської ради при Закарпатській ОДА **Михайло ГРЕНЬО**, заступник голови Закарпатської ОДА **Віктор МІКУЛІН**, заступник директора КБЗ, професор **Федір ГАМОРА** та голова Українського товариства охорони природи, двічі Міністр охорони довкілля України, професор **Василь ШЕВЧУК**; виступає директор Ужаського НПП **Віктор БИРКОВИЧ**



За трибуною – Олександр КАГАЛО, завідувач відділу охорони природних екосистем Інституту екології Карпат НАН України (м. Львів)

На «круглому столі» з доповідями виступили: Федір Гамор («Історія створення та деякі підсумки роботи Карпатського біосферного заповідника»), Юрій Шпонтак, заступник директора департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА («Стан та перспективи розвитку природно-заповідного фонду»), Степан Поп, доктор фізико-математичних наук, завідувач кафедри фізичної географії та раціонального природокористування Ужгородського національного університету («Природні ресурси Закарпаття та особливості їх використання в природоохоронних та рекреаційних зонах і на прилеглих до них територіях»).

В обговореннях та дискусіях порушено широке коло питань щодо ролі Карпатського біосферного заповідника та інших природоохоронних установ Закарпаття у збереженні природних та культурних цінностей, внесено багато конструктивних зауважень та пропозицій.

Так, Олександр Кагало, кандидат біологічних наук, завідувач відділу охорони природних екосистем Інституту екології Карпат НАН України (м. Львів), Василь Чумак, кандидат біологічних наук, доцент кафедри ентомології та біологічного різноманіття Ужгородського національного університету, Василь Манівчук, начальник Закарпатського центру з гідрометеорології, відзначали особливу роль Карпатського біосферного заповідника та інших природоохоронних територій у збереженні рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин та їх

оселищ, формуванні Карпатської екологічної мережі, проведенні міжнародних наукових екологічних досліджень та організації моніторингу стану навколишнього природного середовища.

Директори національних природних парків «Синевир» та Ужанського Микола Дербак й Віктор Биркович, член-кореспондент Національної академії аграрних наук України, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту туристичного та готельно-ресторанного бізнесу Ужгородського торгово-економічного інституту Михайло Лендел привернули увагу до досвіду роботи та перспектив рекреаційного благоустрою територій, розвитку сільського туризму та недосконалості законодавства із питань забезпечення місцевого населення природними ресурсами у зоні розташування природоохоронних територій.

На зібранні широко обговорено й питання співпраці Карпатського біосферного заповідника та інших природоохоронних територій з громадськістю, організації еколого-освітньої роботи, популяризації їх діяльності в засобах масової інформації (Олександр Геревич, директор Закарпатського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді, голова Закарпатського обласного товариства охорони природи; Олег Лукша, заступник голови Громадської ради при Закарпатській ОДА; Василь Нитка, власний кореспондент газети «Голос України» в Закарпатській області; Віктор Браславець, директор всеукраїнського державного видавництва «Карпати»).

За підсумками засідання «круглого столу» прийнято розгорнуті рекомендації.

За пропозицією Федора Гамора, відповідно до чинного законодавства, зокрема рекомендовано адміністраціям Карпатського біосферного заповідника та національних природних парків підготувати та направити бюджетні запити, а Закарпатській облдержадміністрації – відповідне звернення до Міністерства екології та природних ресурсів України щодо виділення необхідних коштів із Державного бюджету на сплату місцевим радам земельного податку, в межах яких розташовані землі біосферного заповідника та національних природних парків.

До прикладу, адміністрації національних природних парків «Верховинський» та Деснянсько-Старогутського вже отримують на такі цілі кошти із Державного бюджету.

Так, Національний природний парк «Верховинський», площею близько 12 тисяч гектарів, уже спрямовує до бюджетів сільських рад щорічно понад три з половиною мільйони гривень, тобто близько 300 гривень за кожний гектар природоохоронної території. Це якраз і є одним із тих компенсаційних механізмів, які держава має сплачувати місцевим громадам за вилучення із господарського використання особливо цінних природних територій.

Федір ГАМОР, доктор біологічних наук, професор, заступник директора Карпатського біосферного заповідника



Зліва направо: професори Василь ШЕВЧУК та Федір ГАМОР під час брифінгу в Закарпатській обласній державній адміністрації

РЕЗОЛЮЦІЯ «КРУГЛОГО СТОЛУ» У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ ДЕРЖАВНІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ З НАГОДИ 50-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА (м. Ужгород, 4 червня 2018 р.)

Заслухавши 18 доповідей та виступи під час дискусії, учасники «круглого столу» відзначають, що природоохоронні території Закарпаття відіграють ключову роль у збереженні та відновленні карпатської природи. Важливе місце у цій справі належить Карпатському біосферному заповіднику, який за 50 років свого існування досягнув значних успіхів у галузі збереження довкілля та впровадження в життя ідеї сталого розвитку. Його діяльність сприяє збереженню та використанню природних і культурних цінностей регіону завдяки надійній охороні, моніторингу й менеджменту, який спирається на солідну наукову базу й творчий підхід.

Міжнародна співпраця Карпатського біосферного заповідника дозволяє досягти ширшої солідарності між народами й націями у справі збереження та відновлення природи планети.

Учасники «круглого столу» також констатують, що система природоохоронних територій Закарпаття має низку невирішених проблем, які потребують участі Мінприроди України, місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, наукових установ, а також широкої громадськості.

Серед них: недосконалість природоохоронного законодавства й правових механізмів збереження природних цінностей, зокрема занадто повільна імплементація в правове поле України європейських правових норм охорони природи, недосконалість системи матеріально-технічного забезпечення та низький рівень оплати працівників установ природно-заповідного фонду, практична відсутність системи підготовки кадрів для заповідних територій, напружені стосунки з місцевими громадами, недосконалість нормативна база фінансової діяльності установ ПЗФ та Податкового кодексу, що зумовлює низку обмежень щодо діяльності установ тощо.

Спираючись на пропозиції, які були розглянуті в ході «круглого столу», його учасники рекомендують:

1. Звернутися до Мінприроди України з проханням пришвидшити імплементацію в правове поле України принципів оселищного підходу до збереження біотичного й ландшафтного різноманіття. Підготувати відповідні зміни до Законів України «Про природно-заповідний фонд України», «Про Червону книгу України», «Про екологічну мережу України», Лісового, Водного та Земельного кодексів України.

2. Рекомендувати Закарпатській ОДА здійснити моніторинг виконання постанов Уряду України та Указів Президента України щодо розвитку природоохоронної справи на Закарпатті й, у разі потреби, розробити додатковий план дій щодо їх реалізації.

3. З метою запровадження економічних важелів стимулювання охорони територій ПЗФ, сплати державою місцевим громадам компенсацій за вилучення із господарського використання особливо цінних природних територій, на підставі чинного законодавства, за прикладом національних природних парків «Верховинський» та «Деснянсько-Старогутський», адміністраціям Карпатського біосферного заповідника та національних природних парків області підготувати й скерувати бюджетні запити, а Закарпатській облдержадміністрації – відповідне звернення до Міністерства екології та природних ресурсів України щодо виділення необхідних коштів із Державного бюджету для сплати земельного податку місцевим радам, у межах яких розташовані землі біосферного заповідника та національних природних парків Закарпаття.

4. Розробити й запровадити в практику роботи додаткові заходи щодо посилення контролю за пересуванням на об'єктах ПЗФ Закарпаття високопрохідних автотранспортних засобів з будь-якою метою.

5. Працівникам природоохоронних установ активніше долучатися до розробки нормативно-правових документів, що стосуються розвитку заповідної справи.

6. Наукові дослідження на природоохоронних територіях зосередити на розробці методичних рекомендацій, спрямованих на збереження рідкісних видів та їх оселищ і вирішення конкретних природоохоронних проблем.

7. Адміністраціям природоохоронних установ спільно із Закарпатською облдержадміністрацією:

- опрацювати питання підготовки окремої обласної Програми підвищення іміджу й значення природоохоронних територій в контексті сталого розвитку та розбудови інфраструктури для екологічного та сільського туризму;

- запровадити моніторинг впровадження та розвитку оригінальних напрямів і форм відпочинку на заповідних територіях (наприклад, різні форми наукового та навчально-пізнавального туризму тощо);

- узагальнити досвід роботи сільських садиб, що надають послуги відпочивальникам і туристам, уточнити піші й велосипедні маршрути, облаштувати зони відпочинку на туристичних стежках і маршрутах у межах природоохоронних територій;

- підготувати й видати буклети про можливість відпочинку на заповідних територіях (охарактеризувати історичні пам'ятки на таких територіях – церкви, музеї, визначні місця, джерела мінеральних вод тощо);

- здійснити розрахунок допустимого антропогенного (й, зокрема, техногенного) навантаження на природоохоронних територіях, посилюючи контроль за використанням екологічних маршрутів;

- організувати систему ярмарків для реалізації відпочивальникам і туристам екологічно чистих сільськогосподарських продуктів;

- у своїй діяльності брати до уваги інтереси місцевого населення і шукати взаєморозуміння через активний діалог з ним, сприяти розвитку «зеленого» туризму й традиційних форм господарювання.

У КАРПАТСЬКОМУ БІОСФЕРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ ПРОВЕДЕНО ЮВІЛЕЙНІ ЗАХОДИ, ПРИСВЯЧЕНІ 50-РІЧЧЮ УСТАНОВИ

50 років – поважна дата, тож цілком логічно, що Карпатський біосферний заповідник відзначив її на належному рівні. Так, з 23 по 25 жовтня 2018 року пройшла низка важливих заходів, приурочених ювілею установи. Зокрема 23 жовтня, під головуванням директора Департаменту екомережі та природно-заповідного фонду Мінприроди України Віктора Кліда, відбулося засідання Національного керівного комітету української частини об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і старовікові ліси Карпат та інших регіонів Європи». У його рамках секретар Комітету Василь Покин'єчерета зробив звіт про участь української делегації в першому засіданні Міжнародного спільного керівного комітету зазначеного вище об'єкта Спадщини (Хорватія, квітень 2018 р.). На зустрічі розглянуто також інші питання, які стосувалися, в першу чергу, поточного стану справ в українських складових частинах Спадщини. Також у цей день проведено науково-практичну конференцію «Проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат». Пленарне засідання розпочалося з музичного вітання народного самодіяльного оркестру гуцульських народних інструментів Рахівського районного будинку культури.

Далі з трибуни учасників конференції привітали народні депутати України 8-го скликання Микола Княжицький та Іван Рибак.

Продовжив привітання директор Департаменту екомережі та природно-заповідного фонду Мінприроди України Віктор Клід, який відзначив визначний внесок Карпатського біосферного заповідника у розвиток природно-заповідної справи в Україні. Зокрема, він згадав ініціювання внесення букових пралісів Карпатського регіону до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а також подальший розвиток цього об'єкта до пан'європейського виміру (сьогодні – це об'єкт «Букові праліси і давні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи», який включає 12 європейських країн). Також Віктор Клід



проінформував присутніх про інші вагомі здобутки колективу та адміністрації Карпатського біосферного заповідника, привітав усіх з ювілеєм, зачитав вітання Міністерства екології та природних ресурсів України, а також вручив відомчі відзнаки – нагрудний знак «Почесний працівник заповідної справи України» директору М. Рибаку, завідувачу зоологічної лабораторії Я. Довганичу, начальнику Кевелівського ПНДВ В. Вербіцькому, водію М. Козураку, а також почесні грамоти колишньому директору заповідника Д. Саїку, головному бухгалтеру Г. Беловій, начальнику відділу державної охорони ПЗФ М. Процю, начальнику Чорногірського ПНДВ М. Костану, начальнику відділу НДР та міжнародної співпраці Ю. Беркелі та завідувачу ботанічної лабораторії М. Волощуку.

Голова Рахівської районної державної адміністрації Павло Басараба привітав установу і, за дорученням голови Закарпатської обласної державної адміністрації Г. Москаля, вручив грамоти Закарпатської обласної державної ад-



Вітання від народного самодіяльного оркестру гуцульських народних інструментів Рахівського районного будинку культури; директор КБЗ Микола РИБАК відкриває міжнародну науково-практичну конференцію; у залі конференції – повний «аншлаг»; директор Департаменту екомережі та природно-заповідного фонду Мінприроди України В. КЛІД вручає відомчу відзнаку директору КБЗ Миколі РИБАКУ; а у високогір'ї – зима... (під час відвідин Чорногірського заповідного масиву); фото на згадку





міністрації заступнику головного бухгалтера О. Можжеровій та старшому науковому співробітнику Є. Ляшенку. Із сусідньої Тячівщини привітали учасників конференції приїхали голова районної ради Іван Фабрицій і заступник голови Тячівської районної держадміністрації Михайло Полажинець. З їхніх рук директор заповідника, заслужений природоохоронець України М. Рибак, а також провідний інженер В. Регуш та інспектор з охорони ПЗФ Широколужанського ПНДВ В. Гендич отримали почесні грамоти.

Микола Стеценко, президент Асоціації природоохоронних територій України, сказав багато теплих слів на адресу заповідника, згадав про непрості моменти його розвитку й становлення, вручив грамоти наступним працівникам: начальнику відділу економіки та маркетингу О. Юркуц, науковцям В. Покинйчереді, Д. Сухарюку, В. Губко та начальнику відділу екологічної та освітньо-виховної роботи В. Бундзяк. Треба відзначити, що Асоціація природоохоронних територій також відзначила почесною грамотою весь колектив Карпатського біосферного заповідника та окремо його директора М. Рибак.

Вітальний блок завершив колишній директор Карпатського заповідника Д. Саїк, після чого діючий директор М. Рибак оголосив роботу конференції відкритою і запросив наукову спільноту до роботи, хоча, звичайно, також не зміг втриматися від вітальних слів на адресу установи та її колективу. Також він подякував керівництву Мініпротоди України, зокрема заступнику Міністра екології та природних ресурсів України Василю Полуйку і директору Департаменту екомережі та ПЗФ Віктору Кліду, за всебічне сприяння не тільки в організації конференції, але й у повсякденній роботі. Вдячні слова прозвучали і на адресу українсько-німецького проекту «Підтримка природно-заповідних територій в Україні», який надав необхідну фінансову та ор-



Під час засідання Дорадчого комітету українсько-німецького проекту «Підтримка природно-заповідних територій України»; подарунок від Природного заповідника «Розточчя» вручас заступник директора установи Г. СТЯМЕЦЬ; учасники науково-практичного семінару директорів установ ПЗФ (центральна садиба КБЗ, 23 жовтня 2018 р.)

ганізаційну підтримку для «відзначення нашого славного ювілею». Зокрема, директор особливо подякував керівнику впроваджувальної організації проекту Міхаелю Бромбахеру та його ключовим працівникам – Олегу Дудкіну і Богдану Процю. Після цього міжнародна конференція працювала в звичному режимі – проведено пленарне та секційні засідання.

У доповідях учасників конференції розкрито роль установ природно-заповідного фонду у вивченні та збереженні природно-ресурсного потенціалу Карпат, а також впровадженні тут концепції сталого розвитку. Розглянуто історичні аспекти природоохоронного, формування природоохоронних територій та екологічної мережі, вивчення та моніторинг біотичного та абіотичного середовища, проблеми сталого лісокористування, екологічні аспекти розвитку сталого туризму та проблеми формування екологічної культури населення. За результатами конференції прийнято відповідну резолюцію.

Паралельно із науковою конференцією проходило засідання Дорадчого комітету українсько-німецького проекту «Підтримка природно-заповідних територій України», в якому взяли участь народні депутати, науковці, експерти природоохоронної сфери та представники громадських організацій. Під час першого засідання члени комітету детальніше ознайомилися з метою та цілями проекту, результатами діяльності та подальшими планами. Учасники зустрічі наголосили на важливості збереження біологічного різноманіття природно-заповідних територій та покращення управління ними. Особливу увагу було приділено вирішенню проблемних питань місцевих громад та просвітницькій складовій проекту.

У пообідній час 23 жовтня 2018 року, на центральній садибі КБЗ, розпочав роботу науково-практичний семінар для директорів установ природно-заповідного фонду України, присвячений знанню з практичним досвідом Карпатського біосферного заповідника щодо виконання основних завдань, які визначені чинним законодавством для природоохоронних територій України. Перед директорами – учасниками семінару виступив директор Карпатського біосферного заповідника, заслужений природоохоронець України Микола Рибак. По завершенні виступу відбулася жвава дискусія з питань, які турбують усі установи ПЗФ, зокрема щодо отримання лімітів на використання природних ресурсів, порядку сплати земельного

податку, кадрові питання, питання щодо надання платних послуг тощо. Учасники семінару у цей день мали можливість наглядно ознайомитися з практичним менеджментом Карпатського біосферного заповідника, зокрема з функціонуванням демонстраційного форелевого господарства у Трибушанському ПНДВ та роботою еколого-освітнього центру «Центр Європи».

Упродовж наступного дня, 24 жовтня, директори установ разом з іншими учасниками ювілейних заходів, за особистого супроводу Миколи Рибак, відвідали територію Чорногірського заповідного масиву, де познайомилися з організацією роботи служби державної охорони. Працівники установи, а саме заступник начальника відділу НДР і міжнародної співпраці Василь Покин'єрета та завідувач лабораторії лісознавства Мирослав Кабаль наглядно представили результати проведених робіт, зокрема з переформування похідних ялинових насаджень у близькі до природних на 12 пробних площах Чорногірського ПНДВ. Учасники семінару ознайомилися і з пралісовою ділянкою. На жаль, через примхи погоди, а саме прихід справжньої зими у високогір'я, вони не змогли піднятися на вершину г. Говерла, але до її підніжжя таки дійшли!

Під час підсумкового засідання учасники семінару високо оцінили роботу адміністрації та фахівців Карпатського біосферного заповідника щодо виконання основних завдань, які є актуальними для всіх установ ПЗФ України. Висловлено думку, що Карпатський біосферний заповідник не на словах, а на ділі є флагманом природо-заповідної справи в Україні.

Завершив ювілейні заходи міжнародний «круглий стіл» із питань поглиблення транскордонної співпраці КБЗ, який відбувся 25 жовтня у залі засідань на центральній садибі заповідника. Його співорганізатором став наш давній партнер – Університет сталого розвитку з м. Еберсвальде, що в Німеччині. У його роботі взяли участь науковці, природоохоронці та працівники вишів із України, Румунії, Молдови, Німеччини та Великобританії. На засіданні «круглого столу» обговорено коло питань, які стосувалися, в першу чергу, перспектив розвитку транскордонного співробітництва в Карпатсько-Дунайському регіоні, а також перешкод, які стоять на цьому шляху.

Микола РИБАК,
директор КБЗ, заслужений
природоохоронець України

МОМЕНТ ІСТИНИ: ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА



Каталіна БОГДАН,
директор
природного парку
«Гори Мараморощини»
(Румунія)

1. КБЗ є важливим місцем – точкою з'єднання на карті, де знаходяться цінні види флори і фауни та середовища проживання, що сприяють збереженню та охороні біорізноманіття Карпат.

3. Покращення видимості КБЗ в Інтернеті та в режимі оф-лайн, розвиток сільського / сталого туризму, розробка політики «відмови, зменшення, повторного використання та переробки».

6. Святкування Міжнародного дня природоохоронних територій (у травні 2013 р.) з виставкою дитячих малюнків, обміном думками та ідеями під час науково-практичної конференції. Корисна їжа! (і чудовий буряковий суп (борщ)!



РЕЗОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГІРСЬКИХ ЕКОСИСТЕМ ТА СТАЛОГО ВИКОРИСТАННЯ БІОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ КАРПАТ» (м. Рахів, 23-25 жовтня 2018 р.)

Міжнародна науково-практична конференція організована з нагоди 50-ї річниці створення Карпатського біосферного заповідника. Організаторами конференції є Карпатський біосферний заповідник за сприяння Міністерства екології та природних ресурсів України.

Заходи, пов'язані з проведенням конференції, профінансовано українсько-німецьким проектом «Підтримка природно-заповідних територій в Україні».

У роботі конференції взяли участь науковці, представники органів влади, природоохоронних установ та громадськості з України, Німеччини, Словаччини, Росії, Великобританії, Угорщини, Швейцарії, Австрії, загалом понад 130 осіб.

З вітанням до учасників конференції звернулися директор Карпатського біосферного заповідника М.П. Рибак, директор Департаменту екомережі та природно-заповідного фонду України В.В. Клід, представники обласних та районних органів влади, представники іноземних делегацій.

На пленарних засіданнях та в ході роботи секцій «Вивчення та моніторинг біотичного та абіотичного середовища – основа збереження та сталого використання природних екосистем» і «Роль установ природно-заповідного фонду у вивченні, збереженні та відновленні природно-ресурсного потенціалу та впровадженні концепції сталого розвитку» було порушено проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат, показано роль установ природно-заповідного фонду у вивченні, збереженні природно-ресурсного потенціалу та впровадженні концепції сталого розвитку, розглянуто історичні аспекти природокористування, формування природоохоронних територій та екологічної мережі, вивчення та моніторинг біотичного та абіотичного середовища, проблеми сталого лісокористування, екологічні аспекти розвитку сталого туризму та проблеми формування екологічної культури населення.

На конференції презентовано й обговорено 18 доповідей та повідомлень.

Опубліковано матеріали конференції загальним обсягом 567 сторінок.

На підставі заслуханих доповідей та проведених дискусій учасники конференції:

1. Відзначають, що за п'ятдесятирічний період свого існування Карпатський біосферний заповідник забезпечив збереження природних екосистем, досяг значних успіхів у наукових дослідженнях, екологічній освіті та вихованні. Він вніс вагомий внесок у збереження природних екосистем та сталого розвитку Карпат, створення екологічної мережі та розвитку природно-заповідної справи в Україні. Міжнародне визнання цих успіхів підтверджене дипломом Ради Європи.

2. Відзначають, що Карпатський біосферний заповідник є активним учасником міжнародної співпраці, що обумовлено його географічним розташуванням, статусом біосферного резервату ЮНЕСКО, наявністю на його території об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО, значною часткою працівників, які володіють іноземними мовами.

3. Вважають великим успіхом колективу Карпатського біосферного заповідника розширення його площі з 12,6 тис. га до понад 58 тис. га, створення значної за площею транзитної зони, що дозволило йому відповідати міжнародним вимогам, які ставляться до біосферних резерватів, а також створення об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

4. Вважають, що основним способом поліпшення екологічної ситуації в Україні та її регіонах є екологічна складова державної регіональної політики. Екологічне спрямування розвитку територіальної економічної системи на інноваційній основі може дати поштовх до забезпечення стратегічних перспектив зростання, в тому числі розширеного відтворення навколишнього природного середовища з його екосистемами, природно-заповідними територіями, заказниками.

5. Переконані, що сталий розвиток суспільства можливий лише за умови підвищення рівня екологічної освіти як засобу формування екологічної культури, свідомості та поведінки усіх членів суспільства, інформованості людей про стан довкілля. Шлях до підвищення екологічної культури та свідомості ле-

жить через ефективну екологічну освіту, яка полягає в тісній взаємодії між об'єктами природно-заповідного фонду та навчальними закладами.

6. Вважають, що основними проблемами збереження гірських лісів Українських Карпат є невідповідність сучасних лісорослинних умов існуючим типам лісу і типам деревостану, відсутність прив'язки способів рубок до типів лісу, різке скорочення ареалу ялинових лісів, накопичення в лісах значних запасів мертвої деревини.

7. Стурбовані бізнес-тиском на природу Татранського національного парку (Словаччина), який ставить під загрозу саме існування парку.

8. Вважають за доцільне підтримати ініціативу Т.Ю. Бедернічека зі співавторами щодо створення міжвідомчого центру досліджень високогір'я імені Мілоша Дейла (Deyl centre for alpine studies) на базі Карпатського біосферного заповідника та Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України, у межах масиву Попа-Івана Мармароського.

9. Вважають, що 7 найвищих гірських вершин Чорногірського хребта повинні одержати найвищий національний заповідний статус в Україні.

10. Закликають терміново зупинити суцільні рубки в гірських лісах, які при науковій експертизі можуть одержати статус пралісів.

11. Вважають, що необхідно запровадити початкову професійну освіту для місцевого населення 4 гірських областей України – як вести гірське аграрне господарство з мінімальною шкодою для природи Українських Карпат.

Учасники конференції висловлюють вдячність Уряду України за значну роль у збереженні унікальних еталонних екосистем Карпат, а також колективу Карпатського біосферного заповідника за багаторічну наполегливу працю зі збереження та вивчення природних цінностей Карпат, сприяння міжнародній екологічній співпраці на Європейському континенті. Також висловлюють вдячність адміністрації Карпатського біосферного заповідника за чудову організацію цього важливого міжнародного наукового форуму.



Алла КОЗУРАК,
старший науковий
співробітник ботанічної
лабораторії КБЗ

5. У 2001 році прийнята на роботу у фенолого-метеорологічну лабораторію на посаду старшого лаборанта. Швидко розпочалося моє цікаве життя у колективі однодумців. 17 років промайнули маже на одному подиху. Відбулися зміни, які пов'язані із здобуттям значного досвіду та нових знань. Щоденне спілкування з науковцями, які вже працювали тут, тільки удосконалювало мої вміння та навички. Керівництво установи оцінило моє прагнення до роботи і сьогодні я займаю посаду старшого наукового співробітника ботанічної лабораторії та секретаря науково-технічної ради. За цей час також здобула сертифікат Європейської школи кореспондентської освіти з садово-паркового дизайну. Знання, які отримала, наразі активно використовую на роботі, зокрема з благоустрою центральної садиби, відділень заповідника, м. Рахова та інших установ району. Керую роботою розсадника рідкісних та декоративних видів, який створений у 2009 році на центральній садибі. Маю 82 публікації, з яких 47 наукових статей та 35 науково-популярних.

Щодо планів на майбутнє, то сподіваюся втілити в життя програму з благоустрою території центральної садиби, яка затверджена на науково-технічній раді у 2015 році, що в свою чергу збільшить туристичну привабливість, підвищить імідж заповідника та сприятиме становленню установи як улюбленого місця відпочинку місцевих мешканців і гостей країни.

МОМЕНТ ІСТИНИ: ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА

6. Було багато важливих подій, які пов'язані з діяльністю КБЗ, зокрема це перший виїзд у високогір'я з науковцями, поїздки у різні заповідні установи за кордоном, здобуття нового досвіду, отримання різних нагород та ін. Але найпам'ятнішою, сподіваюся, стане саме та, яка пов'язана з планами на майбутнє.



Олег БОРИК,
провідний інженер
відділу науково-дослідної
роботи та міжнародної
співпраці КБЗ

1. Роль заповідника є надзвичайно важливою, в першу чергу для збереження природи Українських Карпат для наступних поколінь.

2. Найважливішим досягненням є включення букових пралісів КБЗ до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

3. Потрібно удосконалити наявні напрямки. Відновити роботу сауни з басейном. Створити реабілітаційно-ветеринарний центр для надання допомоги як диким, так і домашнім тваринам.

4. Плюси: естетичне задоволення від відвідування природних комплексів та об'єктів; чисте повітря, вода... Мінуси: низька заробітна плата.

5. Перемогою є те, що працюю у класному колективі та виконую роботу, яка мені до душі.

6. Подорож до Малої Угольки на нараду із питань розширення природно-заповідного фонду України за участі Міністра екології та природних ресурсів України О.М. Семерака (2016 р.).



Микола ГРЕЧУК,
заступник директора КБЗ

6. Рідне моє село Ільці на Івано-Франківщині, як і сусідня Криворівня, оспіване в піснях і легендах. Милуватися тамтешньою природою приїжджали світочі українського духу Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Гнат Хоткевич... Не випадково Криворівню і досі величають українськими Атенами!

Не раз – не два мандрував я рідними верхами, але на найвищу вершину Українських Карпат Говерлу, виконуючи виробниче завдання, зійшов тільки у 2008 році. Споглядаючи величну панораму гір, відчув себе по-справжньому вільним і щасливим. А ще – гордим, що народився і живу серед такої дивовижної краси. Зберегти її для прийдешніх поколінь – наше найважливіше завдання!



П'ЯТДЕСЯТ СЛАВНИХ ЛІТ

Вітання

з нагоди

50-річчя

Карпатського

біосферного

заповідника

КАРПАТСЬКИЙ
БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК



ДОРОГІ КОЛЕГИ, ДРУЗІ!

50 років тому, 12 листопада 1968 р., створено Карпатський державний заповідник, на базі якого згодом сформувалися дві провідні в країні природоохоронні установи – Карпатський біосферний заповідник і Карпатський національний природний парк. Завдяки зусиллям працівників установ природно-заповідного фонду, за підтримки місцевих органів влади і самоврядування, місцевого населення, науково-освітніх і громадських організацій, вдалося зберегти найцінніші природні ділянки Українських Карпат, налагодити природоохоронну, наукову, еколого-освітню, рекреаційну і міжнародну діяльність. Найбільшим міжнародним визнанням

стало внесення найцінніших природних ділянок Карпатського біосферного заповідника до об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, який сьогодні об'єднав 12 країн за назвою «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

Щиро вітаю працівників Карпатського біосферного заповідника і Карпатського національного природного парку, учасників міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат» зі славним ювілеєм і зичу всім Вам натхнення та нових здобутків у нелегкій справі збереження та відновлення флори, фауни та екосистем, невичерпної енергії і творчих надбань у науці та заповідній справі, миру, здоров'я, злагоди та добробуту!

Василь ПОЛУЙКО,
заступник Міністра екології
та природних ресурсів України

ДИРЕКТОРУ КБЗ М.П. РИБАКУ ТА ЗАСТУПНИКУ ДИРЕКТОРА З НАУКОВОЇ РОБОТИ ПРОФЕСОРУ Ф.Д. ГАМОРУ

Вельмишановні Миколо Петровичу та Федоре Дмитровичу! Щиро вітаємо Вас і всіх Ваших працівників зі славним 50-річним ювілеєм і передаємо Вам сердечне вітання від численного колективу Інституту екології Карпат НАН України та Львівського відділення Українського ботанічного товариства.

З Карпатським біосферним заповідником пов'язана ціла епоха становлення охорони та збереження біорізноманіття Карпатського регіону як на національному, так і міжнародному рівнях. Доказом цього є важливий міжнародний результат створення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Завдяки послідовній та невтомній праці Карпатський біосферний заповідник досяг високих наукових і освітніх звитяг, став чільним осередком екологічного виховання не одного покоління молоді. Заповідник став науково-виробничою базою для підготовки низки докторських і кандидатських дисертацій, численних наукових і науково-популярних монографій, статей, матеріалів. Сам заповідник вже давно став по-

тужним науково-дослідним осередком, з авторитетом якого рахуються не лише в Україні, а й на міжнародному рівні. Нам приємно, що всі ці роки між нашими установами існувала атмосфера щирої прихильності й сприяння в підготовці наукових праць, обміну порадами та побажаннями у нелегкій справі охорони природи.

Щиро зичимо Вам, дорогі Миколо Петровичу та Федоре Дмитровичу, усьому Вашому колективу міцного здоров'я, невичерпної творчої енергії, нових успіхів у природоохоронній, організаційній, педагогічній і науковій діяльності, щастя, добра та благополуччя!

Микола КОЗЛОВСЬКИЙ,
директор Інституту,
член-кореспондент НАН України,
доктор біологічних наук,
Олександр КАГАЛЮ,
віце-президент Українського ботанічного товариства, голова Львівського відділення УБТ, кандидат біологічних наук,
старший науковий співробітник

ШАНОВНЕ ПАНСТВО!

Правління ГО «Центр сприяння і розвитку програм та проектів ЮНЕСКО у Львівській області («Департамент Міжнародного центру впровадження програм ЮНЕСКО в галузі міжнародних зв'язків та розвитку новітніх технологій») щиро вітає колектив Карпатського біосферного заповідника та його директора, заслуженого природоохоронця України Миколу Рибак з 50-річчям створення установи. До привітань приєднуються друзі та партнери з Регіональних природних парків Італії, а саме: Регіональний природний парк «Браччано-Мартиньяно»; Регіональний природний парк «Кампо Соріано і храм Юпітера Анксурі»; Регіональний природний парк «Монті Сімбруїні»; Регіональний природний заповідник «Монті Навенья і Червія»; Регіональний природний заповідник «Монтанья делла Дукесса».

Ігор МЕЛЕХ,
голова правління ГО «Центр сприяння і розвитку програм та проектів ЮНЕСКО у Львівській області»

ШАНОВНІ І ДОРОГІ КОЛЕГИ!

Колектив Інституту геології і геохімії горючих копалин НАН України щиро вітає співробітників Карпатського біосферного заповідника Міністерства екології та природних ресурсів України з 50-річчям від дня заснування!

Висловлюємо глибоку подяку і шану всьому колективу Карпатського біосферного заповідника. Впевнені, що цей ювілей надасть Вам сил і натхнення й надалі з честю, на високому професійному рівні, ще незліченну кількість століть виконувати почесну місію – розробка екологічних засад та збереження природних екосистем в Карпатському регіоні, екологічна освіта, виховання і культура.

Сердечно вітаємо й зичимо невинного руху вперед, сили духу, оптимізму, творчої наснаги, нових великих успіхів у науковій діяльності, всіх справах та починаннях. Хай Ваша професійна діяльність буде сповнена задоволенням і творчими перемогами. Бажаємо, щоб підґрунтям щасливого життя та плідної діяльності були міцне здоров'я, натхненна думка, щирі почуття і серце, сповнене любові та добра! Нових звершень заради рідних Карпат та незалежної України! Хай допоможе нам Бог!

З повагою – від колективу Інституту геології і геохімії горючих копалин НАН України
Мирослав ПАВЛЮК,
директор Інституту, заслужений діяч науки і техніки України, академік НАН України

МОМЕНТ ІСТИНИ: ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА



Віталіна ЛУК'ЯНОВА,
кандидат хімічних наук,
доцент кафедри екології
та безпеки життєдіяльності
Національного
транспортного університету
України, м. Київ

сурсів, збереження біорізноманіття; проблеми збереження та розширення генофонду рідкісного рослинного і тваринного світу; продовжувати активний розвиток екотуризму та екопросвітницької діяльності.

6. Коли приїздиш на Закарпаття, найперше, що вражає дорогою, ще у потязі, це – мальовничі красоти. Краса гірських масивів захоплює, піднімає настрій та надихає. Усі, загамувавши подих, дивляться у вікна, не можуть намілюватися красою природи України, відчувають, що це любов із першого погляду та на все життя. Так, у червні 2018 року я разом зі студентами спеціальності 101 «Екологія» Національного транспортного університету відвідала Карпатський біосферний заповідник з метою проходження наукової практики. Для цього ми відібрали дві групи студентів та вибрали три локації КБЗ, а саме: «Долину нарцисів» імені проф. В.І. Комендаря, Угольське природоохоронне науководослідницьке відділення «Букові праліси Карпат – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» та центральний офіс Карпатського біосферного заповідника. Під час практики студенти ознайомилися зі структурою, функціями та напрямками наукової роботи КБЗ, прослухали лекції провідних науковців та пройшли ряд екотренінгів.

Найбільше, що мені запам'яталось, як це не дивно, то це ті ж емоції, які були викликані у студентів, коли вони побачили плямисту саламандру, що живе у букових лісах Карпат. Також не можливо не відзначити враження студентів від сходження на г. Говерла.

1. Карпатський біосферний заповідник, безумовно, є перлиною у низці природоохоронних територій Світу. Йому виповнилося 50 років. Багато це, чи мало, судити не нам. Упродовж цього часу КБЗ виконував та продовжує виконувати низку функцій, що покладені на установи такого типу. Зокрема, це захист природних територій від антропогенного впливу, рекреаційна функція, еколого-просвітницька, наукова та культурна.

2. КБЗ можна сміливо назвати «легенями України», саме на його просторах, завдяки висококваліфікованим співробітникам, збереглися рідкісні види рослинного та тваринного світу. Наукова робота, що ведеться науковцями, відома далеко за межами нашої держави, що дозволяє залучати до співпраці міжнародні природоохоронні установи та відомих закордонних науковців.

На мою думку, основним досягненням співробітників Карпатського біосферного заповідника є приведення територіальної структури та функціонального зонування КБЗ у відповідність до вимог Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

3. Технології сталого використання, збереження і збагачення біоре-

ГАЛЕРЕЯ ВЕТЕРАНІВ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

ЧЕСТЬ І ГОРДІСТЬ КБЗ

Найкращі роки свого життя, горіння молодечих сердець віддали Ви нашій установі, дорогі ветерани Карпатського біосферного заповідника. З дня у день сумлінно виконували і виконуйте непрості завдання по охороні Українських Карпат, нерідко виявляючи мужність і героїзм, високий професіоналізм, наполегливість і самовідданість у праці. Від імені всього колективу щиро дякую Вам за розуміння, неоціненний внесок у становлення і розвиток Карпатського біосферного заповідника, примноження його славних традицій, звершень і здобутків.

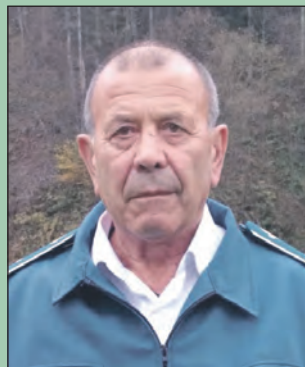
Міцного здоров'я Вам, родинного благополуччя, справдження мрій і задумів!

Микола РИБАК,
директор КБЗ,
заслужений природоохоронець України



СУХАРЮК

Дмитро Дмитрович
Трудився у заповіднику з 1975 по 1985 рр. на різних посадах, в тому числі заступника директора з науково-дослідної роботи. З 2000 р. – знову у заповіднику, нині – старший науковий співробітник лабораторії лісознавства



САС Василь Васильович
Працює у заповіднику з 1974 р.
Трудився на посадах лісника, майстра лісу Черногірського лісництва, інспектора з охорони ПЗФ 1 категорії Черногірського ПНДВ. Нині – пенсіонер



САІК

Дмитро Степанович
Працював у Карпатському державному заповіднику з 1975 по 1987 рр. на посаді директора, а пізніше – начальника відділу держохорони. Нині – пенсіонер



КУРІН

Дмитро Іванович
У заповіднику з 1977 р.
Трудився на посадах лісничого, провідного інженера відділу держохорони.
Нині – пенсіонер



ЛАЗУТКІН

Георгій Георгійович
Працював у заповіднику з 1977 р.
Трудився на різних посадах, в тому числі керівника лабораторії лісових та ландшафтних досліджень. Нині – пенсіонер



ХИМИНЕЦЬ

Василь Васильович

Працює у заповіднику з 1977 року, трудився на посадах пожежного сторожа, лісника Угольського лісництва. Нині – інспектор з охорони ПЗФ 1 категорії Угольського ПНДВ



КОЗУРАК

Михайло Юрійович

Працює у заповіднику з 1979 року, трудився на посадах мурника-штукатур 2-го розряду. Нині – водій 1-го класу транспортно-енергетичної дільниці



ДОВГАНИЧ

Ярослав Омелянович

У заповіднику – з 1980 р., трудився на різних посадах, в тому числі заступника директора з науково-дослідної роботи. Нині – завідувач зоологічної лабораторії



ДЕМ'ЯНЧУК

Микола Іванович

Працює у заповіднику з 1980 р. Трудився на посадах лісника, майстра лісу, егеря Широколужанського лісництва. Нині – майстер з охорони природи Широколужанського ПНДВ



ГЕНДИЧ

Василь Іванович

У заповіднику з 1980 р. Трудився на посадах пожежного робітника, лісоруба, лісника Широколужанського лісництва.

Нині – інспектор з охорони ПЗФ 1 категорії Широколужанського ПНДВ



ЦРИК

Іван Андрійович

Працює у заповіднику з 1980 р. на посадах робітника, лісника Широколужанського лісництва. Нині – інспектор з охорони ПЗФ 1 категорії Широколужанського ПНДВ



БАБИЧ

Олена Іванівна

Працює у заповіднику з 1981 р. на посадах лісника Угольського лісництва, лісника філіалу «Долина нарцисів».

Нині – інспектор з охорони ПЗФ 1 категорії ПНДВ «Долина нарцисів»



ЗАГАРОВИЧ

Надія Михайлівна

Працювала у заповіднику з 1981 р. на різних посадах, в тому числі техника, завідувача бібліотеки, провідного бухгалтера. Нині – пенсіонер



НИКІРКА

Петро Миколайович

У заповіднику з 1981 р. Трудився на посадах лісоруба, підсобного робітника, візника, тесляра Богдан-Петриського ПНДВ. Нині – сторож Богдан-Петриського ПНДВ



ЛЯШЕНКО

Євген Костянтинович

Працює у заповіднику з 1982 р. на посадах старшого лаборанта, наукового співробітника зоологічної лабораторії. Нині – старший науковий співробітник зоологічної лабораторії



РИБАК

Микола Петрович

Працює у заповіднику з 1983 р. на посадах лісника, помічника лісничого, майстра лісу, інженера лісового відділу, лісничого, заступника директора – головного природознавця. Нині – директор КБЗ



ПРОЦЬ

Ганна Дмитрівна

У заповіднику з 1984 р. Трудилася на посадах економіста, провідного бухгалтера, заступника головного бухгалтера, головного бухгалтера. Нині – пенсіонер



РЕГУШ

Василь Васильович

У заповіднику з 1984 р. Трудився на посадах майстра лісу, лісничого, головного лісничого, начальника Угольського ПНДВ, начальника відділу відтворення і збереження природних екосистем та використання природних ресурсів. Нині – провідний інженер відділу НДР та міжнародної співпраці



РЕГУШ

Тетяна Георгіївна

У заповіднику з 1984 р. Трудилася на посадах помічника лісничого, заступника начальника Угольського ПНДВ, провідного інженера відділу держохорони. Нині – технік-лаборант I категорії ботанічної лабораторії



ПОКИНЬЧЕРЕДА

Василь Федорович

Працює у заповіднику з 1985 р. Трудився на різних посадах, в тому числі в.о. заступника директора з науково-дослідної роботи, керівника лабораторії лісових та ландшафтних досліджень. Нині – заступник начальника відділу НДР та міжнародної співпраці



ПРОЦЬ

Михайло Дмитрович

Працює у заповіднику з 1985 р. Трудився на посадах інженера, майстра лісу, помічника лісничого, заступника начальника відділу держохорони. Нині – начальник відділу держохорони



КОЗУРАК

Марія Михайлівна

Працює у заповіднику з 1985 р. прибиральницею службових приміщень



АНТОСЯК

Тетяна Миколаївна

У заповіднику з 1986 р. Трудилася на посадах старшого лаборанта наукового відділу, завідувача науковим гербарієм, наукового співробітника ботанічної лабораторії. Нині – старший науковий співробітник ботанічної лабораторії



ОЛЕКСІЙ

Іван Іванович

Працює у заповіднику з 1986 р. Трудився на посаді лісника Широколужанського лісництва. Нині – інспектор з охорони ПЗФ I категорії Широколужанського ПНДВ



ГАМОР

Федір Дмитрович

Директор Карпатського біосферного заповідника з 1987 по 2013 рр. Нині – заступник директора з наукової роботи



ДЖУГАН

Василь Васильович

У заповіднику з 1988 р. Трудився на посадах столяра, водія, лісника, майстра лісу Широколужанського лісництва. Нині – мастер з охорони природи Широколужанського ПНДВ



ДРАГУН

Василь Юрійович

Працює у заповіднику з 1989 р. на посаді лісника Широколужанського ПНДВ. Нині – інспектор з охорони ПЗФ I категорії Широколужанського ПНДВ



ОБРЕЦЬКИЙ

Юрій Петрович

Працює у заповіднику з 1989 р. на посадах водія, лісника Чорногірського лісництва. Нині – інспектор з охорони ПЗФ I категорії Богдан-Петроського ПНДВ



ПОКОВБА

Петро Петрович

Працює у заповіднику з 1989 р. на посадах пожежного сторожа, лісника Широколужанського лісництва. Нині – інспектор з охорони ПЗФ I категорії Широколужанського ПНДВ



**КУЗЬМІНСЬКИЙ
Роман Антонович**

У заповіднику з 1990 р. Трудився на посадах лісника, лісничого, начальника відділу природокористування та економічної роботи, начальника Черногірського ПНДВ. Нині – заступник директора – головний природознавець



**МОЖЖЕРОВА
Оронка Степанівна**

У заповіднику з 1990 р. Трудилася на посадах секретаря, диспетчера, касира, бухгалтера, провідного бухгалтера. Нині – заступник головного бухгалтера



**ШЕМОТА
Василь Васильович**

Працює у заповіднику з 1991 р. на посадах лісника, майстра лісу, лісничого. Нині – начальник Богдан-Петровського ПНДВ



**КОКІШ-МЕЛЬНИК
Василь Григорович**

Працював у заповіднику з 1992 р. на посадах заступника директора з адміністративно-господарського постачання, начальника лісопильної дільниці, помічника лісничого, заступника начальника Богдан-Петровського ПНДВ. Нині – пенсіонер





**Д-р П'єр ІБШ,
професор, Університет
сталого розвитку
м. Еберсвальде,
Німеччина**

1. КБЗ став чемпіоном європейського природоохоронного процесу, особливо відомим через своє сприяння охороні пралісів та старовікових букових лісів. Діяльність, пов'язана зі створенням відповідного серійного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, започаткувала загальноєвропейський процес, який значно посилив увагу громадськості до цих лісів. Тепер існує величезний потенціал розвитку для відповідної політики в сфері природоохоронної діяльності. КБЗ став дуже актуальним фігурантом, зразком, який демонструє: природоохоронна діяльність може використовуватися як катализатор транскордонної та міжнародної співпраці.

2. Окрім значних досягнень у контексті створення, популяризації та розширення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, КБЗ «наніс на світову карту українські ліси». Саме завдяки йому важливість карпатських старовікових лісів настільки добре відома в Європі та за її межами. Це також пов'язано з розвитком певного туристичного напрямку, соціально-економічними вигодами для регіону. Він також відомий своїм сприянням в організації та проведенні глобальних досліджень по пралісах. Похвально, що КБЗ ініціював активне залучення місцевого населення та громад до виконання всіх функцій сучасного біосферного резервату.

МОМЕНТ ІСТИНИ: ЮВІЛЕЙНА АНКЕТА

3. Це є значним викликом – позитивно впливати на екосистемно орієнтований сталий розвиток регіону, забезпечуючи підтримку місцевих та національних фігур. Можливо, було б добре продовжувати йти шляхом підтримки зв'язків з людьми, спільно працюючи та управляючи територією заради збереження природи, надаючи всі необхідні товари та послуги, що формують регіон та його культурну особливість. Було б чудово вивчати нові моделі управління, що повністю охоплюватиме інтенсивний діалог з людьми та залучення їх до активного процесу прийняття рішень.

6. Насправді важко відповісти, оскільки протягом років було так багато чудових моментів. Це включає в себе незабутні враження від природи та людей. Звичайно, назавжди залишиться особлива згадка про те, як ми якось «загубилися» в лісі з досить великою групою студентів і нам довелося протягом тривалого часу блукати пралісами, не знаючи чіткого напрямку. Я думаю: для студентів і більшості з нас цей досвід надав своєрідну «нову орієнтацію» і допоміг ще глибше поріднитися із карпатською природою.



**Ганна БЕЛОВА,
головний бухгалтер –
начальник відділу
бухгалтерського обліку
та фінансової звітності КБЗ**

6. Найважливішою подією, пов'язаною з діяльністю КБЗ, став для мене вже сам прихід на роботу в цю установу. Перші зустрічі з людьми науки, глибоко відданими своїй професії, з твор-

чим підходом до будь-якої справи. Вірю, що в недалекому майбутньому їх праця стане по-справжньому престижною, високооплачуваною.



**Геннадій БОЧКОР,
провідний інженер
відділу науково-дослідної
роботи та міжнародної
співпраці КБЗ**

1. Збереження типових для Карпат комплексів для забезпечення екологічних умов існування населення в зоні діяльності заповідника, шляхом формування еколого-соціально-економічного способу мислення та поширення практик на інші регіони Карпат.

2. Розширення території заповідника; впровадження еколого-соціально-економічної моделі розвитку в програмні документи регіону та адміністративних районів в зоні діяльності заповідника.

3. Вивчення структури енергогеопольового каркасу на території заповідника; вивчення рекреаційного потенціалу на території заповідника.

4. Збереження природних комплексів біосфери; впровадження моделі екологічно зорієнтованого поведінкового процесу членів територіальних громад; обмеження природокористування, в зв'язку із заповіданням територій, випереджає в часі реструктуризацію джерел доходів членів територіальних громад, пов'язану з цим процесом.

6. Повернення Рахівською районною радою до Рахівської районної державної адміністрації проекту Схеми планування території Рахівського району на доопрацювання.



Ірина ЙОНАШ,
заступник начальника
відділу рекреації
та сталого розвитку
КБЗ

3. Було б добре, якби у нас була можливість створити власний бренд екологічної продукції, що є досить популярним та широко застосовується в європейських національних парках та заповідниках. Це створило би додаткові можливості для заробітку коштів на розвиток установи, для співпраці з місцевими дрібними виробниками-фермерами, в рамках популяризації ідей сталого розвитку.

4. З одного боку, бути охоронцем Карпат – це почесна місія і значна частина свідомого населення це розуміє і цінує, однак, поки ми не досягнемо європейського рівня екологічної свідомості, ця місія завжди викликатиме невдоволення прагматично націлених, недалекоглядних підприємців, які вбачають в заповіднику лише перешкоду до отримання доступу до бажаних ресурсів.

5. Завдяки КБЗ та досвіду, отриманому від співпраці як з установою, так і з її партнерами,

хочу відзначити значне зростання особистих мовних навичок та розширення кругозору. Тому майбутні плани залишаються поки незмінними – продовжувати особистісний розвиток в даному напрямку, що є взаємовигідним як для мене особисто, так і для установи.

6. Цікавих подій було багато: яскраві спогади від відвідування вражаючих карстових утворень Угольки, оточених найбільшими і найстарішими в Європі буковими пралісами; походи в праліси Чорногори та відкриття туристичного центру «Високогір'я Карпат»; однак найпам'ятнішою подією залишається похід на г. Піп-Іван Марамороський в період цвітіння рододендрону, а також блукання лісами масиву в тумані дорогою назад...



Ірина ЩОКА,
менеджер з фандрейзингу
Європейського
товариства дикої природи,
м. Ужгород

1. Приклад для вивчення та наслідування збереження унікальних гірських ландшафтів.

2. Співпраця з міжнародними природоохоронними організаціями, зокрема, Європейським товариством дикої природи; підтримка місцевих видів господарювання (вівчарство, форелеве господарство тощо).

3. Пропагувати важливість природоохоронних територій, сталий ту-

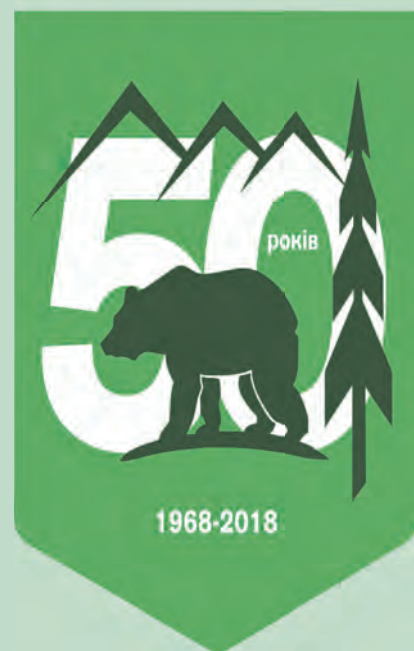
ризм, традиційні види господарювання спільно з місцевими активними громадянами, підприємцями, а також закордонними сусідами (наприклад, Румунією, Угорщиною).

4. Мінуси: необхідність бути гнучким, враховуючи інтереси багатьох зацікавлених сторін. Плюси: професійний і активний персонал, що розуміє важливість збереження унікальних екосистем заповідника.

5. Започаткування вільдернес-освіти в Україні на основі досвіду Європейського товариства дикої природи та власного досвіду. Плани – продовження та розширення цієї діяльності; участь у розробці та виданні журналу «Дика п'ятірка», його активне подальше розповсюдження.

6. Візит до Кузій-Трибушанського ПНДВ КБЗ після вітровалу в рамках проведення попереднього аудиту дикої природи; освітня поїздка працівника КБЗ Миколи Романюка на навчання вільдернес-рейнджерів у США в 2018 році.

КАРПАТСЬКИЙ
БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК



ЗМІСТ

	Стор.	
РИБАК М. П'ятдесят славних літ	1	РИБАК М. У Карпатському біосферному заповіднику проведено ювілейні заходи 96
РИБАК М. Карпатський біосферний заповідник крізь призму п'яти десятиліть	2	Резолюція міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат» (м. Рахів, 23-25 жовтня 2018 р.) 100
СТОЙКО С. Сутність біосферних резерватів, їх поліфункціональне значення та глобальна мережа	6	<i>Вітання з нагоди 50-річчя Карпатського біосферного заповідника</i>
РИБАК М., БЕРКЕЛА Ю., ПОКИНЬЧЕРЕДА В. Ключові напрямки Карпатського біосферного заповідника (відділ науково-дослідної роботи та міжнародної співпраці)	10	ПОЛУЙКО В., заступник Міністра екології та природних ресурсів України 102
РИБАК М. Про заходи адміністрації КБЗ щодо збереження букових пралісів	29	КОЗЛОВСЬКИЙ М., директор Інституту екології Карпат НАН України, член-кореспондент НАН України 102
ДОВГАНІЧ Я. Історія, досягнення та перспективи зоологічних досліджень у Карпатському біосферному заповіднику	32	КАГАЛО О., віце-президент Українського ботанічного товариства, голова Львівського відділення УБТ 102
ВОЛОЩУК М., АНТОСЯК Т., КОЗУРАК А. Історія, здобутки та перспективи ботанічних досліджень у Карпатському біосферному заповіднику	41	МЕЛЕХ І., голова правління ГО «Центр сприяння і розвитку програм та проектів ЮНЕСКО у Львівській області» 103
КАБАЛЬ М., СУХАРЮК Д. Історія, стан та перспективи досліджень лісових екосистем у Карпатському біосферному заповіднику	46	ПАВЛЮК М., директор Інституту геології і геохімії горючих копалин НАН України, академік НАН України 103
ПРОЦЬ М. На сторожі природних багатств (відділ державної охорони природно-заповідного фонду КБЗ)	48	<i>Галерея ветеранів Карпатського біосферного заповідника</i>
РИБАК М., ЙОНАШ І. Участь КБЗ у Європейській мережі дикої природи	50	РИБАК М. Честь і гордість КБЗ 104
ЙОНАШ І., КУХАР Д., КУЗЬМІНСЬКИЙ Р. У ногу з часом (відділ рекреації та сталого розвитку КБЗ)	56	* * *
ПАПАРИГА П., ПІПАШ Л., АНДРІЙЧУК Н., ВЕКЛЮК А. Моніторинг абіотичного середовища у Карпатському біосферному заповіднику, досягнення та перспективи	59	<i>Момент істини: ювілейна анкета</i> 2
БУНДЗЯК В. Екологічна освітньо-виховна діяльність: становлення і сучасна організація роботи з молоддю	63	КНАПП Г. 9
КАЛЬБА І. Еколого-туристичний патріотичний вишкіл «Полонинське літо»	72	ІВАНЕНКО І. 16
КАЛЬБА Н. Історія створення Музею екології гір	74	БЕРКЕЛА Ю. 25
ГАМОР Ф., МОСКАЛЮК Б. Видавнича діяльність Карпатського біосферного заповідника: історія, сучасний стан та перспективи	76	РИБАК М. 26
РИБАК М. Про стан виконання природоохоронних заходів та зміцнення матеріально-технічної бази у Карпатському біосферному заповіднику	84	ДОВГАНІЧ Я. 36
<i>Події у рамках святкування 50-річного ювілею Карпатського біосферного заповідника</i>		ВОЛОЩУК М. 43
ГАМОР Ф. На засіданні Національної комісії України у справах ЮНЕСКО порушено питання щодо відзначення 50-річчя створення Карпатського заповідника	91	ЕНГЕЛЬС Б. 55
ГАМОР Ф. У Закарпатській ОДА проведено заходи з відзначення 50-річчя створення Карпатського біосферного заповідника	93	ПАПАРИГА П. 61
Резолюція «круглого столу» у Закарпатській обласній державній адміністрації з нагоди 50-річчя створення Карпатського біосферного заповідника (м. Ужгород, 4 червня 2018 р.)	95	БУНДЗЯК В. 67
		АНГЕР Е. 71
		БРАНГ П. 75
		ВОЛОЩУК І. 81
		БОГДАН К. 99
		КОЗУРАК А. 101
		БОРИК О. 101
		ГРЕЧУК М. 101
		ЛУК'ЯНОВА В. 103
		ІБІШ П. 108
		БЕЛОВА Г. 108
		БОЧКОР Г. 108
		ЙОНАШ І. 109
		ЩОКА І. 109

CONTENTS

	Page		
RYBAK M. Fifty glorious years	1	Resolution of the «round table» meeting in the Transcarpathian Regional State Administration dedicated to the 50 th anniversary of the establishment of Carpathian Biosphere Reserve (Uzhhorod, June 4, 2018)	95
RYBAK M. Carpathian Biosphere Reserve through the prism of five decades	2	RYBAK M. Anniversary events were held in the Carpathian Biosphere Reserve	96
STOYKO S. Biosphere Reserves, their polyfunctional significance and the global network	6	Resolution of the international scientific conference «Problems of mountain ecosystems conservation and sustainable use of biological resources in the Carpathians» (Rakhiv, October 23-25, 2018)	100
RYBAK M., BERKELA Yu., POKYNCHEREDA V. Key directions of the Carpathian Biosphere Reserve (department for scientific research and international cooperation)	10	<i>Greetings to the 50th anniversary of the Carpathian Biosphere Reserve</i>	
RYBAK M. About activity of the administration of CBR on conservation of beech primeval forests	29	POLUIKO V., Deputy Minister of ecology and natural resources of Ukraine	102
DOVHANYCH Ya. History, achievements and perspectives of zoological research in the Carpathian Biosphere Reserve	32	Mykola KOZLOVSKYI, director of the Institute of Carpathian Ecology, NAS of Ukraine	102
VOLOSHCHUK M., ANTOSYAK T., KOZURAK A. History, achievements and perspectives of botanic research in the Carpathian Biosphere Reserve	41	Oleksandr KAHALO, vice-president of Ukrainian botanical society (UBS), head of Lviv department of UBS	102
KABAL' M., SUKHARYUK D. History, present state and perspectives of forest ecosystems' research in the Carpathian Biosphere Reserve	46	MELEKH I., Chairperson of the NGO «Center for the promotion and development of UNESCO Programs and Projects in the Lviv region»	103
PROTS' M. Guarding the natural resources (Department for state protection of the nature protected fund of CBR)	48	PAVLYUK M., Director of the Institute of geology and geochemistry of combustible minerals, National academy of sciences of Ukraine, academician of the National academy of sciences of Ukraine	103
RYBAK M., YONASH I. Membership of CBR in the European Wilderness Network	50	<i>Gallery of Veterans of the Carpathian Biosphere Reserve</i>	
YONASH I., KUKHAR D., KUZMINSKYI R. Keeping up with the time (department for recreation and sustainable development, CBR)	56	RYBAK M. Honor and pride of the CBR	104
PAPARYGA P., PIPASH L., ANDRIYCHUK N., VEKLYUK A. Monitoring of the abiotic environment in the Carpathian Biosphere Reserve, achievements and perspectives	59	* * *	
BUNDZYAK V. Ecological Educational Activities: Establishment and modern organization of work with youth	63	<i>Moment of Truth: Anniversary Questionnaire</i>	2
KAL'BA I. Ecological patriotic training «Polonyna Summer»	72	KNAPP H.	9
KAL'BA N. History of establishment of the Museum of Mountain Ecology	74	IVANENKO I.	16
HAMOR F., MOSKALYUK B. Publishing activity of the Carpathian Biosphere Reserve: history, present state and perspectives	76	BERKELA Yu.	25
RYBAK M. About the implementation of nature protection measures and improvement of material and technical base in the Carpathian Biosphere Reserve	84	RYBAK M.	26
<i>Events within the framework of celebration of the 50th anniversary of the Carpathian Biosphere Reserve</i>		DOVHANYCH Ya.	36
HAMOR F. Meeting of the National Committee of Ukraine for UNESCO affairs considered the issue about celebration of the 50 th anniversary of the establishment of Carpathian Reserve	91	VOLOSHCHUK M.	43
HAMOR F. Activities on celebration of the 50 th anniversary of the establishment of Carpathian Biosphere Reserve were held in Transcarpathian Regional State Administration	93	ENGELS B.	55
		PAPARYGA P.	61
		BUNDZYAK V.	67
		ANGER E.	71
		BRANG P.	75
		VOLOSHCHUK I.	81
		BOHDAN K.	99
		KOZURAKA A.	101
		BORYK O.	101
		HRECHUK M.	101
		LUKYANOVA V.	103
		IBISH P.	108
		BELOVA H.	108
		BOCHKOR H.	108
		YONASH I.	109
		SHCHOKAI I.	109

**КАРПАТСЬКИЙ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК:
ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ, ЗДОБУТКИ, ПРІОРИТЕТИ, ПЕРСПЕКТИВИ
CARPATHIAN BIOSPHERE RESERVE:
HISTORY OF ESTABLISHMENT, ACHIEVEMENTS, PRIORITIES, PERSPECTIVES**

**Всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати»:
спецвипуск, 2018, 12 листопада
All-Ukrainian ecological scientific-popular magazine «Zeleni Karpaty» («The Green Carpathians»):
special edition, 2018, November 12**

**Фотоілюстрації Івана ШЕВЕЛЕРА, Василя ЗЕЛІНСЬКОГО, Богдана ГОДОВАНЦЯ, Руслана ГЛЕБА,
Юрія БЕРКЕЛИ, Василя ПОКИНЬЧЕРЕДИ, Ірини ЙОНАШ, Миколи РИБАКА, Вікторії БУНДЗЯК,
Ельвіри АНГЕР, Федора ГАМОРА, Олега БОРИКА, Миколи ВОЛОЩУКА, Алли КОЗУРАК,
Оронки МОЖЖЕРОВОЇ та ін.**

**1 стор. обкладинки: центральна садиба Карпатського біосферного заповідника.
2 стор. обкладинки: Високогірне озеро у Свидовці; Нарцис вузьколистий у Свидовецькому заповідному масиві.
3 стор. обкладинки: Зарості криволісся на горі Піп-Іван Марамороський;
Букові праліси в Угольсько-Широколужанському заповідному масиві.
4 стор. обкладинки: Колектив Карпатського біосферного заповідника
під час відзначення Дня працівника природно-заповідної справи (7 липня 2018 р.)**

**Над спецвипуском журналу «Зелені Карпати» працювали
Микола РИБАК, Василь КУХТА, Олег БОРИК, Марія КУХТА, Богдана МОСКАЛЮК
Переклад на англійську мову Ірини ЙОНАШ
The special edition of the magazine «Zeleni Karpaty» prepared by
Mykola RYBAK, Vasyl KUKHTA, Oleh BORYK, Mariya KUKHTA, Bohdana MOSKALYUK
English translation made by Iryna YONASH**

Здано до друку 15.09.2018. Підписано до друку 08.11.2018. Формат 60X84/8. Папір крейдований. Друк офсет.
Тираж 1000 прим. Ціна за домовленістю.

*Автори несуть відповідальність за точність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та ін.
Редакція не рецензує надіслані матеріали, не веде листування з їх авторами.*



